

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ДАНҒАРА**

ТДУ 809.155.0

ТКБ 81.2 Тоҷ

Ҷ-93

Бо ҳуқуқи дастнавис

ҶУРАҚУЛЗОДА УМРОН ШОДИҚУЛ

**ХУСУСИЯТҶОИ ЛЕКСИКӢ-СОХТОРИИ ИСТИЛОҶОТИ
ИҚТИСОДӢ ДАР ЗАБОНИ ТОҶИКӢ (ДАР АСОСИ МАВОДИ
ҲУҶҶАТҶОИ МЕЪЁРИИ СОҶАИ ИҚТИСОДӢ ВА
ЛУҒАТНОМАҶО)**

**Диссертатсия аз рӯи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 –
Забони тоҷикӣ) барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
филологӣ**

**Роҳбари илмӣ: номзади илмҳои
филологӣ, дотсент
Шукуров Г.Х.**

ДУШАНБЕ – 2023

МУНДАРИЧА

Муқаддима.....	4-16
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ ТАҲҚИКИИ ХУСУСИЯТҲОИ ЛЕКСИКИИ ҲУЧЧАТҲОИ МЕЪЁРИИ ИҚТИСОДӢ.....	
17-52	
1.1. Асосҳои назарӣ-таҳқиқии ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ.....	17-30
1.2. Таҳқиқи вожа ва истилоҳот аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ....	30-40
1.3. Таҳқиқи вожа ва истилоҳот аз ҷониби муҳаққиқони хориҷӣ....	40-45
1.4. Ташаккули истилоҳоти нави иқтисодӣ ва қорбурди он дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ.....	45-46
1.5. Таҳлили назариявии вижагиҳои морфологии ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ.....	46-51
Хулосаи боби якум.....	51-52
БОБИ 2. ХУСУСИЯТҲОИ ЛЕКСИКИЮ МАЪНОӢ ВА БАРОМАДИ ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДӢ ДАР ҲУЧЧАТҲОИ ИҚТИСОДӢ ВА ЛУҒАТНОМАҲОИ СОҲАВӢ.....	
53-134	
2.1. Таснифоти мавзуии истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳо ва луғатномаҳои иқтисодӣ.....	53-85
2.1.1. Вожа ва истилоҳоти соҳаи бонқдорӣ.....	59-74
2.1.2. Вожа ва истилоҳоти соҳаи андоз ва андозбандӣ.....	74-77
2.1.3. Вожа ва истилоҳоти соҳаи молия.....	77-80
2.1.4. Вожа ва истилоҳоти соҳаи ҳисобдорӣ ва омор.....	80-82
2.1.5. Вожа ва истилоҳоти соҳаи аудит.....	82-85
2.2. Баромади таърихии вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ.....	85-104
2.2.1. Вожа ва истилоҳоти аслии тоҷикӣ (форсиасл).....	89-98
2.2.2. Вожа ва истилоҳоти иқтибосӣ.....	105-111
2.2.2.1. Иқтибоси вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ аз арабӣ.....	98-101
2.2.2.2. Вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ аз русиву аврупоӣ иқтибосгардида.....	101-104

2.3. ТАСНИФ ВА ТАҲЛИЛИ СОХТОРИИ ВОЖА ВА ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДӢ.....	105-129
2.3.1. Матолиби муқаддимавӣ.....	105-112
2.3.2.Вожа ва истилоҳоти сода.....	112-114
2.3.3.Вожа ва истилоҳоти сохта.....	115-118
2.3.4.Вожа ва истилоҳоти мураккаб.....	118-127
2.3.5..Вожа ва истилоҳоти таркибӣ ва ибораистилоҳот.....	127-129
Хулосаи боби дуюм.....	129-130
Хулоса ва пешниҳодҳо.....	131-134
Феҳристи адабиёт.....	135-155

МУҚАДДИМА

Дар кори диссертатсионӣ хусусиятҳои вожагониву сохтори истилоҳот ва ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод таҳқиқу баррасӣ карда шудаанд.

Аҳаммияти таҳқиқ. Забони тоҷикӣ дар масири таърих ҳамчун забони ҳуҷҷатгузори расмӣ дар давлатдории сулолаҳои гуногуни таърихӣ эътироф гардида, бо ғановатмандии таркиби луғавӣ ва низоми ташаккулёфтаи сарфию наҳвӣ садсолаҳо барои ҳуҷҷатгузори расмӣ хидмат кардааст. Аз ин рӯ, вобаста ба сатҳи рушд ва таҳаввул вижагиҳои забони ҳуҷҷатҳои коргузори нӣз ба таҳқиқ дорад. Таҳқиқи имконоти вожагониву дастурии он вобаста ба ҳуҷҷатнигорӣ барои ҳаллу фасли як қатор масъалаҳо мусоидат мекунад. Дар замони муосир яке аз илмҳои рушдкардаистода – иқтисод ба ҳисоб меравад, ки бидуни тақомули ин соҳа ба роҳ мондани фаъолияти устувори давлатдорӣ душвор аст. Барои дуруст ба роҳ мондани фаъолияти иқтисодӣ дар сатҳи давлат, зарур аст, ки ҳуҷҷатнигории он бо забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон – забони тоҷикӣ дар сатҳи касбӣ роҳандозӣ шавад. Лозим ба зикр аст, ки то ҳол доир ба забони ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ, хусусиятҳои вожагониву сарфии он кори илмӣ алоҳида анҷом дода нашудааст. Тасмим дар ин самт барои ошкор кардани хусусиятҳои луғавию сохтори ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дар заминаи таҳлили маводи зерсоҳаҳои он: омор, андоз ва дигар бахшҳо равона карда шудааст.

Дар таҳқиқоти забоншиносони тоҷик доир ба истилоҳнигорӣ асару рисолаҳо таълиф гардидаанд, аммо доир ба ин мавзӯ то ҳанӯз кори илмӣ мукамал анҷом дода нашудааст, ки дар онҳо моҳияти забонии ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва истилоҳоти он муайян карда шуда бошад. Бо назардошти ин, дар доираи мавзӯи интиҳобшуда тасмим гирифтём, ки хусусиятҳои луғавию сохтори ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисодро мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Таҳлил ва

таснифи соҳавии калима, истилоҳот, хусусиятҳои сохтори маъноии онҳо, истилоҳот аз рӯи мансубият ба ҳиссаҳои нутқ, баромад, мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар маҷмуъ хусусиятҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ муайян карда шуданд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ то кунун мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор нагирифтаанд, вале ҳуҷҷатҳои соҳаҳои дигар омӯхта шуда, вобаста ба онҳо қорҳои илмӣ низ анҷом дода шудаанд. Пажӯҳишҳои дар ин самт анҷом додашуда, асосан, ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи маориф ва ҳуқуқро дар бар мегиранд. Муҳаққиқоне, ки дар забоншиносии тоҷик дар самти ҳуҷҷатшиносии соҳаҳои гуногун таҳқиқот анҷом доданд, хусусиятҳои сарфӣ ё луғавии ҳуҷҷатҳоро ба назар гирифтаанд. Дар соҳаи иқтисод китобҳои алоҳида ва луғатномаҳо аз рӯи зерсоҳаҳои иқтисод мунташир шудаанд. Таҳқиқи хусусиятҳои вожагонӣ, сохторӣ ва решашиносии забони тоҷикӣ бештар дар асоси осори назмию насрии адабиёти тоҷик рӯи қор омадаанд, ки мо аз онҳо дар қорҳои диссертатсионӣ истифода хоҳем кард. Аз ҷумла муҳаққиқоне, ки дар ин самт таҳқиқот анҷом додаанд В. В. Виноградов, Л. С. Пейсиков, В. С. Расторгуева, Ю. А. Рубинчик, Н. Маъсумӣ, М. Қосимова, Ш. Рустамов, Б. Камалиддинов, Ҳ. Мачидов, Д. Саймиддинов, Д. Хочаев, А. Мирзоев, Ш. Кабиринов, С. Назарзода, С. Анварӣ, Мирзо Ҳасан Султонов, Т. Шокиров, Г.Х. Шукуров, Ш. Бобомуродов ва дигарон мебошанд.

Забони тоҷикӣ дар тули таърих марҳилаҳои гуногуни таҳаввул ва рушдро аз сар гузаронида, то замони мо чун забони қомил ва аз ҷиҳати сохтори сарфию наҳвӣ ташаккулёфта омада расидааст. Бинобар ҳамин, ҳамаи навобаста ба вазъи сиёсӣ таърихӣ ва шароити иҷтимоӣ, забони тоҷикӣ асолат ва рисолати худро ҳифз намудааст. Таърихи пайдоиш ва масири рушди забони тоҷикӣ нишон медиҳад, ки дар ҳар даври замон забони тоҷикӣ тағйироти сифатиро аз сар гузаронида, соҳти дастурии худро устувор нигоҳ доштааст. Забони

точикӣ тавонистааст, ки дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ худро чун забони неруманд ва тавоно дар риштаҳои гуногуни илм муаррифӣ намояд.

Агар ба таърихи рушди забони тоҷикӣ рӯ орем, мушоҳида мешавад, ки он дар марҳилаҳои муайяни таърихӣ такомул ёфта, таркиби луғавиаш гардидааст. Аз ин рӯ, забоншиносон ин марҳилаҳоро дар асоси далелҳо ба таври дақиқ гурӯҳбандӣ кардаанд. Ба андешаи Муҳаммадҷон Шакурӣ “забони тоҷикӣ, ки дар ҳавзаи Тоҷикистони имрӯза таҳаввул ва рушд карда, дар рушди он таъсири авомили иҷтимоиву сиёсӣ нақши муайяне бозидаанд. Ба андешаи ӯ забони тоҷикӣ дар замони Шуравӣ се давраи рушдро аз сар гузаронидааст. Давраи аввал солҳои 1920 -1930; давраи дувум солҳои 1940- 1950 ва давраи савум – аз солҳои 1970 то солҳои 1990- ро дар бар мегирад” [202]. Ин гурӯҳбандиро Г. Шукуров дар монографияи худ тақвият бахшида, давраи чаҳорумро, ки аз солҳои 90- уми садаи ХХ то замони муосирро дар бар мегирад, бо номи **давраи Истиқлол** [234] муайян кардааст.

Забоншинос С. Назарзода дар таҳқиқоти ба истилоҳнигорӣ бахшидаи хеш доир ба давраҳои ташаккул, таҳаввул, инкишофи истилоҳоти нави сиёсӣ-иҷтимоӣ, марҳилаҳои инкишофи истилоҳот, заминаҳои инкишофи истилоҳоти нави иҷтимоӣ, сиёсӣ, усулҳои асосии истилоҳсозӣ тавачҷух намуда, бар он андеша аст, ки истилоҳот бояд чунин сифатҳоро доро бошад: “1. Дақиқӣ; 2. шаффофият; 3. Тасрифпазирӣ ва иштиқоқпазирӣ; 4. Сохтори дастурӣ; 5. Кӯтоҳии калима; 6. Зебой ва мақбулият” [107, 328-330]. Дарвоқеъ, истилоҳот агар чунин сифатҳоро доро бошад, ба меъёри асосии интихоби истилоҳот мувофиқат мекунад.

Мирзо Ҳасани Султон доир ба истилоҳоти илмии забони тоҷикӣ як қатор таҳқиқот ба анҷом расонидааст, ки масъалаҳои мубрами истилоҳнигорӣ ва истилоҳгузинии забони тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Забоншинос дар асараш “Ташаккул ва такомули истилоҳоти

илмии форсӣ-тоҷикӣ” [91] замина ва омилҳои ташаккули истилоҳоти илмии забони форсӣ-тоҷикӣ, вижагиҳои сохтор ва маъно, нақши вомвожаҳо дар такомули истилоҳоти илмии форсӣ-тоҷикиро дар мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор додааст. Мавсуф таҳқиқоти донишмандонро дар сохтани истилоҳоту вожаҳо таҳлил ва баррасӣ намуда, ба хулосае меояд, ки истилоҳоти илмии забони тоҷикӣ-форсиро аз лиҳози сохтори дастурӣ ба чунин гурӯҳҳо намудан мумкин аст:

1. Усули сарфӣ, яъне сохтани истилоҳот бо пешванд ё пасванд.
2. Усули наҳвию сарфӣ.
3. Усули сарфию наҳвии истилоҳсозӣ.
4. Усули луғавию наҳвии истилоҳсозӣ ба истилоҳоти мураккаб гуҳаштани ибораҳои изофӣ ва ҷумлагунаҳо.
5. Усули луғавию маъноии истилоҳсозӣ [91, 92-127]

Қабл аз он ки ба тавзеҳи масъалаи асосии мавзуи таҳқиқ оғоз кунем, баррасии вижагиҳои дастурии забони тоҷикиро дар таҳқиқоти забоншиносон зарур мебуд, зеро мавзуи асосии баҳси мо дар диссертатсия муайян кардани вижагиҳои луғавию сохтории забони тоҷикӣ дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо, дар замони Истиқлол мебошад. Баррасии ин масъала муҳим буда, дар таҳқиқи бахшҳои минбаъдаи диссертатсия кумак мекунад.

Таҳқиқи масъалаҳои гуногуни забони тоҷикӣ дар замони Истиқлол аз ҷониби забоншиносони маъруфи тоҷик оғоз гардидааст. Махсусан, олимони тоҷик: М. Шукуров, М. Қосимова, А. Ҳасанов, Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов, Ҳ.Мачидов, Д. Саймиддинов, Ф. Зикриёев, Д. Хоҷаев, Ш. Кабилов, С. Назарзода, Мирзо Ҳасан Султонов, С. Анварӣ, Т. Шокиров ва донишмандони дигар доир ба масъалаҳои гуногун ва паҳлуҳои мухталифи сарфу наҳви забони тоҷикӣ таҳқиқоти судманд анҷом додаанд. Падидаи хеле муҳим ва нодир дар ин давра, ки ба илми забоншиносии тоҷик такони бузург бахшид, ин таҳқиқи осори забоншиносии ниёгон, пажӯҳиши забонҳои

бостонӣ ва миёнаи эронӣ ва ҳамгирии илмию фарҳангии форсизабонон дар ин самт мебошад.

Дар ин давра на танҳо осори адибон, балки забони матбуоти даврӣ, ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар соҳаҳо, ки вазъи забони моро дақиқ инъикос мекунанд, мавриди таҳқиқ қарор гирифтанд. Таҳқиқи мо низ дар забоншиносии тоҷик комилан нав буда, вижагиҳои луғавӣ ва сохтори забони тоҷикиро дар асоси маводи иқтисодӣ, ки маҳз дар замони Истиқлол шакл гирифтаанд, фаро мегирад.

Тағйири низоми иҷтимоӣ ва дигаргуниҳои сиёсӣ боис гардидаанд, ки дар забони тоҷикӣ таҳаввул ва таҷдиди қабатҳои забонӣ ба вуҷуд оянд. Чунин падида дар натиҷаи таъсири омилҳои муайяни забонӣ ва фарозабонӣ сурат гирифта, на танҳо дар бахши забони ҳуҷҷатгузорию ҳуқуқӣ, балки дар дигар бахшҳо, аз ҷумла, дар забони ҳуҷҷатҳои коргузорию соҳаи иқтисод низ мушоҳида мешаванд.

Аз рӯйи мушоҳидаи мо аксари пажӯҳишҳои анҷомдодаи муҳаққиқон таҳти таъсири анъанавии таҳқиқоти забоншиносии рус рӯйи қор омадаанд. Дар миёни муҳаққиқон Д. Хоҷаев ба вижагиҳои сарфию наҳвии забон аз диди афкори донишмандони гузашта тавачҷуҳ намуда, то ҳадди имкон осори забоншиносии гузаштаи моро аз нав эҳё кардааст. Гурӯҳи дигари муҳаққиқон таҳқиқро дар асоси маводи осори бадеӣ ба роҳ монда, бо роҳи равиши тоза ва услуби хос вижагиҳои сарфию наҳвӣ ва луғавии забони тоҷикиро таҳлилу баррасӣ намудаанд.

Истилоҳоти иқтисодӣ як ҷузъи истилоҳоти илмии забони форсӣ-тоҷикӣ буда, дар давраи миёнаи ташаккулёбии забони форсӣ ташаккул ва тақомул ёфта буд. Муҳаққиқи забони форсии миёна – паҳлавӣ Д. Саймиддинов дар мавриди истилоҳоти бахши иқтисод ва дорой чунин ибрози андеша намудааст: *Ин бахши луғоту истилоҳоти форсии миёна бо иллати парокандагӣ ва нобудии солномаҳо ва асноди*

дафтардориву коргузорию замони Сосониён ба пуррагӣ маҳфуз намондааст [152,243].

Забоншинос дар асоси сарчашмаҳои маҳфузмонда чандин истилоҳи соҳаи иқтисодро аз қабилӣ **sohr, arz, хироч** ба риштаи таҳқиқ кашида, онҳоро аз ҷиҳати баромад ва маъноии истилоҳиашон шарҳу эзоҳ додааст.

Доир ба сиккаҳо ва муомилати пулӣ чунин ибрази назар намудааст: Pisiz-сиккаи хурди мисӣ ,Dangдонг сиккаи хурд, ки дар муомилаи пули охирии арзиш ба шумор меравад. Мавсуф дар зерфасли “Омор, вом, боҷ” доир ба вожаҳои ифодакунандаи даромад, музди кор, харҷ, пардохт, хазина маълумоти пурра додааст [158,243].

Инчунин Д. Саймиддинов [152,85] доир ба истилоҳоти ҳуқуқи дар давраҳои аввали ташаккулёбии забони тоҷикӣ-форсӣ маълумоти илмӣ додааст. Ӯ истилоҳоти ҳуқуқии қадимии моро ба риштаи таҳқиқ кашида, аз китоби «Мадиган» истинод меорад. Муҳаққиқ дар китоби хеш чунин меорад: *«Масоили ҳуқуқии матраҳ гардида дар бахшҳои «Мадиган» бештар марбут ба қавонини ҳуқуқи иҷтимоӣ ва маданияти табақоти гуногуни мардум дар ҷомеаи сосонӣ буда, бештар матолиби мерос, моликият, ҷарима, аҳдномаҳои гуногун ва ғайраро фаро мегирад»* [152,239].

Солҳои охир тамоюли таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ дар соҳаҳои гуногун таҳким ёфта, махсусан тавачҷух ба таҳқиқи маводи ҳуҷҷатҳои меъёрӣ бештар гардидааст. Таҳқиқи хеле муфассал дар ин самт ба қалами Т. Шокиров дахл дорад. Муҳаққиқ дар пажӯҳишҳои хеш забони тоҷикӣ ва вижагиҳои онро дар асоси маводи ҳуқуқӣ ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Таҳқиқоти Т. Шокиров ба қисмати вожагони забони тоҷикӣ дахл дошта, истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломиро дар забони тоҷикӣ мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Дар монографияи Т. Шокиров истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломии тоҷик дар асоси маводи пуларзиш таҳқиқ шуда, асосан, ба

осори хаттии забони форсии миёна, забони суғдӣ ва авестой така намудааст. Дар диссертатсия истилоҳоти ҳуқуқии тоисломӣ дар заминаи китоби «Авесто», инчунин таҳлили урфу одоти мардумӣ чамъоварӣ гардида, ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст, ки арзиши баланди илмӣ дорад. Муҳаққиқ дар мавриди доираи корбурди истилоҳоти ҳуқуқии пешазисломии забони тоҷикӣ чунин ибрози андеша намудааст: «*Хусусан истилоҳоти замони зардуштӣ, ки то замони интишороти Ислоҳ дар ҳудуди имрӯзаи Осиёи Марказӣ, Эрон, Афғонистон, қисми муайяни Ҳинду Чин, Озарбойҷон, Арманистон ва Туркия маъмул буданд, дар доираю муассисоти ҳуқуқӣ ба сабт расидаанд*» [197,113].

Дар мақолаҳои дигар Т. Шокиров ба масоили истилоҳоти ҳуқуқӣ таваҷҷуҳи бештар намуда, мушкилоти семантикиву сохтори баъзе истилоҳотро дар замони Истиқлол мавриди шарҳу тавзеҳ қарор медиҳад. Дар мақолаи «Қонуни асосӣ, Конститутсия ва Сарқонун» доир ба истилоҳи маъмул дар забони тоҷикӣ ба ҳисоб мераванд, андешаҳои ҷолиб ироа гардида, дар баробари маънои луғавӣ ва истилоҳии истилоҳоти болозикр ҳамгунсозии онҳо пешниҳод мегарданд.

Монографияи Ш. Бобомуродов ба хусусиятҳои сарфӣи забони ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқии соҳаи маориф бахшида шуда, дар он вижагиҳои морфологии корбасти исм, сифат, шумора, ҷонишин ва феълу зарф, инчунин пешоянду пасоянд ва пайвандакхоро баррасӣ гардидааст. Муҳаққиқ дар рисола чунин овардааст: «Вожагони асноди соҳаи маориф ҳам хусусияти сарфӣ ва ҳам хусусиятҳои наҳвӣ ба худ хос дорад...» [18,12].

Дар монографияи Г. Шукуров «Таҳаввули забони тоҷикӣ дар даврони Истиқлол» фасли алоҳидае ба зухури истилоҳоти нави иқтисодӣ бахшида шудааст, ки муҳаққиқ доир ба вижагиҳои сарфӣи истилоҳоти нави иқтисодӣ маълумот дода, заминаҳои пайдоиши

истилоҳоти нави иқтисодиро ба таҳаввули забон дар давраи соҳибистиклолӣ алоқаманд медонад. Муҳаққиқ дар мавриди густириш ва интишори истилоҳоти нав чунин андеша дорад: «Қонуну қарорҳо ва тавзеҳоти аксар муруфиаҳо ва хабару мақолоте, ки мансуби соҳаи иқтисод ҳастанд, дар рӯзномаҳо интишор меёбанд. Аз ин рӯ, истилоҳоти нав ба воситаи ин навиштаҳо дар забони матбуот роиҷ гардидаанд» [204,129].

Таҳқиқи мо дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод рӯйи қор омада, вижагиҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва истилоҳоти иқтисодиро дар бар мегирад.

Робитаи таҳқиқ бо мавзӯҳои ниҳоди илмӣ. Масъалаҳои дар таҳқиқот баррасишуда бо барномаҳо ва мавзӯҳои таҳқиқоти илмӣ робитаи ноғусастанӣ дорад.

Натиҷаҳо ва хулосаҳои таҳқиқоти илмӣ дар таҳия ва такмили барномаҳои таълимӣ нақши муҳим дошта метавонад. Мавзӯи таҳқиқоти мазкур дар доираи яке аз самтҳои қорҳои илмӣ – таҳқиқоти кафедраи забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи давлатии Данғара ба нақша гирифта шуда, анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ муайян кардани вижагиҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ, луғатномаҳо, таҳлили баромади вожа ва истилоҳот, аз ҷиҳати баромад, вижагиҳои сохтории истилоҳоти иқтисодӣ, ташаккули истилоҳоти бисёрҷанба: аслий, иқтибосӣ, аслию иқтибосӣ, таҳлили луғавию маъноии истилоҳоти иқтисодӣ, тавсеаи маъноӣ, хусусиятҳои морфологии ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ, таҳлили вожа ва истилоҳот вобаста ба мансубияташон ба ҳиссаҳои нутқ дар матни ҳуҷҷатҳо ва луғатномаҳо мебошанд.

Вазифаҳои таҳқиқ. Вазифаҳои асосии таҳқиқ омӯзиш ва пажӯҳиши ҳамаҷонибаи хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории

хуччатҳои меъёрии соҳаи иқтисод буда, дар алоқа ба ин таҳлили хусусиятҳои истилоҳоти иқтисодӣ, ҷойгоҳи онҳо дар хуччатҳо, иқтибоси истилоҳот, раванди ташаккули онҳо, инчунин таҳлили вожа ва истилоҳот вобаста ба мансубияташон ба ҳиссаҳои нутқ, таҳлили маъноии калима ва таркибҳои иқтисодӣ, баромади истилоҳоти иқтисодӣ муқаррар карда шудаанд. Дар баробари ин таҳқиқот ҳалли масъалаҳои зеринро тақозо менамояд:

- омӯзиши хусусиятҳои луғавии хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ;
- таснифи мавзуии истилоҳоти иқтисодӣ;
- муайян кардани хусусиятҳои истилоҳоти иқтисодӣ:
- таҳлили хусусиятҳои маъноӣ ва сохтори истилоҳоти иқтисодӣ;
- муайян кардани мавқеи калимаҳои асли дар ташаккули калима ва таркибҳои иқтисодӣ;
- муайян кардани вомвожаҳо дар ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ;
- нақши вандҳо дар ташкил ва тшаккули истилоҳоти иқтисодӣ;
- баррасии вожа ва истилоҳот мураккаб ва ибораистилоҳҳои иқтисодӣ;

Методҳои таҳқиқ. Дар рисола, асосан, усули муқоиса, таҳлилу натиҷагирӣ истифода гардидааст. Бо усули ташхис ва таҳлили мантиқӣ вижагиҳои луғавию маъноӣ ва сохтори хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ, баромади онҳо, тавсиф ва таснифи вожа ва истилоҳот вобаста ба мансубияташон ба ҳиссаҳои нутқ таҳқиқу баррасӣ карда шудаанд.

Навгони илмӣ диссертатсия. Диссертатсия кӯшиши аввалин барои таҳлили хусусиятҳои луғавию сохтори хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Навгони диссертатсияи мазкур дар он ифода меёбад, ки бори нахуст хусусиятҳои луғавию сохтори хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ (дар асоси хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо) ва истилоҳоти иқтисодӣ вобаста ба хусусиятҳои сохтори маъноии истилоҳоти иқтисодӣ, баромад, тавсиф ва

таснифи вожаҳо ва истилоҳот аз ҷиҳати мавзӯӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатҳои соҳавӣ мавриди таҳқиқ ва пажӯҳиш қарор гирифтаанд.

Аҳамияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Омӯзиши хусусиятҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ барои он муҳим ва мубрам мебошад, ки он барои таҳия ва танзими луғатномаҳои иқтисодӣ, таҳия ва сохтани ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ, таълиму тадриси забони тоҷикӣ дар риштаи иқтисодӣ, навиштани китобҳои дарсии забони тоҷикӣ барои факултети иқтисод, таълими курсҳои махсус мусоидат мекунад.

Барои расидан ба мақсаду ҳадафҳои таҳқиқ ба омӯзиши осори илмӣ, рисолаҳо ва мақолаҳои илмии олимони маъруфи соҳаи луғатшиносӣ, истилоҳнигорӣ, ҳуҷҷатнигорӣ, инчунин назарияҳо ва усулҳои таҳқиқи олимони зерин таъя кардем: В. В. Виноградов, Л. С. Пейсиков, В. С. Расторгуева, Ю. А. Рубинчик, Н. Маъсумӣ, М. Қосимова, Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов, Ҳ. Мачидов, Д. Саймиддинов, Д. Хочаев, А. Мирзоев Ш. Кабиров, С. Назарзода, С. Анварӣ, Мирзо Ҳасан Султонов, Т. Шокиров, Г. Х. Шукуров, Ш. Бобмуродов.

Объекти таҳқиқ. Манбаъҳои асосии таҳқиқотро намунаи ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ, луғатномаҳо ва китобҳои дар соҳаи ҳуҷҷатнигорӣ, ки бо забони тоҷикӣ нашр шудаанд, ташкил медиҳанд.

Предмети таҳқиқ. Ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ, луғатномаҳои иқтисодӣ ва таҳлили хусусиятҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дар забони адабии муосири тоҷикӣ ҳамчун предмети таҳқиқ муайян карда шудааст.

Саҳми унвонҷӯ дар таҳқиқи мавзӯ. Муаллифи диссертатсия бо таъя ба маводи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатномаю донишномаҳо хусусиятҳои луғавию маъноии калима ва истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ истифодашуда, хусусиятҳои сохторӣ, тавсифу

таснифи вожа ва истилоҳоти аз ҷихати решашиносӣ, маводи ҳуччатҳои меъёрии иқтисодӣ, луғатномаҳои иқтисодиро муайян кардааст. Дар диссертатсия ва мақолаҳои нашрнамудаи муаллиф натиҷаи асосии таҳқиқ инъикос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ.
Диссертатсия дар мавзуи “Хусусиятҳои луғавию сохтории ҳуччатҳои меъёрии иқтисодӣ” (дар асоси маводи ҳуччатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо) барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ бо шиносномаи ихтисоси илмии 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ) мутобиқат мекунад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Истилоҳоти иқтисодӣ гурӯҳи махсуси воҳидҳои луғавии забони тоҷикиро ташкил дода, дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ ҷойгоҳи хоса доранд. Бо вучуди он ки бо дигар гурӯҳҳои луғавӣ умумият доранд, як мафҳумро ифода мекунанд, бо як қатор хусусиятҳои худ аз дигар воҳидҳои забонӣ фарқ мекунанд.

2. Ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ дар замони Истиқлол бо хусусиятҳои маъноӣ ва сохтори дар натиҷаи рушди соҳаи иқтисод сурат гирифта, барои тақомули таркиби луғавии забони тоҷикӣ мусоидат кардаанд.

3. Заминаи пайдоиш ва ташаккулу таҳаввули калима ва истилоҳоти соҳаи иқтисод таҷдиди муҳтаво ва сохтори низоми иқтисодии ҷомеаи навистиклоли тоҷик буда, аз тарҷума, таҳия ё сохтани истилоҳоти нав дар забони ҳуччатҳои меъёрии соҳаи иқтисод сарчашма мегиранд.

4. Зухури падидаи нави иқтисодӣ ва ташаккули низоми бозоргонӣ барои такмили таркиби луғавии забони тоҷикӣ мусоидат карда, дар натиҷа воҳидҳои нави луғавӣ пайдо гардиданд, ки онҳо бештар дар забони ҳуччатҳои расмӣ- коргузори соҳаи иқтисод ва фарҳангҳои соҳавӣ инъикоси худро ёфтаанд.

5. Хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва луғатномаҳо сурат гирифта, нақши воситаҳои калимасоз муайян карда шудаанд.

6. Истилоҳоти иқтисодии иқтибосӣ ва қорбурди онҳо дар таркиби матни ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод таҳлил гардида, вобаста ба дараҷаи истеъмол тасниф карда шуданд.

7. Таҳаввули сохтории ифодаёбии воҳидҳои забонӣ: калима ва ибораву истилоҳоти иқтисодӣ омӯхта шуда, ҷиҳатҳои фарқкунанда ва навғониҳои ба вуҷуд омада, мушаххас карда шуданд.

Қорқарди амалии натиҷаҳои диссертатсия. Сатҳу сифати баррасии масъалаҳо, натиҷаҳои таҳқиқ, ки дар шакли мақолаҳои илмӣ, дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи ҚОА - и ФР ва ҚОА - и назди Президенти ҚТ нашр шудаанд, ҳулосаҳои диссертантро дар асоси манбаъҳои таҳқиқшуда собит менамоянд.

Мундариҷаи асосии диссертатсия дар баромад ва маърузаҳои конфронсҳои сатҳи донишгоҳиву ҷумҳуриявӣ, байналмилалӣ ва мақолаҳои ҷудогонаи муаллиф, ки дар маҷаллаҳои гуногун ба таъб расидаанд, инъикос ёфтаанд.

Ҳулосаҳои диссертатсия дар шакли мақола, дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА - ФР ва ҚОА- и назди Президенти ҚТ ва дар маҷмуаҳои гуногуни илмӣ ба таъб расидаанд.

Натиҷаи таҳқиқ дар конфронсҳои сатҳи шаҳриву ҷумҳуриявӣ, конфронсҳои илмию амалии донишгоҳӣ инъикоси ҳудро ёфтаанд.

Диссертатсия дар қафердаи забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи давлатии Данғара, суратчаласаи №5 аз 19.12.2023 муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия

Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса ва феҳристи адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 155 саҳифаи компютериरो ташкил медиҳад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ ТАҲҚИҚИИ ХУСУСИЯТҲОИ ВОЖАГОНИИ ҲУЧЧАТҲОИ МЕЪЁРИИ ИҚТИСОДӢ

1.1. Асосҳои назарии таҳқиқи ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ

Корбурди воҳидҳои луғавӣ, аз ҷумла калимаҳои умумистеъмол ва истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дорои вижагиҳои луғавӣ буда, таҳқиқи он барои рушди илми забоншиносӣ, инчунин ҳалли масъалаҳои илмӣ ба услуби нигориши ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузори дахлдошта, мусоидат мекунад. Дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо, ки солҳои охир таҳти таъсири тарҷума ва дигар омилҳо ба миён омадааст, баробари дигар воҳидҳои забонӣ: калима, ибора ва ҷумла, истилоҳоти нави иқтисодӣ низ серистеъмол гардидаанд, ки бо вижагиҳои луғавии худ аз дигар гурӯҳҳои луғавию маъноӣ фарқ мекунанд. Таҳқиқи ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо дар забоншиносии миллий таҷрибаи нав аст ва аз ҷониби забоншиносон ба таври комил мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст. Сарчашмаҳои илмӣ тасдиқ мекунанд, ки то ҳол доир ба хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтори ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ кори илмӣ анҷом дода нашудааст ва ҳамзамон вобаста ба ҷараёни тақомули соҳаи иқтисод зарурати омӯзиш ва таҳлилу пешниҳоди ҳуҷҷатҳои расмӣ иқтисодӣ, ислоҳу такмили намунаи ҳуҷҷатҳо ба миён омадааст. Зарурати таҳқиқи онҳо, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки дар муносибатҳои иқтисодии дохили кишвар ва робитаҳои байналмилалӣ меъёр кардани ҳуҷҷатҳо бидуни таҳлили ҳамаҷонибаи лингвистии онҳо ғайримқон аст. Баррасии илмӣ онҳо аз лиҳози сарфию наҳвӣ ва услубӣ метавонад сурат гирад, ки заминаи ба миён омадани қорҳои илмӣ алоҳида мегардад.

Дар миёни воҳидҳои луғавии таркиби матни ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ истилоҳот ҷойгоҳи хос дошта, таҳаввулу ташаккули забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузориро метавон тавассути баррасии

хусусиятҳои сохториву маъноӣ ва вижагиҳои грамматикӣ онҳо дуруст баҳогузорӣ кард. Бо вучуди он ки дигар воҳидҳои забонӣ дар шаклгирии матни ҳуҷҷатҳо сахм доранд, вале истилоҳоти иқтисодӣ ҷавҳари онро ташкил медиҳанд.

Дар коргузорӣ баробари ҳуҷҷатҳои соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, ҳуқуқ, сиёсат, дипломатия, тиб ва ғайра ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ҷойгоҳ ва мақоми вижа доранд. Таҳқиқи хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва морфологӣ онҳо барои дар сатҳу сифати баланд ва мувофиқ ба роҳ мондани истифодаи ҳуҷҷатҳои расмӣ иқтисодӣ шароит фароҳам меоранд. Солҳои охир ҳуҷҷатнигорӣ ба шоҳаи мустақили илм тақдир ёфта истодааст, аз ин рӯ, ҳуҷҷатнигорӣ масъалаҳои сохтан ва таҳия кардани ҳуҷҷатҳо, услуби нигориши ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ, анвои ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ, вижагиҳои забонӣ ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва масъалаҳои ба ин монандро дар бар мегирад, ки таҳқиқи ҳамаҷонибаи онҳо амри зарурист.

Таваҷҷуҳ ба масоили таҳқиқ ва асосҳои назарии ҳуҷҷатнигорӣ собиқаи таърихӣ дорад ва бо гузашти замон таҳким ёфта, пояҳои илмӣ он устувор гардида истодааст. Агар ду давраи ташаккулёбии забони форсии тоҷикиро бо сабаби дастрас набудани мавод таҳқиқ истисно кунем, дар давраи сеюми ишкишофи забони форсии тоҷикӣ ё худ форсии нав, махсусан дар замони Сомониён ташкили низоми устувори давлатдорӣ сабаб гардид, ки ҳуҷҷатҳои расмӣ бевосита бо забони давлатӣ - забони форсии тоҷикӣ таҳия гарданд. Раванди ташаккули забони адабӣ, ки бо он ҳуҷҷатҳои расмӣ навишта мешаванд, якбора ба амал наомада, замони муайян ва омилҳои таъсиргузorro тақозо мекунад.

“Забони умумихалқии гуфтугӯӣ дар услубҳои гуногуни осори хаттӣ - бадеӣ, илмӣ, муқотибот, идорӣ, коргузорӣ мустаҳкам шуда, ривоҷу раванҷ ёфта, ба меъёри муайян даромада, забони адабиро ташкил медиҳад” [74, 7].

Таҳқиқи вижагиҳои луғавию сохтори забони тоҷикӣ дар асоси матнҳои бадеӣ барвақт оғоз гардида, дар баробари он омӯзиши хусусиятҳои лингвистии истилоҳоти соҳавӣ рушд мекунад. Собикаи таърихӣ таҳқиқи воҳидҳои гуногуни луғавӣ дар забоншиносӣ қадимӣ буда, муҳаққиқони забоншинос, махсусан доир ба истилоҳот ва калимаҳои соҳавӣ бо офаридани асарҳои таҳқиқотӣ ва тартиб додани луғатномаҳои тафсирии чандзабона самти минбаъдаи таҳқиқ ва баррасии ҷиҳатҳои назарии воҳидҳои луғавии забон ва вижагиҳои морфологии онро муайян кардаанд.

Ба андешаи забоншиносон истилоҳот дар бахши лексикология гурӯҳи махсуси луғавӣ буда, вижагии онҳо дар ҳамбастагӣ ба ин ё он соҳаи илми мушаххас зоҳир мегардад. Мушкилоти асосии таҳқиқи истилоҳоти соҳавӣ, аз ҷумла, истилоҳоти иқтисодӣ заминаҳои назарӣ ва амалии пайдоиши онҳо, вижагиҳои маъноӣ ва сохтори онҳо, инчунин ҷиҳатҳои морфологии қорбасти онҳо дар таркиби матнҳо мебошад. Дар умум аломат ва хусусияти истилоҳот ягона аст, вале вижагиҳои маъноӣ, дараҷаи пайдоиш, сарчашмаҳои ташаккул ва дигар вижагиҳои забонии онҳо сабаби пайдо шудани тафовут ва монандӣ гардидааст. Ба ғайр аз ин, қорбурди онҳо дар таркиби матнҳои илмӣ ва ҳуҷҷатҳои соҳавӣ бо равишҳои гуногун сурат гирифтаанд. Муҳимтарин тафовути истилоҳоти иқтисодӣ аз дигар гурӯҳҳои луғавӣ дар он зоҳир мегардад, онҳо ба соҳаи иқтисод алоқаманд мансубанд ва ин барои фарқ кардани онҳо аз дигар гурӯҳи истилоҳот мусоидат мекунад.

Истилоҳоти иқтисодӣ бештар дар осори илмӣ мавриди истифода буда, қорбурди онҳо баробари дигар воҳидҳои забонӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаҳои иқтисод низ ба мушоҳида мерасад. Таҳқиқи истилоҳот ва қорбурди онҳо дар осори насрӣ ва луғатномаҳо аз ҷониби забоншиносон анҷом дода шудааст, вале доир ба забон ва услуби нигориши ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ҳанӯз қори илмӣ ба

вучуд наомадааст. Гуфтан бомаврид аст, ки таҳқиқи истилоҳот ва ё дигар воҳидҳои луғавию сохтори забони тоҷикӣ бештар дар асоси маводи осори бадеӣ ба вучуд омадаанд.

Омӯзиш ва таҳқиқи вижагиҳои забони форсии тоҷикӣ аз асри XVIII, яъне замони рушди муносибатҳои иқтисодию дипломатии Эрон ва Хуросон бо дигар давлатҳо оғоз мегардад, ки ин раванд якбора барои навиштани ҳуҷҷатҳо ва мактубу фармонҳо ва аҳдномаҳо бо забони форсии тоҷикӣ замина фароҳам овард. Ин гуна навишатҳо хеле зиёданд, вале як масъала равшан аст, ки дар таҳқиқи забоншиносони ҷаҳон ва олимони ватанӣ хеле кам ба осори илмии забоншиносии форсу тоҷик таваҷҷуҳ карда шудааст. Ҳол он ки ҳазинаи осори илмӣ таҳқиқии ниёгони мо ғайр буда, бо сабабҳои номаълум аз назарҳо дур монда, мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор нагирифтааст.

Дар оғози садаи XX яке аз нахустин китобе, ки дар асоси дастовардҳои дастурнависии давраи нав ва мувофиқи талаботи табиати забони тоҷикӣ рӯйи қор омадааст, китоби “Сарфу наҳви тоҷикӣ”-и Саидризо Ализодаи Самарқандӣ буд. Чӣ тавре дар сарсухани он овардаанд, ин китоб як таконеро дар омӯзиши сарфу наҳви тоҷикӣ ба миён овард: “... номгузори китоби Саидризо Ализода “Сарфу наҳви тоҷикӣ” инқилобе буд дар илми забоншиносии давраи нави тоҷик” [6,6] .

Дар ин китоб доир ба бахшҳои гуногуни забони тоҷикӣ маълумот дода шудааст. Забони асар сода ва маълумотҳо мушаххасу фаҳмо пешниҳод карда шудаанд.

Пажӯҳиши забони тоҷикӣ дар даврони Шуравӣ идома меёбад ва олимони зиёде, ки парвардаи макотиби илмии шуравӣ буданд, ба таҳқиқи забони тоҷикӣ оғоз мекунанд. Дар миёни онҳо забоншиносоне ба майдони илм меоянд, ки таҷрибаи илмии шуравиро асоси кори худ қарор дода, дар илми забоншиносии тоҷик бисёре аз

масъалаҳои баҳсангезу таҳқиқталаби забони тоҷикиро ҳаллу фасл мекунанд. Забоншиносони тоҷик дар асоси маводи осори бадеӣ ба таҳлили қабатҳои забонӣ таҳқиқот анҷом дода, вижагиҳои луғавию маъноӣ ва сарфию нахвии забони тоҷикиро таҳлилу хулосабарорӣ кардаанд, вале доир ба забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ таҳқиқ дертар оғоз мегардад. Таҳаввули забони адабӣ на танҳо ба осори бадеӣ, балки ба ҳуҷҷатҳои расмӣ низ алоқаманд аст. Дар робита ба таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ Ш. Бобомуродов чунин менависад: *“Забони ҳуҷҷатнигориро аз забони адабӣ ҷудо тасаввур кардан ғайримкон аст, зеро ҳуҷҷатҳо бо забони адабӣ таҳия ва интишор карда мешаванд”* [18,3-4].

Яке аз намунаи ҳуҷҷатҳои расмӣ, ки истифодаи он аз замони хеле қадим ривож доштааст, нома ё мактуб мебошад, ки он имрӯз низ ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ мавриди истифода аст. Доир ба номанигорӣ таҳқиқоти илмӣ низ анҷом дода шудааст. Мисбоҳиддини Нарзикул дар монографияи худ *“Эъҷози хусравӣ”* - и Амир Хусрави Деҳлавӣ ва суннатҳои номанигорӣ дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ (асрҳои X-XIV)” таърихи пажӯҳиш ва истифодаи номанигориро баррасӣ карда, дастурҳои зиёдеро доир ба номанигорӣ зикр мекунад, ки аз собиқаи таърихӣ доштани анъанаи номанигорӣ бо забони форсии тоҷикӣ дарак медиҳад. Ӯ дар рисолаи хеш чунин меорад: *“дар бораи суннатҳои тоисломии паҳлавӣ ва арабии иншои нома ва таълифи дастуроти нависандагӣ бештар аз рӯйи маълумоти мундариҷ дар манобеъ ва маохизи таърихӣ адабӣ метавон суд ҷуст”* [94,19].

Ҳуҷҷати дигари хеле маъруф амру фармонҳо мебошанд, ки баробари ба вучуд омадани давлатдории мо тоҷикон вучуд доштанд. То замони мо шаклу қолаби онҳо тағйир ёфтааст, вале моҳияти онҳо ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ то имрӯз пойбарҷост.

Яке аз сабабҳои ба таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ рӯ овардани муҳаққиқони тоҷик ба миён омадани китобу дастурҳои алоҳида доир

ба ҳуҷчатҳои расмию коргузорӣ буд. Заминаи нашр гардидани дастур ва китобҳо доир ба ҳуҷчатнигорӣ ин мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ ва зарурати бо забони давлатӣ ба роҳ мондани ҳуҷчатгузорӣ мебошад. Аз ин рӯ, баробари навиштан ва нашр гардидани китобу дастурҳо доир ба ҳуҷчатгузорию расмӣ, таҳқиқи забони ҳуҷчатҳои коргузорӣ низ оғоз гардид. Ҳамзамон вобаста ба соҳаҳои гуногун луғатномаҳои соҳавӣ ба нашр расиданд. Таҳқиқи забони ҳуҷчатҳои расмӣ вобаста ба мавқеи корбурди воҳидҳои забонӣ, аз ҷумла истилоҳот сурат гирифта, маъноӣ луғавӣ ва грамматикӣ вожаҳо дар асоси матни ҳуҷчатҳои расмӣ коргузорӣ, аз ҷумла ҳуҷчатҳои меъёрии иқтисодӣ мавриди пажӯҳиш қарор мегиранд.

Дар охири садаи XX ва ибтидои садаи XXI як қатор дастуру китобҳо доир ба ҳуҷчатнигорию расмӣ ба нашр расиданд. Яке аз ин китобҳои ба нашр расида “Дастури санаднигорӣ”- и Ҳасани Ёрзод буд. Дар ин китоб муаллиф доир ба намунаи ҳуҷчатҳои умумии коргузорӣ маълумот дода, тарзи навиштан ва таҳияи чанд ҳуҷчатро нишон медиҳад. Мавсуф дар сарсухани китоби худ ҷунин меорад: *“Решаҳои таърихии санадҳо хеле амиқ рафтааст. Иншои онҳо хосса дар байни мардуми деринарӯзгор ва деринафарҳанги мо дар гузаштаҳои басо дур расм гардида буд. Пораҳое аз санадҳои қуҳан то рӯзгори мо ба ёдгор мондаанд. То қарни VIII мелодӣ сандаҳо дар Хуросону Мовароуннаҳр ва фаротар аз он ба забонҳои гуногуни эронӣ иншо мегардиданд, ки мо кунун онҳоро “забонҳои форсии миёна” меномем. Дар садаҳои IX-X дар замони оли Сомон санадҳоро ба забони форсии дарӣ менигоштанд. Форсии дарии аҳди сомонӣ ҳамин забони форсист, ки то ба имрӯз мо тоҷикон, мардуми Афғонистон ва Эрон ба он суҳан мегӯем, таълим мегирем, менависем ва асараҳо меофарем”*. [236, 30].

Ҳуҷчатнигорӣ бо забони форсии тоҷикӣ таърихи тулонӣ дошта, баробари ташаккул ва тақомули низоми давлатдорӣ тақмил ёфтааст.

Шаклгирии намунаи асноди гуногун вобаста ба дониш ва саликаи хуччатнигории котибон сурат гирифта, шаклу қолабҳои дар гузашта роиҷ буда, имрӯз қобили қабул нест. Сабаб ин аст, ки дар давоми садсолаҳо ҳукуматҳо борҳо дигар шуда, на ҳамаи ҳокимон ашхоси маҳаллӣ буданд. Китоби Ҳасани Ёрзод, ки аввалин дастур дар замони Истқлол мебошад, намунаи хуччатҳои расмии коргузорӣ оварда шуда, доир ба ҳар як хуччат, тарзи навиштани онҳо маълумот додааст. Усули навишти хуччатҳо аз гузашта то имрӯз бо истифода аз вожа ва таркибҳои сурат мегирифт, ки баёнгари эҳтирому самимият буданд. Барои мисол: **лутфан, эҳтироман, бо сипос** ва амсоли инҳо хуччатҳо навишта мешуданд.

Намунаи хуччатҳои дар дастурҳои Ҷавҳуриқир оварда шудаанд, аз забони русӣ тарҷума шудаанд ва ё бо ибтикори муаллиф сохта шудааст. Дар “Дастури санаднигорӣ”- и Ҳасани Ёрзод истилоҳоти зерин бо вариантҳо пешниҳод гардидаанд, мисли *телефоннигошт// телефонхабар, тарҷумаи телеграмма; дафтарчаи кор, баъдтар дафтарчаи меҳнатӣ шудааст* [235,121].

Дар ин дастур мо бо вожа ва таркибҳои дучор омадем, ки барои истифодабарандагони хуччатҳои расмӣ то андозае номафҳуманд. Зикр кардан бомаврид аст, ки аз ин хуччатҳо ҳамаи аъзои ҷомеа истифода мекунанд ва на ҳамаи онҳо маълумоти хуби забонӣ доранд. Масалан, дар намунаи аризаҳо чунин таркиб истифода гардидааст: **намунаи аризаи истихдом - ба кор даромадан** [236, 8]. Дар ин таркиб вожаи **истихдом камистеъмол аст**. Вожаи дигар **эҳтироман** [236,9] аст. Ба ҷойи ин вожаи **боэҳтиромро** истифода кардан мувофиқи мақсад аст. Вожаи дигар, ки дар ин дастур истифода гардидааст, **пазириш** мебошад. Вожаи **пазириш** ба маънии **ба кор қабул кардан** истифода шудааст, ки ба ҷои: **пазириш ба кор** [236, 94], истифодаи таркиби **ба кор қабул кардан** ба услуби хуччатнигорӣ мувофиқ аст.

Дар дастури таълимие, ки аз ҷониби Р. Хокиров “Корҳои мустақилонаи донишҷӯён” [231] ба таъб расидааст, дар қисмати дуоми он доир ба ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузори маълумот дода шуда, намунаи ҳуҷҷатҳои расмӣ оварда шудааст. Муаллиф доир ба 20 навъи ҳуҷҷат ва тарзи навишти онҳо маълумот медиҳад.

Бояд зикр намуд, ки хангоми навиштани номи ҳуҷҷатҳо ба варианти русии онҳо эътибор дода шуда, номгӯи ҳуҷҷатҳо бо тарҷумаи русии онҳо дода шудааст. Чунончи, истилоҳи **сафария**, ҳамчун тарҷумаи **командировочное удостоверение** [231,52] истифода гардидааст, ки истилоҳи **сафария** камистеъмол аст.

Китоби “**Ҳуҷҷатнигорӣ ва коргузори**”- и Баҳоваддин Қодиров аз лиҳози мазмуну муҳтаво нисбатан комил мебошад. Муаллиф дар асараш доир ба ҳуҷҷатҳои гуногун, аз ҷумла доир ба ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузори соҳаи иқтисод маълумот медиҳад. Дар муқаддимаи китоб зикр мекунад, ки дар замони Сомониён сохтори идорие амал мекард, бо номи “Девони муставфӣ”, ки бевосита ба масоили молиявӣ расидагӣ мекард: *“Девони муставфӣ фаъолияти молиявиро анҷом меод, ки сарвари он хазинадор буд. Ӯ дар ихтиёри худ ҳисобчиҳо дошт ва онҳо ба ҳисобу китоби харҷу дахли хазинаи давлат машғул буданд”* [66,4].

Б. Қодиров боби сеюмро ба ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бахшида, доир ба анвои гуногуни ҳуҷҷатҳои молиявӣ пулӣ, намунаи ҳуҷҷатҳои бонкии пардохтҳо, борхати тахвили бор, ҳуҷҷатҳои хазинадорӣ, ҳисоботи молиявӣ ва амсоли инҳо маълумот медиҳад. Инчунин дар ин асар доир ба масоили назариявӣ таҳияи ҳуҷҷатҳо ва талаботи ба онҳо маълумот пешниҳод гардида, асосан, ба бахшҳои муҳим ва асосии соҳаи иқтисод: муҳосибот, ҳисобҳои бонкӣ ва дигар зерсохторҳои соҳаи иқтисод тавачҷуҳ карда шудааст. Вобаста ба зерсохторҳо намунаи ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузори ин соҳа оварда шудааст. Чунончи: *“Ҳоҳиш мекунем, ки дар асоси дастурамали Бонки*

миллии Тоҷикистон, ки маълум аст ӯ эътибор дорад, барои фаъолияти молиявии корхонаи мо ҳисоби бонкӣ боз намояд". [66,125].

Дар ин матн таркиби **маълум аст ӯ эътибор дорад** ҳам аз лиҳози мантиқ ва ҳам услуб бо кадом мақсад истифода гардидааст, маълум нест, зеро дар матн ибораи “Дастурамали бонки миллӣ” истифода гардидааст, ки пас аз овардани он зарурати истифодаи ин таркиб аз байн меравад. Дар ҳуҷҷати дигар муаллиф чунин меорад: “Намунаи имзоҳо ва муҳрро пешниҳод намуда, хоҳиш мекунем, ки ҳангоми бо ҳисоби бонкии №” ___ **амалиёт гузаронидан ҳатмӣ шуморед ва ҳамон чек ва фармоишҳои дигарро эътиборнок донед**, ки дар он имзои якум ва имзои дуюм вучуд дошта бошад. Дар ин матн таркибҳои **ҳатмӣ шуморед ва эътиборнок донед** истифода гардидаанд, ки ғалат мебошанд. Ин ҳуҷҷатро дар чунин шакл метавон тартиб дод: “Хоҳиш мекунем, ки ҳангоми бо ҳисоби бонкии №” ___ *амалиёт гузаронидан, истифодаи намунаи имзоҳо ва муҳрро ҳатман ба ҳисоб гиред, чек ва фармоишҳои дигар бо имзоҳои якум ва дуюм эътибор доранд*” [66,126].

Дар ҳуҷҷати дигар: Уҳдадории хазинадор чунин оварда шудааст: “Фармоиш оид ба пардохт ё радди пардохт” [66,134]. Дар ин таркибҳо ғалатҳо ба мушоҳида мерасад. Шакли дурусти он чунин аст: “Фармоиш оид ба пардохт ё рад кардани пардохт”.

Дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ истилоҳот ва калимаҳои мансуб ба ин соҳа серистеъмол буда, таҳлили матни онҳо нишон медиҳад, ки аксари онҳо дар натиҷаи тарҷума ва ё аз рӯйи зарурат сохта шудаанд. Мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ раванди таҳияи луғатномаҳои иқтисодиро дар баробари луғатномаҳои тахсусии дигар соҳаҳо таҳким бахшид. Миқдори ин гурӯҳи луғатномаҳо мушаххас карда нашудааст, вале қариб дар тамоми зерсоҳаҳои соҳаи иқтисод луғатномаҳои алоҳида таҳия ва тартиб дода шудаанд. Луғатномаҳои мураттабгардида- луғатномаҳои дузабона ва чандзабона,

луғатномаҳои тафсири ва фарҳангҳои дузабони тафсири мебошанд. Таҳлили назариявии онҳо нишон медиҳанд, ки ҳамаи ин луғатномаҳо ва фарҳангҳо мувофиқи талаботи таҳия ва тартиби луғатноманависӣ рӯйи кор омадаанд. Чунончи, “Луғати муосири иқтисодӣ”, ки аз ду чилд иборат аст, фарогири 3000 калима ва истилоҳи иқтисодӣ аст. Муаллиф дар муқаддима чунин қайд мекунад: *“Қобили қайд аст, ки дар истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ ва тафсиру ташреҳи баъзе аз ин истилоҳот ба забони модарии мо ҳанӯз ягонагиву ҳамгунӣ ба назар намерасад”* [234,5].

Воқеан ин гуна шакл гирифтани истилоҳот ва истифодаи онҳо дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ заминаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ доранд. Наметавон дар айни замон ҳамаи истилоҳоти иқтисодиро ҳамгун кард, зеро ҳар рӯз падидаи нави иқтисодӣ дар низоми иқтисоди миллӣ зухур мекунад ва он ҳатман бо гунаҳои гуногун ифода меёбанд.

Дар матни ҳуҷҷатҳои расмӣ, ки бо услуби расмию коргузори навишта мешаванд, тамоми воҳидҳои забонӣ: калима, ибора, ҷумла ва амсоли инҳо истифода мегарданд. Дар миёни ин воҳидҳои забонӣ истилоҳоти соҳавӣ ҷойгоҳи хос доранд, зеро моҳияти ҳуҷҷат ва ба кадом соҳа тааллуқ доштани онро бештар тавассути истилоҳот метавонанд равшантар ифода намоянд. Дар забони ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ муайян кардани меъёри забони адабӣ барои меъёрсозии забони ҳуҷҷатҳо кӯмак мекунад. Аз ин рӯ, барои дуруст ба роҳ мондани ҳуҷҷатнигорӣ истифодаи меъёри забони адабӣ ҳатмист. Чи тавре ки тағйири вазъи иҷтимоию сиёсӣ ба тағйири забони осори бадеӣ ё илмӣ таъсир мегузорад, ба забони ҳуҷҷатҳои расмӣ низ таъсири омилҳои дохилӣ ва берунӣ забон муҳим буда, боиси дигаргунӣ мегардад. Масалан, рушди иқтисодиёт боиси дар сатҳи баланд истифода шудани истилоҳоти иқтисодӣ гардида, забони ҳуҷҷатҳо такмил меёбанд. Аз рӯйи таҳлилҳо маълум мешавад, ки дар

ҳуҷчатгузории соҳаи иқтисод истилоҳот бештар барои фарқ ва чудо кардани забон ва услуби ҳуҷчатҳои соҳаи иқтисод нисбат ба дигар воҳидҳои забонӣ нақши бештар доранд. Аз ин рӯ, барои таҳлили хусусиятҳои луғавию морфологии ҳуҷчатҳои меъёрии соҳаи иқтисод мо бештар ба таҳлил ва тавзеҳи истилоҳоти дар ҳуҷчатҳо ва луғатномаҳо омада таваҷҷуҳ кардем.

Солҳои охир ба мушоҳида мерасад, ки доир ба забоншиносии миллӣ таваҷҷуҳи забоншиносон бештар гардида истодааст. Дар ин замина он тавсифи назарии истилоҳоти соҳавиро на танҳо дар асоси забоншиносии умумӣ, махсусан забоншиносии русию аврупоӣ, балки дар асоси назарияҳои илмӣ пешниҳодкардаи забоншиносони гузаштаи худ ба роҳ мондем.

Раванди ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ ба ду ҷанбаи асосӣ вобаста аст: яқум ба пайдоиши иқтисод ҳамчун илми мустақил ва дувум ба таҳаввулу ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ дар заминаи дигаргуниҳои иҷтимоӣ бавучудомада.

Забоншинос Б. Камолиддинов оид ба раванди пайдоиш ва истифодаи истилоҳоти илмӣ дар забони адабии тоҷикӣ чунин андеша намудааст: *“Дар марҳалаҳои аввал барои ифодаи он мафҳуми нав дар забон чанд калима ё истилоҳ пайдо мешаваду байни аҳли илм ва қалам дар атрофи қобилияти маъно ифода кардан, сохту таркиб ва то чӣ андоза мувофиқ будан ё набудани он ба асолат ва рӯҳу табиати забони адабӣ баҳсу мунозира оғоз мегардад, чунонки дар охири солҳои 50-ум дар атрофи мафҳуми спутник (мушак, радифи сунъии замин, ҳамроҳи маснуи замин ва ғайра) ва ё дар арафаи қабули як ҳуҷҷати муҳимтарини давлатӣ-иваз кардани истилоҳи конституция бо сарқонун, қонуни асосӣ ва ғайра рух дод”* [59,28].

Қайд кардан зарур аст, ки вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ, асосан, бо забони лотинӣ ва забонҳои аврупоӣ, инчунин бо забони арабӣ сохташуда мавриди истифода қарор гирифтааст. Истилоҳоти аслии тоҷикӣ низ зиёд мебошанд, ки ташаккули онҳо ба замонҳои гуногун

алоқамандӣ доранд. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки ин раванд дар замони Истиқлоли ҚТ бештар инкишоф меёбад. Мушоҳида мешавад, ки на танҳо дар забони тоҷикӣ, балки дар тамоми забонҳои олам истилоҳоти иқтисодӣ ва дигар воҳидҳои забонии ба ин соҳа мансуб мунтазам ва босуръат ташаккул ёфта истодаанд.

Таҳқиқоти назариявии забоншиносон дар ҳавзаҳои илмии шуравӣ ва пас аз шуравӣ, аз рӯи нишондоди сарчашмаҳои илмӣ бештар ба корҳои таҳқиқотии забоншиносон: А. А. Реформатский, Г.О. Винокур, В. В. Виноградов, С. Г. Баходурова, О. С. Ахманова, С. П. Кушнерук, А. В. Рахманин, Н. Маъсумӣ, Б. Камолиддинов, Р. Ғаффоров, С. Ҳочиев, Д. Саймиддинов, Ҳ. Мачидов, Д. Х.Ҳочаев, С. Назарзода, Ш. Кабиров, С. Анварӣ ва дигарон рӯи кор омадаанд.

Дар байни олимону донишмандон дар мавриди муқаррар кардани сохти истилоҳот гуногунандешӣ ҷой дорад. Бархе аз забоншиносон вожаҳои истилоҳшавандаро аз як ё ду калима иборат медонанд, гурӯҳи дигар бошанд, ба истилоҳ ибораҳоро нисбат медиҳанд. Дар алоқа ба ин таҳлилу муқоисаи истилоҳоти иқтисодӣ нишон медиҳанд, ки истилоҳоти яккалимагӣ ва ё аз чанд калима иборат буда, на танҳо аҳаммияти назарӣ доранд, балки дорои хусусияти амалӣ мебошанд. Ҷиҳати муҳимми истилоҳ, ин хусусияти калимасозӣ ва истилоҳофарӣ доштани онҳо аст. Доир ба роҳҳои истилоҳсозӣ ақидаҳо якранг нестанд. Дар илми забоншиносӣ афкори илмии гуногунҷанба мавҷуд аст. Ин раванд, махсусан дар солҳои 20 - уми садаи ХХ инкишоф ёфта, минбаъд сабаби дар илми истилоҳшиносӣ рӯи кор омадани афкори гуногуни илмӣ мегардад. Аксар забоншиносон вобаста аз объекти илмии худ, ба истилоҳ ҳамчун объекти таҳқиқот баҳои гуногун дода, афкори илмии гуногунро рӯи кор овардаанд.

Дар таҳқиқ мо ба андешаи олимони соҳа Д. С. Лотте, Г. О. Винокур, А. А. Реформатский, В. П. Даниленко ва олимони тоҷик С. Назарзода, Мирзо Ҳасани Султон, П. Нуров, М. Қосимова ва

дигарон така намудем. Дар муайян кардани чихатҳои назарии истилоҳ афкори гуногун мавҷуд аст, вале то ҳол андешаи истилоҳшинос Д. С. Лотте барои ҳама муҳаққиқон арзиши умумӣ дорад ва аксарият андешаи илмӣ ӯро эътироф мекунад:

1. Истилоҳ ҳамчун баҳши низоми истилоҳшиносии миллӣ баррасӣ карда мешавад;
2. Ҷузъи истилоҳ воҳиди минималии дорои маънои истилоҳ буда, дар истилоҳсозӣ ширкат мекунад;
3. Истилоҳи ташаккулёфтаи стода, албатта дорои «норасоӣ»-ҳо аст;
4. Якмаъноии «мутлақ» ва «нисбӣ»-и истилоҳ фарқ карда мешавад;
5. Тақсимои маънои мафҳум ба «асосӣ» ва «чалбшуда» зарур аст;
6. Пеш аз ҳама зарур аст истилоҳи ба танзимдаровардашударо ҳамчун пешниҳоди истилоҳшиносӣ қабул кард, то мутахассисон ба маънои истилоҳоти нав сарфаҳм раванд;
7. Дар навбати аввал ба шакли дурусти шохаҳои истилоҳотсозӣ диққат бояд дод, ки заминаи истилоҳсозӣ ба ҳисоб мераванд, аз онҳо тамоми сохтори истилоҳсозии соҳавӣ вобаста аст;
8. Истилоҳи сохташуда бояд номи худи предмет ё мафҳумро дошта бошад, дар онҳо набояд синоним ва омоним вучуд дошта бошад;
9. Истилоҳи мавҷуда ва сохташаванда бояд дар асоси ҷузъҳои муайян- «қисман» (маъноӣ) ё «асосӣ» ва (агрегатӣ) ба вучуд оянд [74,14].

Истилоҳшиносӣ ҳамчун як баҳши илми забоншиносӣ дар заминаи афкори гуногуни илмӣ рушд карда истодааст. Ҳар як забоншинос вобаста ба соҳаи таҳқиқи худ истилоҳотро шарҳу тафсир карда истодааст. Касе аз муҳаққиқон ба таҳқиқи истилоҳшиносӣ нуктаи

охир нагузоштааст, то ҳол баҳс дар ин самт идома дорад. Истифодаи истилоҳоти соҳавӣ дар ҳуҷҷатҳои меёърӣ ҳатмӣ буда, воситаи асосии фарқ кардани ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ аз ҳуҷҷатҳои меёърии соҳаҳои дигар ба ҳисоб мераванд.

1.2. Таҳқиқи вожа ва истилоҳот аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ

Таҳаввулоти иҷтимоӣ ҳамеша ба забони расмию коргузори таъсир дошта, таркиби матн ва услуби нигориши ҳуҷҷатҳои расмиро тағйир медиҳанд. Баробари ин дар ҷомеа таҳқиқ аз фаъолияти доимӣ ба ҳисоб меравад, ки собиқаи таърихӣ он дар забони тоҷикӣ қадимӣ аст. Вақте ба матни ҳуҷҷатҳои расмӣ тавачҷуҳ мекунем, дар таркиби онҳо ҳама воҳидҳои забонӣ вобаста ба мавқеи корбурд истифода мешаванд, вале истилоҳоти соҳавӣ ҷойгоҳи вижа доранд. Фарқ кардани анвои ҳуҷҷатҳои расмӣ, ҳуҷҷатҳои соҳавӣ тавассути истилоҳоти дар ҳуҷҷат истифодагардида сурат мегирад.

Дақиқтар ба сарчашмаҳои хаттии давраҳои ташаккулёбии забони тоҷикӣ нигарем, мушоҳида мекунем, ки истилоҳоти иқтисодӣ дар забони форсии миёна ҳарчанд пурра то замони боқӣ намондааст, аммо мавқеи устувор доштааст. Ин бахши луғоту истилоҳоти форсии миёна ба иллати парокандагӣ ва нобудии солномаҳо ва асноди дафтардориву коргузории замони Сомониёнба пуррагӣ маҳфуз намондааст. Бо вучуди ин як қисм истилоҳоти иқтисодӣ дар мадракоти он давра маҳфуз мондааст. Забоншинос, муҳаққиқи забони форсии миёна Д.Саймиддинов дар китоби “Вожашиносии забони форсии миёна” [152] бахшро бо унвони “Бархе аз истилоҳоти бахши иқтисод ва дорой” таълиф намуда, истилоҳоти иқтисодии ин давраро аз ҷиҳати мавуъ ба фаслҳои “Сика ва муомилоти пулӣ”, “Омор, вом, боҷ” даврабандӣ намуда, мавриди пажуҳиш қарор додааст.

Муҳаққиқ як қатор вожаҳои ин бахшро таҳлил намуда, чунин менигоранд: вожаи *gohr* ҷуз маънии муштарақ ба таври вижа дар осори паҳлавӣ ба маънои “сармои пулии боарзиш” низ ба кор

меравад, ки ин маъно аз забони авестой gaeva-“дорой, мол” идома кардааст. Арзиши чиз ва ё мол бо вожаи arz маънӣ мешавад. идомаи он дар форсии нав arl ва arz аз ҳамин чо arjmand ва arzismand “дурои арзиш ва боарзиш” [152,244] пайдо шудааст.

Дар замони Сомониҳо асноди иқтисодӣ ва истилоҳоти иқтисоди дар поям ташаккул қарор дошт ва ин маъниро Д.Саймиддинов чунин арзёбӣ намудааст: “*Аз замони Сосониён анвои гуногуни сиккаҳо маълум аст, ки онҳо мансуб ба шоҳони ин хонадон мебошанд. Теъдоди сиккаҳо далели нешрафт ва тавсияи муомилоти пулӣ дар Эрони аҳди сосонӣ доништа мешавад. ҳамон тавре ки аз пажухишҳои сиккашиносӣ бармеояд, сиккаҳои замони сосонӣ аз зар, нуқра ва мис қаламкорӣ мешуданд*” [152,244]. Дар ин давра аз ҳама сиккаи боарзиш, ки дар муомилоти пулии ин давра истифода мегардид, динор ба ҳисоб мерафт. Динор ҳамчун сикаҳои зарин арзиши баланд дошт. Сиккаи дигар **дирам** сиккаи нуқрагини замони Сосониён буда, бештар аз дигар воҳидҳои пулӣ истифода мешудааст. Арзиши дирам аз рӯйи вазни он, ки нуқраи холис аст, муайян мешавад.

Вожаҳои дигари иқтисодии даврони Сосониён **омор, вом, боч** мебошад, ки бо номи омор маънии даромад ва харҷ фаҳмида мешуд. Вом ба маънои “қарз” дар таркиби **вом додан, вом ситонидан, вом бахшидан, вом хостан, вом талабидан, пардохти вом талаб кардан бозпардохти вом** истифода мегардид.

Боч дар забони муосири тоҷикӣ ба маънои зерин ташреҳ шудааст: “**боч**. 1.таър. пулу чизе, ки подшоҳони бузург аз подшоҳони зердаст ё аз раият мегирифтанд, хироч, андоз, молиёт. 2. андози пулии давлатӣ, ки хангоми аз сарҳади мамлакат гузаронидани молҳои тиҷоратӣ гирифта мешавад: **бочи гумрук, бочи воридот, боч гирифта (ситондан), боч додан**” [221,239].

Боч дар забони форсии миёна аз дорой ва амволи дигари ғайриманкул ситонда мешуд, ки бо чанд истилоҳ ёд мешавад: **baj, harj,**

sag. Истилоҳи **baј** дар ҳамин маънӣ дар забони форсии имрӯз маъмул аст. Имрӯз низ истилоҳоти боҷ ситонидан, боҷ додан серистеъмол аст. Истилоҳи хироч бештар дар таркиби **бочу хироч** истифода мегардад.

Таърихи ташаккул ва таҳаввули истилоҳоти соҳавиро С. Назарзода шартан ба се давраи таърихӣ ҷудо мекунад, аз замони қадим то нимаи дуими асри XIX- ро дар бар мегирад. [216,81-140].

Мирзо Ҳасани Султон раванди ташаккули истилоҳоти форсии тоҷикиро ба шаш давра тақсим мекунад. Мавсуф замина ва омилҳои ташаккулёбии истилоҳоти соҳавиро бо забони тоҷикӣ бештар ба хидмати бузургони илму адаб, аз ҷумла, Абурайҳони Берунӣ, Абуалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Насриддини Тусӣ алоқаманд мекунад. Мирзо Ҳасани Султон шаш давраи ташаккули истилоҳоти тоҷикиро чунин тавсиф кардааст: *“даврани аввал - даврани раванди ташаккули истилоҳозӣ бо забони форсии дарӣ, даврани дуввум- даврани фаъолияти истифодаи истилоҳоти арабиасос, даврани сеюм истилоҳоти таҳти таъсири таҳаввули иҷтимоӣ ба миён омада, замони истилоҳи мугулро дар бар мегирад, даврани чорум - даврани зуҳури падидаҳои нави илмӣ, ки то солҳои сиюми садаи XX давом мекунад, замони шувӯӣ; даврани панҷум аз солҳои 30- юми то солҳои 90- уми садаи XX ва ниҳоят даврани шашум, замони истиқлол, заминаҳои он аз солҳои 80-уми садаи XX омода гардида, то кунун идома дорад”* [91,38-40].

Агар ба собиқаи таърихии истилоҳшиносӣ рӯ орем, ҳанӯз дар асрҳои IX-X Абуалӣ ибни Сино барои сохтани истилоҳот бо забони тоҷикӣ кӯшиш карда, барои сохтани истилоҳоти соҳавӣ ду сарчашмаро пешниҳод кардааст: якум аз луғоти ба меросмондаи забони паҳлавӣ ва форсии миёна; дуюм луғоти роиҷи забони форсии нав. Абуалӣ ибни Сино дар китоби “Донишнома”- и худ барои сохтани истилоҳоти соҳавӣ чаҳор омилро мувофиқи мақсад мекунад, ки агар мо гӯем, ки чаҳор роҳи сохтани истилоҳоти соҳавӣ, хато

нахоҳад буд. Ин чаҳор роҳи истилоҳсозӣ, ки Сино пешниҳод мекунад, то ҳол аҳаммияти илмии худро ҳифз кардаанд:

А). Истилоҳоти бо вожаҳои арабӣ ифодаёфта, ки муодили тоҷикӣ доранд;

Б). Истилоҳоти бо роҳи калимасозӣ ба вучуд омада;

В). Вожаҳои умумиситеъмодро ба сифати истилоҳ назардошта;

Г). Бо истифода аз вожаҳои иқтибосии арабӣ истилоҳ сохтан [13, 5-6].

Барои забони форсии тоҷикӣ сохтани истилоҳоти соҳавӣ на танҳо аз ҷониби Абуалӣ ибни Сино, балки аз ҷониби донишмандону муҳаққиқони дигари гузаштаи мо ибтикороти зиёде анҷом ёфта, бо мурури замон он тақомул ёфтааст. Ба вижа истилоҳоти соҳаҳои ҳуқуқ, тиб, нучум ва дигар соҳаҳо. Аксари муҳаққиқон барои забони форсии тоҷикӣ сохтани истилоҳоти соҳавӣ кӯшиши зиёде ба харҷ додаанд. Масалан, Абуалӣ ибни Сино истилоҳоти зиёдеро бо забони тоҷикӣ ва муодили арабии онҳоро пешниҳод кардааст: **ашё- чиз, илм- дониш, мусаллас- сесу, феъл- куниш, ҳаракат – чунбиш** ва ғайра [3, 5].

Кӯшиши бо забони форсии тоҷикӣ сохтани истилоҳоти соҳавӣ минбаъд низ идома меёбад. Муросилот ва муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ барои сохтани истилоҳот ба забони тоҷикӣ заминаи мусоид фароҳам мекунад. Бо он ки иқтисод ва муносиботи иқтисодӣ як бахши муҳимми ҳаёти иҷтимоӣ буд, вале аксар олимони ба улуми дақиқ таваҷҷуҳ карда, кӯшидаанд, ки истилоҳоти соҳавии илмҳои дақиқро бештар ба тоҷикӣ баргардон кунанд. Ин албатта раванди хеле тулонӣ буд. Бо вучуди кӯшиши зиёд барои истифодаи истилоҳоти сирф тоҷикӣ даст намеёфтанд, зеро забони арабӣ ҳамчун забони илм мавқеъ дошт. Аз ин рӯ аксарият истифодаи истилоҳотро ҳам ба забони тоҷикӣ ва ҳам арабӣ қабул доштанд.

Истилоҳ дорони вижаҳои хоси ҳеш мебошад ва калимаи одӣ тафовут дорад, ки ин маъниро забоншинос Мирзо Ҳасани Султон чунин шарҳ додааст:

1. Истилоҳ –калима (ё ибора] дорои вазифаи махсус аст;

2. Истилоҳ маънии ягона, вижа ва дақиқ дорад, вале калимаи маъмулӣ метавонад дорои чанд маъно бошад;

3. Истилоҳ бо мафҳум тобеияти ногустастанӣ дорад, вале на ҳар гуна калима ба мафҳум алоқаманд аст;

4. Истилоҳ дорои ҳадди муайяни маъноист [93,11].

Дар забони осори илмиву адабии ниёгон вожа ва истилоҳоти мансуби соҳаи иқтисод баробари дигар соҳаҳо дида мешавад. Маълум аст, ки пайдоиши истилоҳоти иқтисодӣ баробари пайдоиши муносибатҳои иқтисодӣ сурат гирифтаст. Заминаи пайдоиши истилоҳоти иқтисодӣ на танҳо ба омилҳои забонӣ, балки ба омилҳои ғайризабонӣ низ алоқаманд буда, масири дурударозро тай кардаанд. Ба андешаи аксар аввал муносибатҳои иқтисодӣ ба вучуд омада, сипас дар забон истилоҳоти иқтисодӣ мустаъмал гардидаанд. Агар ба собиқаи таърихии ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ ва корбурди онҳо дар санадҳо ва ҳуҷҷатҳои коргузори рӯ орем, бо забони форсии тоҷикӣ якчанд ҳуҷҷатҳои таърихӣ боқӣ мондаанд, ки дар онҳо истилоҳоти иқтисодӣ истифода гардидаанд. Ҳуҷҷатҳои расмии коргузории аз Қалъаи Муғ ба даст омада, бо забони суғдӣ навишта шудааст, ки дар миёни онҳо намунаи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ низ вучуд доранд. Дар ин ҳуҷҷатҳо вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ истифода гардидаанд. Ин ҳуҷҷатҳо ба ақидае аз 78 намуна бештаранд. [34,264].

Таърихи чандҳазорсолаи забони форсии тоҷикӣ аз сарчашмаҳои илмие дарак медиҳад, ки то ҳанӯз он ба таври комил омӯхта нашудааст. Азбаски доир ба масъалаи иқтисод вожа ва истилоҳоти мустаъмали иқтисод маводи зиёд мавҷуд аст, мо интихобан ба сарчашмаҳои маъмули таърихии забонамон така намудем, ки доир ба вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ маълумот додаанд. Осори хаттӣ, ки аз замони ташаккул ва рушди забони форсии нав ба мерос мондааст, маводи зиёде доир ба намунаи ҳуҷҷатҳо ва истилоҳоти вожаҳои соҳаи

иктисодро дар худ ҳифз кардааст. Дар осори бузургони илму адаби мардуми эронитабор вожа ва истилоҳоти зиёде мавриди истифода қарор гирифтаанд. Масалан, дар «Қобуснома» - Унсурмаолии Кайковус бобе таҳти унвони «Андар тичорат кардан» аст. Дар ин боб нависанда доир ба расму русуми тичорат ва тартибу қоидаи он маълумот додааст. Дар он вожаҳои «дирам» ва **бозаргон** / Ва мақсуд аз ин сухан он аст, ки ҳар ки \bar{u} ба тамаи фузунӣ як дирам аз Шарқ ба Ғарб шавад ва Ғарб ба Шарқ шавад... ва ин ҷуз бозаргон набошад / [176,135] истифода гардидааст. Инчунин вожаҳои **муомала** / Ва муомила муқимонро бувад, ки матои қосидро ба тамаи фузунӣ бихаранд.../ [176,135]; **нася** /Ва ба тамаи бешӣ ба нася муомилат накунад/ [176,136]; **сармоя** /... ки бузургтарин зиёне бозаргонро аз сармоя хӯрдан аст/ [176,136]; **байъ** /Бояд ки **байъ** нокарда ҳеч аз даст надиҳад.../ [176,136]; **анбозӣ** (шарикӣ) /аммо бозаргоне, ки камсармоя бувад, бояд ки аз анбозӣ бипарҳезад.../ [176,138] **коло** /ва худ аз пас биёяду коло бистонад/ [176,139].

Инчунин дар ин боб доир ба ҳуҷҷати тичорӣ сухбат рафтааст: *Ва дар муомалат ба ҳуҷҷат додану ситудан ҳушёр бош, ки чун ҳуҷҷат бихоҳӣ додан, то нахуст ҳақ ба даст нагирӣ, ҳуҷҷат аз даст мадеҳ* [176, 142]. Ба мисли «Қобуснома» дар садҳо асарҳо ҳуҷҷатҳои маҳфузмонда мавҷуданд, ки маъҳази фаровони истилоҳоти иқтисодӣ маҳсуб мешаванд.

Дар баробари осори илмиву таърихӣ, бадеӣ дар ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмӣ, хусусан иқтисодӣ хизмати луғатнигорон низ бузург аст. Чунончи: боҷ-заре, ки аз савдогарон ба тариқи маҳсул мегиранд; ва заре, ки подшоҳи ғаолиб аз мағлуб мегирад. Истилоҳоти иқтисодӣ ҳамқадами ҳаёт буда, доимо дар ташаккулу тақомул аст.

Дар замони пеш аз Инқилоби Октябр низ истилоҳоти фаровони соҳаи иқтисодиро мушоҳида кардан мумкин аст, ки бархе имрӯз дар истифода нестанд. Устод Айнӣ ҳамчун намоянди ин давра барои

нишон додани вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ корбаст намудааст, ки шарҳи бархеро ҷоиз донистем : Дар замони амирӣ, яъне асри 19 истилоҳҳои *хорпулӣ*, *чаропулӣ*, *шудгорпулӣ*, *эзордеворӣ* ва ғайра мушоҳида гардид. *Хорпулӣ* номи навъе аз андоз дар Бухорои амирӣ, ки баъзан аз заминҳои нокишта монда гирифта мешуд [5,440]. *Чаропулӣ* ва *шудгорпулӣ* низ навъи андозҳое буданд, ки дар замони амирӣ ситонида мешуданд. Калимаҳои мазкур имрӯз ба гурӯҳи калимаҳои архаистӣ шомил гардида, дар истеъмол нестанд: *Бинобар ин он солҳо деҳқонон заминҳои амлокро намекиштагӣ шуданд ва заминҳои қорам хорзор шуда монданд, ӯ ба соҳибони он заминҳо хорпулӣ андохта гирифт* [5,208]. ӯ дид, ки дар дарёбод гову гӯсфанди бисёреро чаронда гаштаанд, хост, ки ба соҳибони он молҳо "*чаропулӣ*" андозад ва ба ин мақсад подабонон ва ҷӯноноро ба ҳузури худ ҷез зад [5, 208]. Дар натиҷа он 40 таноб замин дар муддати 3 сол дар қатори заминҳои ноқорам даромада Мирзо Йӯлдош ва Мирзо Муъмин андозҳои *хорпулӣ* ва *шудгорпулӣ* медодагӣ шуданд [5,212].

С. Айнӣ ҳамчун истилоҳоти иқтисодӣ вожаи *нарх+арз+кун+ӣ-ро ба кор бурдааст, ки* ба маънии *муайян кардани нархи наво* дар бозор истеъмол гардидааст: *Қозӣ Сафӣ ана дар ҳамин маврид ёриш худро ба амлоқдор ва ба он восита ба хазинаи амир нишон дод: ӯ дар вақти нархарзкунии худ ба тарзи сунъӣ нархи бозорро гарон кард* [5,98].

Дар осори устод Айнӣ вожаҳои *иҷтимо+она*, *моҳ+она*, ва *ифтиҳо+она*, *сулҳ+она* корбаст шудааст, ки исмҳои *иҷтимо+она*, *сулҳ+она*, *ифтиҳо+она*, *котиб+она*, *амин+она* имрӯз аз истеъмол баромадаанд. Ин истилоҳҳо ба соҳаи иқтисод корбаст мегардиданд: *Як қисми маблағи дар ифтиҳоҳона гунишударо мавизу ҳалвову қанду наботу нон ва ҷома гирифта ба лаълиҳо андохта, ҳар кадом талаба як лаълиро бардошта, ба дарсхонаи устод бурда, ба ӯ пешкаш мекарданд ...* [5,238].

Калимаи *ифтиҳо* арабист, ба маънои 1. *Кушода ва оғоз кардан* [222,76]; *кушода*, *боз кардан*, *кушода шудан*, *кушоши*; 2. *шурӯъ, оғоз; муқобили ихтилом* [221,512] *ифтиҳо+она* -таър. *зиёфат*, *пешкаш ё пули*

нақд, ки ба муносибати шурӯъ шудани дарс дар аввали таҳсил ба домуллои дарсгӯӣ дода мешуд [221,556.] Калимаи **ифтитоҳона** имрӯз аз истеъмол баромада, ба қатори калимаҳои кухна шомил шудааст. Калимаи **ичтимоона** аз исми **ичтимо** чамъ, гурӯҳ, **ичтимоона** -кхн. чамъомад, базму зиёфатҳои талабагони мадрасаҳои Бухоро (бо пули шарикӣ) [221,570].

Баъзан аз маблағи мазкур миқдоре нигоҳ дошта, талабаҳо барои худ базме ва зиёфате ташиқил меоданд, ки ин маросимро "ичтимоона" меномиданд [5,238]

Калимаи дигари бо ин қолаб сохта – **моҳона** мебошад, ки имрӯз дар истеъмол аст. *Асоси маишати инҳоро вақфи ҳуҷра ва моҳонаи подшоҳӣ ташиқил мекард [5,249].*

Дар ҷумлаҳои зерин калимаҳои **сулҳ+она**, **муҳр+она**, **хизмат+она** истифода гардидаанд. Калимаи **сулҳ+она** як навъи андоз буд, ки ба арабҳо дода мешуд: *Саид аз Самарқанд гайр аз пулу моли сулҳона асири бисёре ба даст дароварда, аз Бухоро ҳам як миллион дирам сулҳона ситонда ва 80 нафар гаравиро ҳам баргаишта надода, аз оби Аму гузаишта рафт [5,105].* Калимаҳои **муҳр+она** ба маънои ҳаққи **муҳр**; **хизмат+она**- ҳаққи хизмат, **котиб+она** –музди котиб, **никоҳ+она** барои никоҳ кардан рӯёнида гирифтани маблағ истифода мегардиданд: *Барои эшони қозикалон ва чор ҳокими туман муҳр+она ва барои шогирдпеша ва мулозим он хизматона мерӯяд [5,187].* *Алимардонбеғ ба имом ва арбоб никоҳона дод... [5,135] ...як танга ҳам ба котибонаи мирзои даста меравад, ба хӯроку пӯшок намерасад [5,167].* Дар ин қолаб калимаҳои **амин+она**, **ҳоким+она** истифода гардида, ки як навъ музд, маблағ аст. Ин исмҳо имрӯз дар истеъмол нестанд.

Аз мисолҳои дар боло зикр гардида ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки ҳар як истилоҳ хоси як замони муайян мебошанд ва қисме аз байн рафтаанд.

Таърихи ташаккули вожа ва истилоҳоти соҳаи иқтисодиро вобаста ба шароити таърихӣ ва омилҳои таъсиргузори экстроллингвистӣ метавон даврабандӣ кард. Фазаи иҷтимоиву сиёсии

чомеаи тоҷикӣ ба ташаккули низоми истилоҳоти иқтисодӣ таъсиргузор будааст. Дар ибтидо агар истилоҳоти сирф тоҷикӣ мустаъмал буд, вале бо мурури вақт истилоҳоти арабиасл ва туркӣ мавқеъ пайдо мекунад. Ин, албатта сабабҳои мушаххас дорад. Минбаъд дар масири таърих ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ вожаҳо ва истилоҳоти иқтисодии русиву аврупоӣ ворид гарданд, ки ин раванд аз асри XIX оғоз мегардад.

Замони Шуравӣ давраи таҳаввули бузурги иҷтимоӣ буд. Маҳз ҳамин давра марҳилаи нав барои ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, зеро дар ин давра аллақай илми иқтисод ҳамчун илми мустақил мавриди омӯзиш қарор гирифта буд. Бо сабаби забони русӣ забони илму тадрис будан, иқтисод бештар бо забони русӣ таҳқиқ ва тадрис мегардид, вале дар баробари ин истилоҳот бо забони тоҷикӣ тарҷума мегардиданд. Оғози таҳкими ташаккули истилоҳоте, ки дар натиҷаи тарҷума ба вучуд омадаанд, пас аз ҳамроҳшавии ОМ ба Русияи подшоҳӣ буд. Ин раванд дар замони шуравӣ боз ҳам таҳким меёбад. Устод Садриддин Айни дар пешгуфтори луғати нитафсилии худ, ки онро солҳои 1935-38 таҳия кардаанд, истилоҳоти экономика, картина, политика, коммунизм, интернационал, оригиналро истифода кардаанд. [5,14-20]. Бино ба маълумоти муҳаққиқон нахустин назарияҳои истилоҳшиносӣ дар ибтидои садаи XX ба вучуд омад.

Таҳқиқи истилоҳоти тоҷикӣ дар китобҳои олимони соҳаҳои гуногун инъикоси худро ёфтааст. Академик С. У. Умаров доир ба истилоҳот ва масъалаҳои ба низом даровардани онҳо андешаронӣ карда, дар назди олимони соҳа вазифагузорӣ мекунад. Таъкид мекунад, ки бояд аз захираи луғавии забони тоҷикӣ вожаҳои истилоҳзабронтиҳоб карда, ба соҳаҳои гуногун ворид кард.

Соли 1961 мақолаи “Масъалаҳои терминология дар Тоҷикистон” дар ҳаммуаллифии Б. Ниёзмаҳмадов, А. Л. Бухоризода,

Я. И. Калонтаров ба нашр расид. Ин мақола доир ба масоили гуногуни терминологияи тоҷик бахшида шуда, ҷиҳатҳои муҳимми истилоҳшиносӣ ва истилоҳсозӣ бо забони тоҷикӣ баррасӣ гардид. [50,3-25].

Истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои расмӣ дар замони Истиқлол роиҷ мегардад. Таркиби матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бо истилоҳоти иқтисодии аз калимаҳои аслий ва иқтибосӣ сохташуда бой гардида, вобаста ба мавқеъ ва шароити истифодаи худ такмил меёбанд.

Дар баробари дастовардҳо дар истилоҳнигорӣ, хусусан истилоҳоти иқтисодӣ қолабҳои номафҳум, тарҷумаҳои бебарор мушоҳида мегарданд, ки ба табиати забони тоҷикӣ мувофиқат намеkunанд.

Яке аз масъалаҳои муҳим ва асосӣ дар расванди ба низом даровардани истилоҳоти илмӣ қоидаи интихоби дуруст ва эҷоди истилоҳот махсуб меёбад, зеро ташаккул ва инкишофи истилоҳоти забони тоҷикӣ ба ташаккул ва инкишофи таркиби луғавии забони адабии тоҷикӣ алоқаи зич ва ногусастанӣ дорад.

Бояд зикр намуд, ки дар истилоҳшиносӣ ва истилоҳгузинии забони тоҷикӣ Истиқлолият сафҳаи нав кушод. Ҳарчанд Қонуни забон соли 1989 қабул гардида буд, амма дар замони Истиқлол тамоми корҳои идориву коргузорӣ, истилоҳнигорӣ тавассути забони давлатӣ, яъне тоҷикӣ сурат мегирифт. Бо ташаббуси Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои ба низом даровардани истилоҳоти миллӣ “Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” ҳамчун танзимгари қонуни забон ба фаъолият шурӯъ намуд. Бо мақсади ба низоми муайян даровардани истилоҳоти илмӣ миллӣ донишмандону забоншиносон саъю кӯшиш менамуданд, ки дар ин самт хидмати донишмандону фарзонагони тоҷик М. Шакурӣ, Ш. Рустамов, Б. Камолитдинов, М.Н.Қосимова, Д. Саймитдинов, С. Назарзода, Мирзо Ҳасан Султон, А. Байзоев,

Т.Шокиров, Н.Офаридаев, Ш. Кабиров, К.Вазиров ва дигарон назаррас аст..

Хушбахтона “Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” иқдоми некноро ба роҳ мондааст, ки ҳар сол конференсу ҳамоишҳои илмӣ гузаронида мешавад, ки мақсади асосии он баррасии масъалаҳои марбут ба истилоҳот мебошад.

Забоншинос Н. Офаридаев дар мақолааш “Оид ба рақобати истилоҳоти миллӣ ва байналмилалӣ” [121] ибрази андеша намуда, нақши луғатҳоро дар ташаккули истилоҳот чунин арзёбӣ намудааст: “Мураттаб сохтани луғатҳову истилоҳоти соҳавӣ ва ба танзимдарории истилоҳот-марҳилаи аввали қор бо истилоҳот аст” [121,72-73].

1.3.Таҳқиқи вожа ва истилоҳот аз ҷониби муҳаққиқони хориҷӣ

Таҳқиқи истилоҳоти соҳавӣ ва бавижа истилоҳоти иқтисодӣ, асосан аз ҷониби муҳаққиқони русию аврупоӣ оғоз гардидааст. Бо вучуди қадимӣ будани таърихи илми Шарқ дар кишварҳои ғарбӣ дар ин самт дастовардҳои зиёд ба мушоҳида мерасанд. Раванди ташаккулёбии истилоҳоти иқтисодӣ, ки таҳти таъсири ҳамгирӣ ва падидаҳои глобалии замони нав сурат гирифта истодааст, ба забони тоҷикӣ бетаъсир нест. Аксар муҳаққиқон чунин андеша доранд, ки ҳамгирӣ на танҳо дар сохтани истилоҳоти соҳавӣ миёни забони тоҷикӣ ва забонҳои дигар вучуд дорад, балки дар самти таҳқиқот низ чунин раванд барвақт оғоз гардидааст. Дар аксар маврид баррасии масоили назарии истилоҳиносӣ хусусияти ҳамгирӣ доранд. Маълум аст, ки дар тамоми забонҳои олам истилоҳоти соҳавӣ барои ташаккули таркиби луғавӣ ва рушди забони адабӣ нақши муҳим мебозанд, ки истилоҳоти иқтисодӣ низ аз ин қатор истисно нест.

Ташаккул ва тақомули истилоҳоти иқтисодӣ бо равандҳои иҷтимоиву сиёсӣ ҳамбастагии ногустанӣ доранд, дар онҳо таъсири сиёсат, ҳуқуқ, дипломатия мушоҳида мешаванд. Дар масири таърихи чандҳазорсолаи рушди забони тоҷикӣ вожа ва истилоҳоти зиёди

иктисодӣ мавриди истифода қарор гирифта, таҳаввули маъноӣ ва сохторӣ кардаанд. Таҳқиқи истилоҳоти иқтисодӣ дар забони адабии тоҷикӣ бори аввал ба таври низомвӣ ва густурда мавриди таҳқиқ қарор мегирад, аз ин рӯ бо тақомули низоми иқтисодии кишвар таваҷҷуҳ ба он афзуда истодааст. Дар алоқа ба ин раванди рӯзафзуни глобалӣ тақозо мекунад, ки истилоҳоти иқтисодии забонҳои гуногуни олам дар ҳуҷҷатҳои расмӣ мавриди истифода қарор гиранд, то дар раванди барқарор кардани муносибатҳои иқтисодӣ коромад бошанд. Гунаҳои мувофиқу дурусти онҳо коркард шуда, дар ҳуҷҷатҳои расмӣ иқтисодӣ истифода мешаванд.

Оғози садаи ХХІ ба таҳқиқи хусусиятҳои лингвистии истилоҳоти иқтисодӣ таваҷҷуҳ бештар зиҳир гардид. Дар ин самт як қатор корҳои зиёди илмӣ рӯйи кор омаданд. Гурӯҳе аз муҳаққиқон: Н. Ю. Бородулина, Е.Ф. Ковлакас, А.Р. Сулқарнаева доир ба равиҳои нави илмӣ маълумот медиҳанд, ки ҳамгироии лингвистика ва иқтисодро дар бар мегирад, бо номи лингвоэкономика маъруфият пайдо мекунад. Рушди он дар ду самт идома меёбад: аз забон ба воқеият ва аз воқеият ба забон [Сосоюр. Ф.де. Курс общей лингвистики // Введение в языковедение: Хрестоматия: учебное пособие для вузов/ ссот. А. В. Блинов, И.И. Богатырева, В.П. Мурат, Г.И. Рапова. М.: Аспект Пресс, 2001. С.5-54]. Дар ин замина масъалаи муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ вобаста ба соҳаи иқтисод ба миён меояд, ки сабаби рушди муносибатҳои дучонибаи забон ва равандҳои иқтисодӣ мегардад. Таҳаввулоти босуръати иҷтимоиву иқтисодӣ ба забон таъсири худро гузошта, моро водор месозад, ки рушди забонро дар шароити нави иҷтимоӣ мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Новобаста аз таҳқиқоти то имрӯз анҷомдодашуда масъалаи пажӯҳиши забони ҳуҷҷатҳои иқтисодии забонҳои мухталиф, аз ҷумла забони тоҷикӣ мавриди таҳлилу таҳқиқи ҳамачониба қарор нагирифтааст, зеро дар забони муносибатҳои шифоҳии иқтисодӣ ва забони муносибатҳои

хаттӣ ё забони ҳуҷҷатҳои тафовут вучуд дорад. Меёӣр кардани онҳо то андозае муяссар нагардидааст.

Масъалаи дигари баҳсангез ин дар соҳаи иқтисод, бавижа дар ҳуҷҷатгузори иқтисодӣ мавҷуд будани қабатҳои гуногуни лексикӣ мебошад. Дар иқтисод боз зерсохторҳои ба он тобеъ мавҷуданд, ки дар навбати худ ҷиҳатҳои шабеҳ ва фарқкунанда доранд. Муҳаққиқон Р. Булман, А. Фиэрнз чор соҳаи асосии фаъолиятро дар иқтисод ҷудо кардаанд. Меёӣри гурӯҳбандии онҳо аз рӯи матнҳои соҳавӣ сурат гирифта, ҳамзамон дорои умумиятҳои вазифавӣ ва расмию коргузори мебошанд:

- Робита миёни корхонаҳо (мактубҳои расмӣ, гуфтугӯи телефонӣ, шартномаҳо, матнҳои таблиғотӣ ва ғайра);

- Робита байни зерсохторҳои корхона (ҳисобот, омор, мактубҳои дар гардишбуда, гуфтугӯи телефонӣ, конференсҳо, ҷаласаҳо ва ғайра);

- Иттилооти умумӣ (монография, китобҳои дарсӣ, қонунҳо, қарорҳо ва ғайра);

- Мубрамияти иттилоот (рӯзнома, маҷалла, навигарҳои аз палатаи савдо, ҳисоботи солона ва ғайра) [161,37].

Дар ҳуҷҷатҳои расмии иқтисодӣ истифодаи истилоҳот ва дигар воҳидҳои забониро на танҳо донишмандони маъно ва хусусиятҳои услубии онҳоро тақозо мекунад, балки донишмандони заминаи пайдоиш ва фарҳанги муоширати истифодабарандагонӣ ҳуҷҷатҳо муҳиманд. Дар забонҳои гуногун барои тарзи дурусти истифода кардани ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ истифодаи луғатномаҳои соҳавии гуногун заруранд. Луғатҳо барои муайян кардани баромади истилоҳот, дараҷаи қорбурд, инчунин дигар вижагиҳои услубию маъноии онҳо мусоидат мекунанд, ки дар натиҷа иттилоъ дуруст ва дақиқ дастрас мегардад.

Соҳаи охир дар забоншиносии русӣ пажӯҳиши истилоҳоти иқтисодӣ ва дигар воҳидҳои забонии ба ин соҳа дахлдошта ба таври

васеъ роҳандозӣ мегардад. Таърихи ба низом даровардани истилоҳ ва мафҳумҳои ба соҳаи иқтисод марбут дар Руссия охири садаи XVII ва ибтидои садаи XVIII оғоз гардидааст. Дар Британияи Кабир, Олмон, Франсия ва дигар мамлакатҳои Аврупо дар асри XVIII барои ба тартиби муайян даровардани истилоҳоти иқтисодӣ кӯшиш кардаанд. Таърихи ташаккули истилоҳоти соҳаи иқтисод ва таҳқиқ ба зерсоҳаҳо чудо кардани он минбаъд дар замони шуравӣ ривоч ёфт. Сиёсати шуравӣ, ки бунёди онро ғояҳои марксистӣ ташкил меод, ба иқтисоди он таъсир дошт. Соли 1972 бори аввал луғатномаи энциклопедии истилоҳоти умумии иқтисодӣ бо номи “Энциклопедияи иқтисодӣ. Иқтисоди сиёсӣ” таҳия гардидааст. Дар ин энциклопедия доираи васеи проблемаҳои назариявии иқтисоди сиёсӣ, масъалаҳои мубрами банақшагирӣ, идораи хоҷагии халқ, таҳлили иқтисодӣ, омор мавриди таҳлил ва баррасии васеъ қарор гирифтааст. Бори аввал дар ин асар динамикаи рушди афкори иқтисодии миллатҳои гуногуни олам дар марҳилаҳои гуногуни инкишоф нишон дода шудааст ва сарчашмаҳои зиёде дар ин маврид мавҷуд аст, ки то ҳол омӯхта нашудаанд. [79,119-120.]

Дар ҳуччатгузорӣ бо забонҳои русиву аврупоӣ истифодаи истилоҳоти соҳавӣ, бавижа иқтисодӣ вобаста ба шароити таърихӣ тағйир ёфта, гоҳо бо маъно ва тобишҳои маъноии нав зухур кардаанд. Пайдоиши иқтисод барои пайдоиши ҳуччатгузорӣ дар ин соҳа замина фароҳам кард. Истилоҳи иқтисод аз рӯйи афкори аксари муҳаққикон ба шоири Юнонӣ Гесиод нисбат медиҳанд (асрҳои 8-7 пеш аз милод), аз ду вожа “ойкос”- хона ва “номос”- медонам ташкил ёфтааст. Маъноии луғавии он санъат, дониш, маҷмуи қоидаҳои қор дар хонаро дар бар мегирад [79,120].

Солҳои минбаъда афкори иқтисодӣ такомул меёбад, вале дар замони муосир “иқтисод” дар ҳуччатҳо, луғатномаҳо ва китобҳои алоҳидаи соҳаи иқтисод ба маъноҳои гуногун истифода карда

мешавад, ки аз тавсеаи маъно ва доираи корбурди он шаҳодат медиҳад.

Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки проблемаи истилоҳсозӣ дар соҳаи иқтисод ба мушкилот мувоҷеҳ гардида истодааст. Новобаста аз он ки дар ин самт корҳои зиёде анҷом дода шудааст, вале то ҳанӯз масъалаҳои истилоҳсозӣ ва ҳамгунсозии истилоҳоти соҳаи иқтисод ба таври комил ҳалли худро наёфтааст. Махсусан, тарҷумаи истилоҳоти нав аз забонҳои гуногун дар натиҷаи зуҳури падидаҳои нави иқтисодӣ ва таҷдиди равандҳои тичоратию муносибатҳои бонкӣ рӯйи кор омадаанд. Махсусан, рӯз то рӯз ниёз ба ҳуҷҷатнигории иқтисодӣ бештар шуда истодааст. Тамоми ин равандро моро барои коркарди низоми истилоҳоти иқтисодӣ ва фароҳам кардани фазои муътадили истилоҳсозӣ ва корбурди истилоҳот водор мекунад. Қабл аз он ки доир ба моҳияти истилоҳоти иқтисодӣ ва вижагиҳои сохториву маъноии онҳо баҳс кунем, зарур донистем, ба таври фишурда доир ба истилоҳ ва истилоҳсозӣ дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ маълумот диҳем.

Тавачҷуҳ ба таърихи ташаккули истилоҳот дар илми забоншиносии олам нишон медиҳад, ки дар истилоҳсозӣ таъсири пайдоиш ва ташаккули соҳаҳои нав дар иқтисод ба мушоҳида мерасад. Бо мурури замон таҳқиқи соҳаи истилоҳшиносӣ тавсеа пайдо карда, методҳои пешрафтаи таҳқиқ, заминаҳои назарӣ, вазифаҳои он, услуби пажӯҳиш, тарҷумаи истилоҳот аз забонҳои гуногун ба забони тоҷикӣ такмил меёбанд. Пажӯҳиши истилоҳот, таҳқиқи вазифа ва услуби корбурди истилоҳот, таҳқиқи диахронии истилоҳот, ба тартиб даровардан ва муайян намудани меъёри истилоҳот, тарҷумаи илмию техникӣ ва таҳқиқоти истилоҳот аз масоили мубрам дар илми истилоҳшиносӣ ба ҳисоб мераванд. Дар истилоҳшиносии муосир сохтори мураккаб (гетерогенӣ, бисёрқабата)-и истилоҳот таъйид шуда, аз гуногунчанба будани истилоҳоти нав шаҳодат медиҳад.

Ҳамин тариқ, мантиқи ташаккул ва рушди истилоҳот, ки аз тағйири пайдарпайи самтҳои прагматикӣ-фармонӣ, таснифӣ-сохторӣ ва функционалӣ иборат буда, пайдоиши самти навбатии истилоҳсозиро, ки дар таркиби самти функционалӣ инкишоф меёбад, пешакӣ муайян мекунад. Барои дарки мантиқи инкишофи илм, асоснок кардани қонуниятҳои инкишофи марҳалаи нав дар истилоҳот тасниф ва тавзеҳи онҳо ба мақсад мувофиқ аст. Ҳангоми тавсифи қисми мундариҷа, ки объекти таҳқиқи истилоҳот (ва истилоҳ ҳамчун воҳиди забонии тайёр аллақай сохташуда фаҳмида мешавад), мавзӯ, қонуниятҳои тартиб додани истилоҳот дар низомҳои истилоҳсозӣ маҳсуб меёбад, бояд хусусиятҳои маъноии онҳоро низ ба ҳисоб гирифт. Истилоҳот ва истилоҳсозӣ як раванди мураккабест, ки дар давоми он калима аз марҳилаи коркарди амиқ мегузарад. Азбаски чавҳари истилоҳот аломатҳои забонии он мебошад, мувофиқи он аломатҳоро бояд ҳангоми сохтани истилоҳот ба назар гирифт. Раванди фаъолшавии истилоҳсозӣ дар забоншиносӣ ба маъние фаҳмида мешавад, ки нисбат ба замони пеш таҳти таъсири омилҳои гуногун суръат гирифта, таҳким ёфта истодааст. Ин раванд дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ таҳаввулот ба миён овардааст, ки на танҳо вожа ва истилоҳоти алоҳида, балки гурӯҳи истилоҳоти навро дар истифода қарор додааст.

1.4.Ташаккули истилоҳоти нави иқтисодӣ ва корбурди он дар

хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ

Дар натиҷаи таҳаввули иқтисодӣ солҳои охир дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ вожагони иқтисодӣ ташаккул ёфт, ки фарогирии вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Забоншиносон солҳои охир доир ба масъалаҳои лексикологияи забони тоҷикӣ, хусусан истилоҳоти соҳаҳои мухталиф пажӯҳиш гузаронида, маводи ҷолиби илмӣ ба нашр расонидаанд, ки дар ин самт саҳми М.Қосимова, Ҳ. Мачидов, П. Нуоров, С. Назарзода, М.

Султонов, А. Турахасанов, А.Шафоатов, А.Юсупов, С. Анварӣ, Ш. Кабилов, Г. Шукуров, Т.Шокиров назаррас мебошанд. Бо вучуди ин таҳқиқи истилоҳоти иқтисодӣ масъалаи мубрами илмӣ ба ҳисоб меравад.

Вожагони иқтисодӣ доираи васеи корбурд дошта, дар тамоми соҳа ба мушоҳида мерасад. Таҳаввули бунёдии иқтисодӣ дар охири садаи XX ва ибтидои садаи XXI таркиби луғавии забони тоҷикиро тағйир дод. Имрӯз барои тамоми соҳибзабонони мо вожа ва истилоҳоти **менеджмент, маркетинг, консалтинг, дилинг, холдинг, лизинг, клиринг, селинг, демпинг, офф-шор, аудит, дилер, дистрибютор, риэлтер, спонсор, чартер, лот, дивиденд, эмиссия** ва ғайра истилоҳ ва вожаи фаҳмо аст. Ин гурӯҳи истилоҳот дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ зиёд истифода мешаванд. Истилоҳоти иқтисодӣ бештар дар ҳуҷҷатҳои расмӣ – коргурзорӣ серистеъмол гардида, ба самти муайян ва маъмули ҳаёти иҷтимоӣ тиҷорат равона гардидааст. Ин раванд бевосита ба ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии мардуми тоҷик алоқаманд аст.

1.5.Таҳлили назариявии вижагиҳои морфологии ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ

Дар таркиби матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ, ки бо забони тоҷикӣ таҳия шудаанд, чунин истилоҳотро дучор омадан мумкин аст. Чунончи, ибораи иқтисодии **қоғазҳои қиматнок**, ки аз он чунин ибораистилоҳҳо сохта шудаанд: **бозори қоғазҳои қиматнок / бозори қоғазҳои қиматнок** - муносибатҳое, ки дар раванди аз ҷониби эмитент бегонакунии қоғазҳои қиматнок ба соҳибони аввал тавассути бастанӣ аҳди граждании ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешаванд;[242]; **бозори муташаккили қоғазҳои қиматнок**: /- бозори муташаккили қоғазҳои қиматнок - доираи гардиши қоғазҳои қиматнок, ки дар он аҳдҳо бо қоғазҳои қиматнок бо расмиёт ва шартҳои танзим мешаванд, ки ташкилкунандаи савдо барои иштирокчиёни ин аҳдҳо мутобиқи

конунгузорӣ муқаррар кардааст / [242]; **бозори номуташаккли қоғазҳои қиматнок:** - бозори номуташаккли қоғазҳои қиматнок - доираи гардиши қоғазҳои қиматнок, ки дар он аҳд бо қоғазҳои қиматнок бе риояи талаботи бозори муташаккил амалӣ карда мешавад / [242]; **бозори такрории қоғазҳои қиматнок:** - бозори такрории қоғазҳои қиматнок - муносибатҳое, ки дар раванди муомилоти қоғазҳои қиматноки пештар баровардашуда байни субъектҳои бозори қоғазҳои қиматнок сурат мегиранд, ба истиснои муносибатҳо дар бозори аввалияи қоғазҳои қиматнок / [242] ва ғайра. Ин танҳо намунае аз гурӯҳи ин гуна истилоҳоти нави иқтисодӣ аст, ки дар натиҷаи муносибатҳои гуногуни иқтисодӣ дар замони муосир ба вучуд омадаанд ва дар ҳуҷҷатҳои расмию коргузории соҳаи иқтисод мавриди истифода қарор доранд.

Замони муосир замони аз байн рафтани догмаҳои кӯҳнаи иқтисодӣ, замони касбу кори нав, замони ташаккули фарҳанги нави иқтисодӣ мебошад. Чунончи, вожаи «бозор» серистеъмол гардида, боиси пайдо гардидани калимаву истилоҳибораҳои зиёд шудааст, ки имрӯз дар истеъмол қарор доранд.

Истилоҳоти иқтисодӣ серистеъмол гардида, дар тамоми бахшҳои зиндагии одамон ба таври доимӣ истифода мешаванд, ба монанди: **менечмент ва маркетинг, лизинг, баҳисобгирӣ ва аудит** ва ғ.

Дар шароити таваррум истилоҳибораи «қурби доллар» дар тамоми самтҳои ҳаёти иҷтимоӣ муҳим ба ҳисоб меравад. Истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ вобаста ба воқеияти замон фаъол буда, тақозо мекунад, ки баъзе мулоҳизаҳои умумии пешакии дорои хусусияти экстроллингвистиро вобаста ба моҳияти дигаргуниҳои ҷорӣ иқтисодӣ таҳлил намоем. Дар давраи Истиклол муносибатҳои нави иқтисодӣ ташаккул ёфта истодааст, ки он, пеш аз ҳама, татбиқи модели нави иқтисод ба ҳисоб меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ворид шудан ба роҳи рушди иқтисоди ҷаҳонӣ иқдом карда истодааст. Ин албатта,

давраест, ки дарк ва тавсифи типологии воқеияти иқтисодӣ дар робита бо муносибаҳои байналхалқӣ мебошад. Тавсифи ҳодисаҳои мебошад, ки номҳои низоми маъмурию фармонфармоӣ, сотсиализми давлатӣ, коммунизмо гирифтаанд. Равандҳои нави иқтисодӣ зухур карда, бевосита ба ташаккули истилоҳоти нави соҳаи иқтисод замина гузоштанд. Чунинчи, мубодилаи эквиваленти дар асоси қонуни арзиш, яъне нави мол-пул ва ё бозор. Мубодилаи нобаробар бо усулҳои ғайрииқтисодӣ, нуруи сиёсӣ тақсимои минбаъдаи он, яъне аз нави тақсим кардан, ки ин равандҳо бевосита ба истилоҳозӣ бо забони тоҷикӣ таъсиргузор мебошанд.

Вазӣ иҷтимоию иқтисодии солҳои охир барои дар забони расмӣ-коргузори бо забони тоҷикӣ зухур кардани истилоҳоти зиёде замина фароҳам овард, ки сарчашмаи пайдоиши онҳо бевосита ба вазӣ иқтисодӣ ва муносиботи иқтисодӣ ҳамбастагӣ дорад. Дар даҳсолаи охир раванди эҳёи вожа ва истилоҳоти қадимӣ ва ғанӣ гардидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз ҳисоби вожа ва истилоҳоти соҳаи иқтисод фаъол гардид. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар байни калима ва истилоҳоти соҳаҳои гуногун истилоҳоти соҳаи иқтисод афзалият доранд, зеро солҳои охир масъалаҳои иқтисодӣ дар ҷомеаи Соҳибистиклоли тоҷик дар дараҷаи аввал қарор гирифтанд ва он ба ташаккули истилоҳоти соҳаи иқтисод бетаъсир набуд. Масалан, истилоҳоти **бартер, брокер, дилер, сармоягузори, маркетинг, монетаризм, риэлтор, сарпараст** ва монанди инҳо серистеъмол гардиданд. Вожа ва истилоҳоти иқтисодиро вобаста ба дараҷаи истеъмол ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

1. Вожа ва истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои расмӣ-коргузори ва дигар анвои ҳуҷҷатҳо мустаъмал гардида;
2. Вожа ва истилоҳоти ба луғатномаҳо воридгардида.

Дар баробари ин вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ дар ВАО ва дигар матнҳо (адабӣ, рӯзноманигорӣ, илмӣ, тичоратӣ) низ серистеъмол

гардиданд, ки пажухиши он мавзуи баҳси алоҳида аст. Истилоҳоти иқтисодӣ дар шароити нав аз таҳаввули иқтисоди ҷаҳонӣ маншаъ мегиранд, ки дорои сарчашмаҳои муайян мебошанд ва онҳоро метавон ба таври зерин ба гурӯҳбандӣ намуд:

1. Истилоҳоте, ки новобаста аз шакли ҳоҷагидорӣ ё ҷойгоҳи худ дар низоми иқтисодӣ умумиистеъмоланд ва захираи доимии истилоҳоти иқтисодиро ташкил медиҳанд: *истеҳсолот, истеъмол, муносибатҳои истеҳсолӣ, қувваҳои истеҳсолкунанда, сармоя, талабот, таклиф, мол, муомилот, арзиш, нарх, пул, маҳсулот, бюджет, даромади миллӣ, содирот, воридот* ва ғайра.

2. Истилоҳоте, ки ба соҳаҳои гуногуни иқтисод тааллуқ доранд: соҳаи савдою тиҷорат: *пул, рақобат, бозор, болоравии нарх ё ба соҳаи банқдорӣ: асъор, қурби асъор, таваррум* ва ғайра.

Дар қабати вожагони иқтисодӣ вожа ва истилоҳоте мавриди истифода қарор гирифтанд, ки пештар дар забони тоҷикӣ буданд ва бо мурури замон камистеъмол шуданд ва ё аз истеъмол баромаданд. Ин қабил истилоҳот бо тақозои замон дар даврони Истиқлол аз нав мавриди истифода қарор гирифтанд. Ин раванд, албатта, ба дигаргуниҳои иҷтимоӣ ҳамбастагӣ дорад. Дар миёни вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ истилоҳотеро дучор омадан мумкин аст, ки дар саҳифаҳои рӯзномаҳо, маҷаллаҳо мушоҳида мешаванд, дар радио ва телевизион садо медиҳанд: **менечмент, маркетинг, консалтинг, дилинг, муҳандисӣ, холдинг, лизинг, клиринг, фурӯш, демпинг, франчайзинг, интиқол, оффшорӣ, аудит, барқарорсозӣ, дилер, дистрибутор, риэлтор, сарпараст, оиннома, фючерс, лот, дивидендҳо, эмиссия, гарав, ноу-хау, тендер, депозитарӣ** ва ғайра.

Дар забони хуччатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ифодаи афқору андеша ва муошират тавассути воҳидҳои гуногуни забонӣ сурат мегирад, ки истилоҳоти иқтисодӣ дар миёни онҳо ҷойгоҳи вижа доранд. Албатта, дар соҳаи иқтисод бояд ду масъаларо ба ҳисоб

гирифт: забони ҳуччатҳои иқтисодӣ, ки хусусияти байналмилалӣ доранд ва дар онҳо истилоҳоти байналхалқӣ нақши аввалиндараҷа доранд ва забони ҳуччатҳои иқтисодӣ дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодашаванда, ки хусусияти милли доранд. Вожа ва истилоҳоти тоҷикӣ низ нақши барқарор кардани робита миёни аъзои ҷомеаҳо дар муносиботи расмӣ иҷро мекунанд.

Қабл аз ҳама, ба забони расмӣ дар соҳаи иқтисод истифодашаванда дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳ мекунем. Мушоҳида мегардад, ки забони муошират ва забони дар шакли хат ифодашавандаи соҳаи иқтисод айни замон дар кишвари мо ташаккул ва таҳаввул ёфта истодааст. Мушкилоти дар ин самт мавҷуда аз он иборат аст, ки дар таҳқиқи забоншиносии ватаниву хориҷӣ муҳаққиқе ба пажӯҳиши он рӯ наовардааст. Амалӣ кардан ва мушаххас баҳо додан ба он кори нозук, заҳматталаб мебошад. Бо вуҷуди ин, солҳои охир барои тарҷума ва мавриди истифода қарор додани вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ, инчунин ибораҳои иқтисодии истилоҳшуда кӯшиши зиёде шуда истидааст. Ин гуна истилоҳот дар дигар луғатномаҳои солҳои охир ба нашррасида мушоҳида мешаванд. Дар ҳуччатҳои расмӣ соҳаи иқтисод истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ ҷойгоҳи хос ва хусусияти барқароркунии муносибатҳои иқтисодиро доранд.

Забони ҳуччатҳои расмӣ соҳаи иқтисод забонест, ки тавассути он муносибатҳои расмӣ иқтисодиву тиҷоратии давлатӣ ба роҳ монда мешавад. Ин муносибат ҳам дар дохили кишвар ва ҳам дар муносибатҳои расмӣ хориҷӣ зарур аст. Аз ин рӯ, талабот ба забон ва услуби муносибатҳои гуногуни иқтисодӣ мисли талабот ба риояи меъёрҳои забони адабӣ аст.

Забони муоширати иқтисодӣ собиқаи таърихӣ дорад ва ҳанӯз дар замонҳои қадим муносибатҳои иқтисодӣ дар шуури мардуми олам ба вуҷуд овардани забони умумии муоширатро эҷод карда буд. Аз

рӯйи ақидаи олимон дар қадим муносибатҳои тичорӣ тавассути ишора дигар воситаҳои ғайривербалӣ анҷом дода мешуданд. Масалан, дар Рими қадим ташаккул ёфта, баъдтар ба дигар кишварҳо роҳ меёбад. Бо мурури вақт забони муошират дар шакли вербалӣ ташаккул меёбад, ки дар он замон забони латинӣ мавқеи байналмилалӣ дошт ва заминаи бо забони латинӣ ташаккул ёфтани аксар истилоҳоти иқтисодӣ низ чунин буд.

Хулосаи боби якум

Ҷанбаҳои назарии таҳқиқи ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ мавзӯи нави таҳқиқ буда, хусусиятҳои лексикӣю морфологӣи он дар асоси таҷрибаи таҳқиқоти забоншиносони ватаниву хориҷӣ сурат мегирад. Таҷрибаи таҳқиқи воҳидҳои луғавӣ ва вижагии морфологӣи забони тоҷикӣ дар тури таърих дар асоси маводи осори бадеӣ собит мекунад, ки асосҳои назарии таҳқиқи матни ҳуҷҷатҳо бо дигар маводҳои то имрӯз таҳқиқшуда як мебошанд. Ба ҳисоб гирифтани услуби ниғориши ҳуҷҷатҳо муҳим аст. Таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣю коргузори самти нав дар забонишинии тоҷик ба ҳисоб меравад, ки аз ҷониби муҳаққиқон оғоз гардидааст. Ҳадафи таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳо, вижагии луғавӣю морфологӣ ва сохтори онҳо ба тартиб даровардан ва суфтаву қоромад кардани забон ва услуби ниғориши ҳуҷҷатҳои расмӣю коргузори, аз он ҷумла ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ мебошад. Аз таҳлил ва баррасии боби якум ба чунин натиҷа расидем:

1. Таҳқиқи вижагии назариявии забони ҳуҷҷатҳои расмӣю коргузори ва ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ собиқаи таърихӣ дошта, тарзи навишт ва услуби ниғориши онҳо аз ҷониби муаллифони осори таҳқиқӣ ва илмӣ хеле барвақт мавриди тавачҷуҳ қарор гирифтааст;

2. Дар асоси маводи меросмондаи ниёгонам доир ба ҳуҷҷатнигорӣ таҳқиқоти қомиле рӯйи қор наомадааст ва ниёз ба таҳқиқи илмӣ доранд.

3. Замони Истиқлол барои эҳёи таҳқиқ ва таҳияи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бо забони тоҷикӣ имконият фароҳам овард, ки аз ҷониби муҳаққиқон китобу дастурҳо рӯйи кор омаданд.

4. Меъёри мушаххас барои муайян кардани ҳуҷҷатҳои соҳавӣ истифодаи истилоҳот мебошад, ки дар ҳуҷҷатҳо ҷойгоҳи истилоҳоти иқтисодӣ хос арзёбӣ мегардад.

5. Истифодаи таҷрибаи муҳаққиқони ватанию хориҷӣ барои беҳтар кардани сифати ҳуҷҷатҳо ва таҳкими усулubi нигориши онҳо амри зарурист, ки таҳқиқ ва омӯзишро тақозо мекунад.

6. Таҳаввулоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба забон ва услуби нигориши ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ таъсиргузор буда, дар онҳо падидаҳои нави иқтисодӣ инъиксои худро ёфтаанд.

БОБИ 2. ХУСУСИЯТҲОИ ЛЕКСИКИЮ МАЪНОИ ВА БАРОМАДИ ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДИ ДАР ХУЧЧАТҲОИ ИҚТИСОДИ ВА ЛУГАТНОМАҲОИ СОҲАВӢ

2.1.Таснифоти мавзуии истилоҳоти иқтисодӣ дар хуччатҳо ва луғатномаҳои соҳавӣ

Ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ собиқаи таърихӣ дошта, намунаи онҳо дар хуччатгузориҳои давраи қадим вучуд доштанд, ки онҳоро дар осори хаттии то замони мо омада расида, дучор омадан мумкин аст. Бо вучуди он ки дар қабати лексии забони тоҷикӣ маводи зиёд доир ба ин соҳа, яъне истилоҳоти иқтисодӣ вучуд дорад, аз ҷониби муҳаққиқон истилоҳоти иқтисодӣ на аз лиҳози забонӣ ва на аз лиҳози таърихӣ, ё дигар вижагиҳо мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтаанд.

Забоншиносон давраҳои ташаккули забони адабии тоҷикиро дар асоси маводи хаттӣ марҳилабандӣ кардаанд, вале ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ чанд марҳилаи инкишофро паси сар кардааст, мушаххас нест. Таҳқиқи ин гурӯҳи истилоҳоти забони тоҷикӣ ба тозагӣ шуруъ шудааст, ки доираи васеъро фаро мегирад, зеро ҳазинаи забони тоҷикӣ аз ин гурӯҳи воҳидҳои луғавӣ бой аст. Танҳо дар як асари бо забони форсии тоҷикӣ навишташуда садҳо вожа ва истилоҳу ибораҳои иқтисодӣ пайдо кардан мумкин аст. Ба ҳисоб гирифтани собиқаи таҳқиқоти забони тоҷикӣ имкон медиҳад, ки собиқаи таърихии таҳқиқи истилоҳоти соҳавӣ, аз ҷумла истилоҳоти иқтисодиро муайян кунем.

Маълумоти сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки истилоҳоти иқтисодӣ бо собиқаи таърихии ташаккул ва тақомули худ бештар дар замони шуравӣ рушд намуда, ба як низоми муайян даромадааст. Дар забони осори классикӣ ва аз он ҳам қадимтар истилоҳоти иқтисодӣ буданд, вале ба низом даровардани онҳо дар садаи ХХ

сурат гирифтааст, ки дар он таъсири забоншиносии рус мушоҳида мегардад.

Омӯзиши вижагиҳои луғавии забони тоҷикӣ мавқеи вожа ва истилоҳотро дар низоми лексии забон муайян карда, муносибатҳои гуногунро миёни вожаҳо ба танзим медарорад. Вожаҳо дар алоҳидагӣ наметавонанд аз доираи маъноӣ номинавтибии худ берун рафта, маъноӣ нави луғавӣ гиранд. Тобиши маъноӣ зоҳир кардани вожаҳо дар ҳамнишинӣ бо вожаҳои дигар сурат мегирад. Аз ин рӯ, вожаҳо аз рӯйи хусусияти маъноӣ ва сохтори худ тасниф карда мешаванд. Таснифоти мавзӯии вожаҳо ва аз ҷумла истилоҳот аз рӯйи мансубияташон ба ин ё он соҳа сурат мегирад. Тибқи хусусиятҳои лингвистӣ вожа ва истилоҳотро ба гурӯҳҳои луғавӣ ва ҳиссаҳои нутқ тасниф мекунанд, ки ҳангоми анҷом додани ин таснифот аломатҳои лексикӣ - грамматикӣ онҳо ба ҳисоб гирифта мешаванд.

Барои муайян кардани таркиби луғавии ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод таҳлил ва таснифи гурӯҳҳои луғавию маъноӣ зарур аст. Вижагиҳои лексии ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дар муқоиса бо матни осори илмӣ ё бадеӣ бештар дар он зоҳир мегардад, ки маълумоти дар ҳуҷҷат овардашуда бо услуби расмӣ – коргузори иншо шуда, дақиқ ва камобуранг пешниҳод шудааст.

Таҳқиқи ҳуҷҷатҳои расмӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки вожа ва истилоҳоти дар таркиби матни ҳуҷҷатҳо овардашуда, инъикоскунандаи давраи нави ташаккул ва таҳаввули забони адабии тоҷикӣ мебошанд. Бо вуҷуди он ки як қисми онҳо вожа ва истилоҳоти серистеъмол ба шумор мераванд, вале дар миёни онҳо истилоҳотеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар замони Истиқлол мустаъмал гардидаанд. Ҳамзамон истилоҳотеро низ дучор омадан мумкин аст, ки то андозае кӯҳна шудаанд ва ё аз истеъмол баромада истодаанд.

Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибистиқлол гардид, ки ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ тағйир ёфт.

Махсусан низоми иқтисодии замони шуравӣ аз байн рафта, ҷойи онро низоми нави иқтисодӣ гирифт, дар ин низом сармоядорӣ ва иқтисоди бозаргонӣ ҷойгоҳи хос доранд. Чунин дигаргуниҳо на танҳо ба ҷомеа, балки ба забон ва низоми ҳуҷҷатгузорию мо таъсир доштанд. Азбаски забони расмӣ забони тоҷикӣ эълон гардид, ҳуҷҷатҳо низ бо тоҷикӣ тахия гардида, ҳуҷҷатгузорию иқтисодӣ бо забони тоҷикӣ ба роҳ монда шуд. Ин раванд сабаби дар забони тоҷикӣ ба вуҷуд омадани як қатор вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ гардид.

Таҳлили матни ҳуҷҷатҳои расмӣ - коргузорию соҳаи иқтисод нишон медиҳанд, ки дар таркиби ин матнҳо истилоҳот ва луғоти соҳавӣ серистеъмол буда, гурӯҳе аз онҳо истилоҳоти дар замони Истиқлол сохташуда ва ё иқтибосшуда ба ҳисоб мераванд, ки таҳқиқу омӯзиши онҳо айнаи замон ба проблемаи мубрами таҳқиқотӣ табдил ёфтааст.

Тағйироти иҷтимоиву сиёсӣ сабаб гардиданд, ки низоми иқтисодии мо пас аз пошхурии Иттиҳоди Шуравӣ дигаргун шавад. Сохтори иқтисодии дар замони шуравӣ шаклгирифта, ба сохти нави иқтисодӣ, ки асоси онро сармоядорӣ ва иқтисодӣ бозорӣ ташкил медиҳанд, иваз гардид. Дар ибтидои солҳои Истиқлол ин раванд то андозае ба мушкилот мувҷеҳ гардид, зеро зарурати тарҷумаи ҳуҷҷатҳо ва истилоҳоту луғоти соҳаи иқтисод ба миён гузошта шуд. Дар ҳуҷҷатҳои расмӣ дар баробари тарҷума кардани ҳуҷҷатҳо гунаҳои русиву аврупоиашон қайд карда мешуданд. Дигаргуниҳои иҷтимоиву иқтисодӣ заминаи таҳаввул ва такомули таркиби луғавии забони тоҷикӣ гардиданд, ки он аз ҳама бештар дар китобу луғатномаҳо ва ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорию соҳаи иқтисод инъикос ёфтаанд. Рушди муносибатҳои иқтисодии дохили кишвар ва робитаҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ, бунёди муассисаву корхонаҳо, кушодани банкҳои тичоративу давлатӣ

яке аз омилҳои зухури вожа ва мафҳумҳои нави иқтисодӣ гадидаанд. Муҳаққиқон ва истилоҳшиносон дар баробари омӯзиши ҷиҳатҳои назарии истилоҳоти нав, ба тартиб додани луғатномаҳо ва таҳияи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бо забони тоҷикӣ ва тоҷикию русӣ ё тоҷикию англисӣ машғул гардиданд. Дар ин самт корҳои назаррас низ ба анҷом расидааст. Аз ҷумла, луғатномаҳои зиёде ба нашр расидаанд, ки ба соҳаи иқтисод ва зерсохторҳои он тааллуқ доранд. Дар ҳуҷҷатҳои расмӣ вожа ва истилоҳоти зиёде мавриди истифода қарор гирифтанд, ки аксари онҳо истилоҳоти нав мебошанд: *борхати берунӣ [2,278]; ширакат [2,278]; вомбарг [2,282]; замимахат [2,283]; молтаъминкунӣ [2,285].*

Захираи луғавии забони тоҷикӣ дар марҳилаи нави рушд ва тақомули забони адабии муосири тоҷикӣ тақмил ёфта, таҳти таъсири омилҳои забонӣ ва ғайризабонӣ ин раванд идома дорад. Дигаргуниҳои иқтисодӣ дар ҚТ махсусан дар охири садаи ХХ – ибтидои асри ХХІ ба амал омадаанд, ки ин дигаргунӣ ба ташаккули вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ таъсири амиқ гузоштанд. Таҳқиқоти забоншиносон солҳои охир нишон медиҳад, ки забони тоҷикӣ дар ин марҳилаи таърихӣ аз лиҳози таркиби луғавӣ ба дигаргунӣ дучор гардидааст. Ин таҳаввул бештар дар тағйир ёфтани маънои вожаҳо, аз нав эҳё гардидани вожаҳои кӯҳнашуда, тавсеаи майдони маъноии вожаҳо, ки дар маҷмӯъ замина барои пайдоиш ва рушди вожа ва истилоҳоти нав дар соҳаҳои гуногун мегарданд, мансуб аст. Ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ дар замони Истиқлол бевосита аз дигаргуниҳои ин давраи таърихӣ сарчашма мегирад.

Забоншиносон чунин мешуморанд, ки ташаккули истилоҳоти соҳавӣ аз ташаккули вожагони умумистеъмол дар забони адабӣ фарқ дорад, зеро барои ташаккули вожасозии маъноии умумистеъмол замони тулонӣ зарур аст, вале барои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ ин зарурат вучуд надорад. Ба андешаи мо сабаби ин ихтироъ ва

падидаҳои нав дар ин ё он соҳа мебошад, ки гоҳо дар як муҳлати кутоҳ ба вучуд меоянд. Вожа ва истилоҳоти иқтисодиро вобаста ба мавқеи корбурд метавон тасниф намуд. Дар асоси маводи таҳқиқ истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод истифодашударо ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1. Вожа ва истилоҳоти иқтисодие, ки аз истеъмол баромада истодаанд, ё вожаҳои куҳнашуда;

2. Вожа ва истилоҳоти иқтисодие, ки нав мавриди истифода қарор гирифта истодаанд, ё наввожаҳо;

Таҳаввулотии вожагонии забон ҳодисаи доимӣ аст. Он вобаста ба шароити рушд ё таназзули забон тағйир меёбад. Барои тағйири таркиби луғавӣ ҳамеша омилҳои таъсиргуздор вучуд доранд. Пайдоиш ва ё аз истеъмол баромадани вожаҳоро пешгӯӣ карда намешавад, зеро онҳо ҳамеша ба ҳаводиси дар ҷомеа баамалоянда вобастаанд. Дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ вожагонии иқтисодӣ бо суръат ташаккул ва такомил меёбад, дар ин раванд вожа ва истилоҳоти нав мавриди истеъмол қарор мегиранд, ки донишманди тоҷик М. Музофиршоев роҷеъ ба ин масъала андешаи худро ба таври зайл баён намудааст: *“Наввожаҳо чунин вожаҳое мебошанд, ки то як давраи муайян нав будани худро нигоҳ медоранд, баъд онҳо дар забон ё ҳал шуда умумистеъмол мегарданд ва захираи лексикии забонро бой мекунанд, ё дар забон мавқеи хос пайдо накарда, ҷои худро ба луғати ҳаммаъноии дигар ба нормаи забон мутобиқ дода, худ ё батамом аз истеъмол хориҷ шуда дар қатори архаизимҳо ҷо мегиранд, ё чун луғати маъмули дигар дар ин қатор боқӣ мемонанд ”* [95,9].

Дар вожагонии иқтисодӣ низ айнан чунин ҳолат ба мушоҳида мерасад, вале на ҳама вожаҳои иқтисодӣ ба зудӣ умумистеъмол мегарданд, барои ин замони бештар зарур аст. Сабаб ин аст, ки вожагонии нави иқтисодӣ ва ё ба ибораи дигар наввожаҳои иқтисодӣ

ифодакунандаи падидаҳои нав ва махсус мебошанд, ки барои дарку фаҳми он замон ва донишҳои таҳассусӣ лозиманд.

Дар таҳқиқоти забоншиносон раванди кухнашавии вожаҳои мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, ки тибқи нишондоди онҳо кухнашавии истилоҳоти иқтисодӣ ба якҷанд омилҳо вобастааст. Аз рӯйи анъана онро ба омилҳои дохилизабонӣ ё берунӣ, ё ин ба ибораи дигар ба омилҳои забонӣ ва фарозабонӣ вобаста медонанд.

Муҳаққиқон асоси ташаккули истилоҳоти иқтисодиро бештар бо роҳи вожагонӣ – маъноӣ ба қалам додаанд. Тағйири луғавию маъноӣ сабаби ба вучуд омадани вожа ва истилоҳоти нав мегардад. Муносибаҳои иқтисодӣ вобаста ба шароити таърихӣ рушди ҷомеа роҳандозӣ мешаванд. Чунончи, замони шуравӣ вожа ва истилоҳоти **колхоз, совхоз, кооператив, мусобиқаи сотсиалистӣ, бригадир, раиси колхоз** ва монанди инҳо дар истифода буданд, ки имрӯз аз истемол баромадаанд. Ба ҷойи онҳо вожаҳои рӯйи қор омаданд, ки ифодакунандаи падидаҳои нави иқтисодӣ, натиҷаи ихтироъ ва дастовардҳои техникую технологӣ мебошанд. Чунончи: **сармоядорӣ, соҳибқор, тичорат, фирма, точир, аукцион** ва ғайра. Албатта, ин вожаҳо ва истилоҳоти иқтисодӣ дар замони шуравӣ маънии манфӣ дошта, то ҷое дар қонунгузорию шуравӣ фаъолияти манъшудаи иқтисодӣ ба ҳисоб мерафт. Бо тақозои замон низоми иқтисод тағйир ёфт ва шаклҳои баҳодихӣ ба равандҳои иқтисодӣ дигаргун гардид. Истилоҳоти иқтисодии хусусияти манфидошта бо мурури замон мазмуни мусбат гирифтанд. Раванди таҳаввулҳои низоми иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба маъноӣ вожаҳо ва истилоҳоти иқтисодӣ таъсир гузошта, хусусиятҳои маъноӣ ва услубии онҳоро тағйир дод.

Таркиби луғавии матнҳои иқтисодӣ дар забони тоҷикӣ аз истилоҳот ва луғоти гуногун иборат аст. Дар миёни онҳо вожаҳои аслии тоҷикӣ, иқтибосӣ, инчунин вожа ва истилоҳоти аз вожаҳои гуногунзабон таркиб ёфта мавҷуданд. Новобаста аз тафовути маъноӣ

ва решашиносӣ истилоҳоти иқтисодӣ дар таркиби матнҳои ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ вазифаи ягона доранд ва хусусияти устувориро дар маъқеи муносиб ва ифодаи маъно ҳифз кардаанд. Сабаби он ташаккули устувори иқтисод ва рушди рӯзафзуни он дар замони муосир аст. Зухури падидаҳои нави иқтисодӣ ба он овардааст, ки дар забони тоҷикӣ таркиби луғавӣ дар асоси таҳаввули иқтисодӣ тағйир ёбад.

Дар баробари ин таҳаввулот дар замони Истиқлол луғатномаҳои гуногуни иқтисодӣ интишор гардиданд, ки тавасути онҳо истилоҳоти иқтисодии навистеъмол ба низом дароварда шуда, вобаста ба соҳаҳои гурӯҳбандӣ гардидаанд. Агар ба ибтидои солҳои Истиқлол тавачҷуҳ намоем, луғатномаҳои умумии иқтисодӣ ба нашр мерасиданд, вале баъдтар луғатномаҳои иқтисодӣ вобаста ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ тартиб дода мешаванд. Шумораи ин луғатномаҳо, мутассифона, то ҳол муайян карда нашудааст, вале маълумоти дастраскардаи мо шаҳодати он аст, ки дар ин самт корҳои зиёди илмӣ анҷом дода шудааст. Луғатномаҳо на танҳо бо забони тоҷикӣ, балки луғатномаҳои чандзабона ба таърифи расидаанд, ки “Луғати мухтасари англисӣ – русӣ - тоҷикии ибораҳои иқтисодӣ” [237], “Луғати мухтасари ибораҳои иқтисодӣ /тоҷикӣ – англисӣ [237]” аз ҷумлаи онҳоянд. Ба ин монанд луғатномаҳои зиёде ба нашр расидаанд, ки аз устувор гардидани вожаҳои иқтисодӣ дар қабати вожагонии забони адабии тоҷикӣ шаҳодат медиҳанд. Хусусияти муҳими вожаҳои иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод устувории луғавию маъноӣ ва устуворӣ ҳангоми корбурд мебошад.

Таркиби вожагонии ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод вобаста ба соҳаҳои иқтисодӣ ва дараҷаи рушди онҳо таҳаввул ёфта, дар замони таҷдид ва азнавсозии иқтисодӣ қабати лексии забони адабии тоҷикиро бой гардониданд. Вожаҳои иқтисодии забони тоҷикӣ инъикоскунандаи тағйироти иқтисодии солҳои охир аст. Аз ин рӯ, ҳар вожа ва истилоҳи дар забони имрӯзаи тоҷикӣ мустаъмалшуда,

ифодакунандаи номи ин ё он пеша, ё фаъолияти иқтисодӣ ба шумор меравад. Вожагони иқтисодиро асосан ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст. Ба гурӯҳи аввал вожаҳои ифодакунандаи номи касб ё пеша, ки дар соҳаи иқтисод фаъолият мекунанд, шомиланд, монанди **диллер, гид, менеджер, брокер** ва ғайра. Гурӯҳи дуюм вожаҳои ифодагари номи фаъолияти иқтисодӣ мебошанд, монанди **нархгузорӣ, тичорат, соҳибкорӣ, хариду фурӯш** ва ғайра. Дар умум агар ба низоми иқтисодии замони муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷуҳ намоем, вожагони нав ташаккулёфтаи соҳаи иқтисодиро вобаста ба шароити иқтисодӣ ва қонуниятҳои вожагонии забони тоҷикӣ метавон чунин тасниф кард:

2.1.1. Вожа ва истилоҳоти соҳаи банкдорӣ

Истилоҳ ва луғоти соҳаи банкдорӣ дар қабати вожагонии забони тоҷикӣ гурӯҳи алоҳидаи воҳидҳои вожагониро ташкил медиҳанд. Равандҳои тағйирёбандаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар солҳои охир далели он мебошанд, ки банкҳо як ҷузи муҳимми соҳаи иқтисод ба ҳисоб мераванд ва бидуни фаъолияти мунтазами онҳо таъмини пешрафти иқтисодӣ имконнопазир аст. Истилоҳоти дар ин соҳа мустаъмал, асосан, то ҳол таҳқиқ нагардида, ҷиҳатҳои маъноӣ ва сохторию услубии онҳо мавриди омӯзиш қарор нагирифтаанд. Пайдоиши истилоҳот ва луғоти мансуби ин соҳа пас аз шаклгирии низоми банкӣ ҳамчун сохтори мустақил сурат гирифтааст. Дар баробари нашр гардидани як қатор китобҳо, луғатномаҳо ва мақолаҳои илмӣ ба иқтисод дахлдошта, соли 2008 “Фарҳанги молия ва банкдорӣ” ба нашр расид, ки дар ин фарҳанг истилоҳот ва луғоти мансуби соҳаи банкдорӣ ва молия гирдоварӣ ва ташреҳ гардидааст.

Бояд зикр кард, ки ин фарҳанг чандзабона буда, бори аввал ба таври нисбатан комил истилоҳоти ин соҳа бо забонҳои тоҷикӣ - русӣ ва англисӣ шарҳу тавзеҳ ёфтаанд. Мураттибони фарҳанг дар муқаддима чунин зикр кардаанд: “Ҳангоми таҳияи фарҳанги

тафсирии мазкур аз фарҳангу луғатҳои истилоҳот, ки то имрӯз нашр шудаанд, ба хусус аз “Фарҳанги истилоҳоти байналмиллалии бонкдорӣ” [226] ва “Истилоҳоти бонкдорӣ”, ки дар маҷаллаи “Ахбори бонки миллии Тоҷикистон (аз шумораҳои 3- 4 (28-29)- и соли 2001 инҷониб) ба нашр мерасад, истифода ба амал омадааст.

Зикр кардан зарур аст, ки истилоҳоти соҳаи бонк дар ҳуҷҷатҳои расмию коргузорию бонкҳо ва муассисаҳои бо бонкҳо иртиботдошта истифода мегарданд. Таҳлили истилоҳоти бонкдорӣ нишон медиҳад, ки истилоҳоти соҳаи бонк аз вожаҳои аслии тоҷикӣ ва вожаҳои иқтибосӣ иборат мебошанд. Вожаҳои аслии тоҷикӣ мустакилона ва ё дар ҳамнишинӣ бо вожаҳои гуногунасл истилоҳ сохтаанд.

Пас аз Истиқлол коргузорию дар низоми бонкдорию мо бо забони тоҷикӣ сурат гирифт. Дар ин замина ҳуҷҷатгузорию низ бо забони тоҷикӣ роҳандозӣ гардид. Дар баробари ин луғатномаҳои зиёде дар ин соҳа ба нашр расиданд. Дар асоси таҳқиқи маводи луғатномаҳо ва ҳуҷҷатҳо вожа ва истилоҳоти дар соҳаи бонкдорӣ мустаъмал гардидаҳо, ба ду гурӯҳи вожагонӣ ҷудо кардан мумкин аст: вожаҳои мустаъмале, ки дар замони шуравӣ ва пеш аз он мавриди истифода буданд ва вожа ва истилоҳоти нав ё наввожаҳо. Ба гурӯҳи аввал истилоҳоте дохил мешаванд, ки хусусияти бунёдӣ дошта, вожаи умумистеъмол, ё серистеъмол мебошанд. Чунончи: **арзиши пул** (стоимость денег) - қобилияти харидорию воҳиди пул, миқдори молу хизматрасонӣ, ки бо пул аз рӯи сатҳи нархҳои мавҷудаи бозорӣ харидан мумкин мебошад [228,20]; **бақияи суратҳисоби бонкӣ** (сальдо банковского счета) - бақияи пул дар суратҳисоби бонкӣ, маблағи талаботе, ки соҳиби суратҳисоб ба бонк пешниҳод мекунад [228,29]; **бонкдор (банкир)** - роҳбар ва соҳибмулки сармояи бонкӣ, ки дар соҳибкорию бонкӣ сарм мегирад, яъне соҳибтахассусе, ки бурдани амалиётҳои бонкиро роҳбарӣ мекунад. **Қарз** /тавре мебинем, дар давраи таҳлиلى миқдори дархостҳои пешниҳодшуда

барои гирифтани қарз аз тарафи мизоҷон дар бонкҳо 30433 адад ё 25,4%, ташкилотҳои амонатии қарзии хурд (ТАҚХ) – 64048 ё 33,26%, ташкилотҳои қарзии хурд (ТҚХ) – 2229 адад ё 9,70% зиёд гардидааст/ [240].

Гурӯҳи дуоми истилоҳоти соҳаи бонкдорӣ аз вожаҳои иборат мебошанд, ки асосан, иқтибосианд. Сабаби ба забони тоҷикӣ иқтибос гардидани онҳо пайдоиш ва инкишофи падидаҳо ва нағзониҳои бонкдорӣ ва сохтани истилоҳот барои ифодаи онҳо мебошанд. Ин гурӯҳи истилоҳотро боз ба ду зергурӯҳ тақсим кардан мумкин аст: истилоҳоте, ки айнан аз забони хориҷӣ гирифта шуда, дар истифода қарор доранд ва истилоҳоте, ки ба забони тоҷикӣ тарҷума карда шудаанд. Чунончи: **авизо, ёддошт (авизо)** - огоҳ, номаи расмӣ [228,5], **амалиёти венчурӣ** (венчурные операции) - амалиёти бонкӣ - ҳуҷҷатҳои, ки вобаста ба қарздиҳӣ ва маблағгузорӣ таҳқиқот ва ихтирооти илмию техникӣ, навоариҳо анҷом медиҳанд. [228,12], **аннуитет, пардохти даврӣ (аннуитет)** - як намуди қарзи дарозмуддати давлатӣ мебошад, ки қарзиданда (кредитор) дар давоми сол барои пӯшонидани қисми маблағи асосии қарз ва фоизи он даромади муайяне мегирад [228,20], **аутрейд** - харидуфурӯше, ки дар натиҷаи якдигарнофаҳмии тарафҳо, ё бо сабаби хатоҳои техникӣ баргузор намешавад [228,26], **бенефисиар, баҳрагир (бенефисиар)** - шахси ҳуқуқӣ ё воқеии гирандаи маблағ аз рӯи супоришномаи пардохт [228,32], **сенораж, подош (сеньораж)** - маблағе, ки барон интишори пулҳои қоғазӣ ва сикка задани тангаҳои филизӣ ситонида мешавад [228,183].

Бонкдорӣ дар баробари як бахши иқтисод будан, ҳамзамон як низоми мустақили иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, ки дар таркиби худ бахшу зерсохторҳои зиёд дорад. Ҳар яке аз онҳо дар замони муайян вобаста ба шароити тижорату иқтисод ташаккул ёфтаанд. Аз ин рӯ, раванди ташаккул ва тақомули низоми бонкдорӣ боиси ба вуҷуд

омадани истилоҳот ва таркибҳои устувори истилоҳӣ дар ин соҳа гардидааст. Илова бар ин, дар замони мо низоми фановарии компютерӣ тақомул ёфта истода, сабаби ҳуҷҷатгузори электронӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳои электронӣ гардидааст, ки ин раванд низ барои зуҳури анвои ҳуҷҷатҳои нави меъёрии иқтисодӣ ва истилоҳоти нави иқтисодӣ омили таъсиргузор ба ҳисоб меравад.

Фаъолияти бонкҳо вобаста ба вазифаҳои фарқ мекунад. Аз ин рӯ, бонкҳо ба бонки тиҷоратӣ, бонки миллӣ, ташкилотҳои қарзӣ ва дигар навъҳо тақсим кардаанд, ки ин шакли фаъолияти онҳо инъикос мекунад. Истилоҳоти бонкдориро вобаста ба шакли фаъолият ба ду гурӯҳ тақсиф кардан мумкин аст:

Истилоҳоти марбут ба вазифа: **эксперти қарзӣ, коршиноси бонкӣ, менеджери бонк, сардори шуъбаи қарзидихӣ, сардори шуъбаи қарзҳои мушкилситон, хазинадор, мутахассиси шуъбаи ҳисобдорӣ** ва ғайра. Чунинчи: **кредиторҳо** /кредиторҳо ба сифати таъмини қарзи додасаванда дар баробари дигар намудҳои гарав, инчунин суғуртаи қарзро низ метавонанд ба сифати таъмини гарав қабул кунанд / [242];

Истилоҳи **амонат+гузор** аз вожаи арабии **амонат** ва феъли **гузоштан** таркиб ёфта, чунин шарҳ ёфтааст: “**Амонатгузор (депонент)** - шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, ки дар асоси шартнома аз хизмати амонатдорӣ (депозитарӣ) истифода мебарад ё пул ва коғазҳои Ҳиматноки худро дар ташкилотҳои қарзӣ (бонк) барои нигоҳдорӣ месупорад” [236,13]. Имрӯз ин вожа серистеъмол аст.

Бо вожаи **амонат** ва феъли **доштан** (дор) истилоҳи мураккаби **амонатдор (депозитор)** сохта шудааст, ки дорои чунин маъноҳост: - 1) содиби амонат; 2) шахси инфиродӣ ва ҳуқуқӣ, ки ташкилот ба онҳо мивдори маблағро, ки пештар бо қарз ба онҳо напардохта буд, бояд хатман пардохт намояд” [221,14]

Имрӯз вожаи мураккаби чорчӯзъаи **амопат+нигоҳ+дор+анда** дар соҳаи банк серистеъмом аст, ки аз вожаи арабии **амон**, исми маънии **нигоҳ**, асоси замони ҳозираи **дор** ва пасванди **-анда** таркиб ёфта ба маънои “- 1) бонк, миёнарави бозор (даллол), иҷроқунандаи суд, ки дороиҳои мухталифро барои нигоҳдорӣ ҳамчун амонат қабул мекунад ё нигоҳдории амонат ба онҳо бовар қунонида шудааст; 2) давлат ё ташкилоти байналмилалӣ, ки нигоҳдории нусхаҳои ҳақиқии қарордодҳоро ба уҳда доранд” [221,15] шарҳ ёфтааст .

Истилоҳи **андозсупорандагон** аз вожаи **андоз**, феъли **супоридан**, пасванди калимасози **-анда** ва пасванди чамъсози **-гон** таркиб ёфта, ба маънои “шахсони воқеӣ ва (ё) ҳуқуқӣ, ки ба зиммашон уҳдадории пардохти андоз гузошта шудааст, ҳамчун андозсупоранда эътироф мешаванд” [236,17] шарҳ ёфтааст.

Истилоҳи иқтибосии **бенефисиар** ба забони тоҷикӣ бо вожаи **бахрагир (бенефисиар)** тарҷума гардида, ки аз вожаҳои **бахра** ва асоси замони ҳозираи **гирифтан** бунёд гардида, дорои чунин маъност: “**бахрагир (бенефисиар)** шахси ҳуқуқӣ ё воқеии гирандаи маблағ аз рӯи супоришномаи пардохт” [236,32].

Истилоҳи мураккаби иқтисодии **бонкдор**, аз ибораи изофии **дорандаи банк** таркиб ёфта ба маънои “**бонкдор (банкир)** - роҳбар ва соҳибмулки сармояи бонкӣ, ки дар соҳибқории бонкӣ сахм мегирад. Яъне соҳибтахассусе, ки бурдани амалиётҳои бонкиро роҳбарӣ мекунад” [236,55] шарҳ ёфтааст.

Дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” истилоҳоти зиёди ифодақунандаи мансаб, касбу кор, фаъолияти шахсро мушоҳида кардан мумкин аст: **Гаравгир** (залогодержатель) – “шахсе, ки талаботи ӯ оид ба уҳдадории асосӣ бо гарав таъмин шудааст” [236,61] , вожаи **гаравгир** аз ибораи изофии гирандаи гарав таркиб ёфтааст.

Вожаи гаравдеҳ (залогодатель) - шахсе, ки дорой ҳуқуқи моликият ё дигар ҳуқуқи ашёӣ ба предмети гарав мебошад [236,61] аз ибораи диҳандаи

гарав таркиб ёфтааст. Дебитор, **қарздор** (дебитор) - шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, ки аз субъекти хоҷагидорӣ пул ва мол қарздор аст[236,71] аз исми қарз ва феъли доштан таркиб ёфта, дар тамоми услубҳои забон серистеъмол аст.

1. Истилоҳоти марбут ба номи шаклҳои фаъолияти бонкдорӣ ва ғайра: **қарз, қарзҳои ипотекӣ, автоқарз, қарз барои тичорат, қарз барои фаъолияти хоҷагидорӣ ва ғайра.** Чунончи: **назорати бонкӣ** /Назорати маҷмӯӣ маъноӣ анҷом додани **назорати бонкӣ** танҳо дар асоси ҳисоботи маҷмуӣ молиявӣ гурӯҳи бонкиро надорад; [241]; сармояи бонк бо муассисаи молиявӣю кредитӣ сурат гирад, он гоҳ тарҳ кардани он аз сармояи бонки асосӣ зарур мебошад/ [241]; **ширкати фаръӣ** қарзҳои ба ширкати фаръӣ додаи бонки асосӣ ва уҳдадорҳои дахлдори ширкати фаръӣ дар назди бонк/ [241];

Истилоҳоти гурӯҳи дуюмро аз ҷиҳати мавзӯ ба чунин гурӯҳ тасниф намудан мумкин аст:

А) Истилоҳоти ифодакунандаи номи асъори миллии давлатҳо:

Тугрик (тугриск) - воҳиди пули миллии Муғулистон, ки аввалин бор соли 1925 ба муомилот бароварда шуда, арзиши он ба 100 мунгу баробар мебошад [236,210] ; **Афгонӣ (Афгани)** - воҳиди пули Ҷумҳурии исломии Афғонистон мебошад, ки соли 1925 ба муомилот ба ҷои рупия ворид карда шудааст. Як афгонӣ баробар ба 100 пул мебошад [236,26]; **Динор** (динар) - пули нуқраю тиллоӣ Рими қадим ва баъзе аз мамлакатҳои Шарқи қадим, воҳиди пули миллии як қатор кишварҳои Шарқи Югославия ва Македония.**Дирам** (дирам) - воҳиди пули майдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тангаҳои филизӣ бо арзиши 5, 10, 20, 25, 50 дирам дар муомилот гардиш мекунанд. **Дирҳам** (дирҳам) - воҳиди пули як қатор кишварҳо: Марокаш ва Иёлоти Муттаҳидаи Араб [236,74] ; **Доллар** (доллар) - воҳиди пули ИМА (доллари ИМА), Канада (доллари Канада), Австралия (доллари Австралия) ва як қатор давлатҳои дигар, ки ба 100 сент баробар аст. **Доллар** дар Амрико аз соли 1786 исфиода мешавад, ки аввал дар намуди филизот бо қимати нуқра ва сипас бо тилло муайян

карда мешуд. **Донг** (донг) - воҳиди пули миллии Ветнам мебошад, ки аз 3 май соли 1978 дар момилот мебошад. Як донг баробар ба 10 хао мебошад[75]. **Драм** (драм) - воҳиди пули миллии Арманистон, ки 22 ноябри соли 1993 ба муомилот бароварда шудааст ва 1 драмм баробар ба 100 лум мебошад; **Драхма** (драхма) - воҳиди пулии таърихии қадимаи Юнон (Гретсия) мебошад, ки аз соли 1836 дар муомилот аст. Вай баробар ба 100 лептам мебошад [236,77]; **Йен** (иена) - воҳиди пулии Чопон, яке аз асърҳои асосии захиравии ҷаҳон баъд аз доллари ИМА ва евро, ки соли 1871 ба муомилот ворид шудааст [236,77]. **Лари** (лари) - воҳиди пули миллии Гурҷистон, ки соли 1995 ба муомилот ворид карда шудааст. Ин воҳиди пули миллӣ ба 100 тетри баробар аст. **Лат** (лат) - воҳиди пули миллии Латвия. Ин воҳиди пули солҳои 1922- 1940 дар муомилот буд ва соли 1993 аз пав ба муомилот ворид карда шуд. **Лев** (лев) - воҳиди пули миллии Булғория, ки соли 1880 ба муомилот ворид карда шудааст. Ин воҳиди пули миллӣ ба 100 стотин баробар аст. **Лей** (лей) - воҳиди пули миллии Руминия ва Молдова. Лей ҳамчун воҳиди пули миллии Руминия аз соли 1867 дар муомилот мебошад. Ин воҳиди пули миллӣ ба 100 бан баробар аст[236,122]. **Лек** (лек) - воҳиди пули миллии Албания, ки аз соли 1947 дар муомилот мебошад. Ин воҳиди пули миллӣ ба 100 киндарок баробар аст [236,123].

Б) Номи ҳуҷҷатҳои дафтардорӣ дар самти банкдорӣ. Дар ҳар як самти фаъолияти инсоният ҳуҷҷат, санад асоси онро ташкил медиҳад. дар соҳаи банкдорӣ низ ҳуҷҷатҳои зиёде истифода бурда мешаванд, ки ҳамчун санад, аснод байни банк ва муштарӣён, дар раванди кори банкдорӣ истифода мегарданд. Чунончи: **Китоби асосии мусоҳиботӣ** (главная бухгалтерская книга) - ҳуҷҷати марказию асосии ҷамъбасти ҳисобдорӣ, ки дар он дойр ба ҳисоботи хусусии муҳосиботӣ ва ҳисобҳо, ҳисобҳои ҳисобгирии таркибӣ (синтетикӣ) маълумоти ҷамъбастӣ оварда мешавад. Ибораистилоҳи **китоби асосии мусоҳиботӣ** аз ибораи изофӣ таркиб ёфта, ҳамчун ҳуҷҷати махсус эътибор дорад.

Кафолатнома дар сарчашмаҳо ҳамчун ҳуҷҷати ба маънои хати **кафилшавӣ**, замонатнома [221,602] шарҳ ёфтааст. **Кафолатномаи бонкӣ** аз калимаи мураккаби **кафолат+нома** ва калимаи сохтаи **бонкӣ** тавассути бандаки изофӣ ташкил ёфта, ҳуҷҷати муҳим мебошад: **Кафолатномаи бонкӣ** (банковское гарантийное письмо) - ҳуҷҷате, ки онро бонки дараҷаи аввал (боэътимод) медиҳад ва бо он тасдиқ карда мешавад, ки муштарӣ дар ҳисоби худ барои пардохти уҳдадории молиявии худ маблағи кофӣ дорад.

Дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” ҳуҷҷатҳои зиёди ин соҳа шарҳ ёфтаанд, ки имрӯз дар истеъмоланд, чунончи: **қоғазӣ қиматнок** (ценная бумага) мебошад, ки бо риояи шакли муқарраргардида ва реквизитҳои ҳатмӣ ҳуқуқи молу мулкиеро тасдиқ менамояд, ки татбиқ ё гузашт [236,96]. **Қоғазҳои қиматнок** (ценные бумаги) - ин ҳуҷҷати пулӣ мебошад, ки муносибати байни истифодабарандаи ин ҳуҷҷат ва барорандаи онро инъикос мекунад. Ҳуҷҷатҳои мебошанд, ки ҳуқуқи амволии молик дар онҳо ифода ёфтаанд ва ба воситаи пешниҳод намудан ва ё супурдан нисбат ба шахсе, ки онҳоро баровардааст, тасдиқ менамоянд [236,97]. **Қоғазҳои қиматнок** бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон (ценные бумаги в валюте Республики Таджикистан) – ҳуҷҷатҳои пардохтӣ (чекҳо, васиқаҳо, аккредитивҳо, супоришот ва ғайра), сарватҳои фондӣ (сахмияҳо, вомбаргҳо) ва дигар уҳдадориҳои қарзӣ, ки бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода ёфтаанд [236,98].

Қарордод аз исми маънии **қарор** ва асоси замони ҳозираи **додан** таркиб ёфта, чунин шарҳ дода шудааст: **Қарордод** (контракт) - ҳуҷҷате, ки аз аҳду паймони байни фурушанда ва харидор барои тахвили мол шаҳодат медиҳад [236,119].

Истилоҳибораи “**ордери хазина**” аз вожаҳои иқтибосии ордер ва хазина таркиб ёфта, чунин маънидод шудааст: **Ордери хазина** (кассовый ордер) - ҳуҷҷати пули, ки аз рӯи он амалиёти хазинавии қабул ва додани пули нақд аз тарафи хазинаи корхонаҳо, ташкилоту муассисаҳо иҷро ва ба

расмият дароварда мешавад. Пул аз рӯи ордери хароҷоти хазина ё ҳуҷҷати онро ивазкунанда (варақай пулдиҳӣ, ҳисоб барои пардохт, чек) дода мешавад. Хазина пулро аз рӯи ордери даромади хазина қабул мекунад [236,155].

Баъзе ҳуҷҷатҳо дар фарҳанги соҳавӣ ба ду вариант шарҳ ёфтанд, ки ин хоси истилоҳот нест. Дар чунин ҳолат бояд дақиқ андешид ва як вожаро интиҳоб намуд. Ҳамчун ҳуҷҷат **коносамент, барнома** (коносамент) барои шарҳи як ҳуҷҷат истифода гардиданд: **Коносамент, барнома** (коносамент) - ҳуҷҷати идоракунии мол мебошад, ки ҳуқуқи дорандаи конунии онро дар мавриди идора кардани бори дар барнома (коносамент) зикргардида ва гирифтани бор пас аз ҳамлу нақли он тасдиқ менамояд. Барнома (коносамент) метавонад манзурӣ, ордери ё номӣ бошад.

Сертификати, шаҳодатномаи калиди имзо (сертификат ключа подписи) - ҳуҷҷат дар ҳомили қоғазӣ ё ҳуҷҷати электронӣ бо имзои электронии рақамии нӯшидаи шахси ваколатдори маркази тасдиқкунанда, ки дар таркиби худ дорои калиди кушодаи имзои электронии рақамӣ мебошад ва он аз ҷониби маркази тасдиқкунанда ба иштирокчии низоми иттилоотӣ ҷиҳати тасдиқи аслии будани имзои электронии рақамӣ ва ҳаммонандсозии сертификати калиди имзо дода мешавад [236,183]. Ибораистилоҳи **шаҳодатномаи калиди имзо** дар табиати забони тоҷикӣ хос нест ва тарҷумаи таҳлуллафзӣ мебошад.

В) Истилоҳоте, ки фаъолияти шахсони ҳуқуқиро дар соҳаи бонкдорӣ мефаҳмонад:

Мизочони бонкӣ тарҷумаи таҳтуллафзии ибораи русии “клиенты банка” буда, ба забон тоҷикӣ низ дар қолаби ибораи изофӣ баргардон шудааст: **Мизочони бонкӣ** (клиенты банка) - шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, ки бо мақсади анҷом додани амалиётҳои қарзӣ, амонатӣ, ҳисобкушоӣ ва ғ. ба бонк муроҷиат мекунанд. Агар муомила миёни ду бонк сурат гирад, он гоҳ бонки муроҷиаткунанда ҳамчун мизочи бонк ҳисобида мешавад [130].

Мудирияти муваққатӣ (временная администрация) - шахсоне, ки аз

ҷониби суд барои гузаронидани расмиятҳои муфлисшавӣ ва амалӣ намудани ваколатҳои дигар, ки қонун муқаррар намудааст, таъйин карда мешаванд [236,138].

Истилоҳи **муштарӣ** дар забони тоҷикӣ серистеъмол буда, на танҳо дар соҳаи иқтисодӣ, балки дар дигар соҳаҳо низ истифода мегардад, аз ҷумла дар соҳаи алоқа. Ин вожа аз ҷиҳати баромад арабӣ буда, ба маънои харидор, талабгор қорбаст мегардад: **Муштарӣ** истифодабаранда (пользователь) - шахси ҳуқуқӣ ё воқеие, резидент ё ғайрирезиденти мамлакат ё намояндагони қонунии он, ки аз хизматҳои бонк доир ба қушодан ва пешбурди ҳисобҳои бонкӣ истифода мекунад [236,143].

Резидент (резидент) - шахси ҳуқуқӣ, шӯба ва намояндагӣҳои он, ки қароргоҳашон дар дохили марзи кишвар қойгир мебошад [236,169].

Истилоҳи мураккаби **сармоягузор** аз се ҷузъ: **сар, моя, гузор** таркиб ёфта, серистеъмол мебошад: **Сармоягузор (инвестор)** - шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ мебошад, ки маблағи худро барои амалӣ кардани лоиҳаҳои сармоягузорӣ равона месозад. Маблағи сармояе, ки сармоягузор мегузорад мумкин аст дар намуди захираҳои молиявӣ, амвол, маҳсулоти ақлонӣ (зехнӣ) пешниҳод шавад [236,175].

Седент (цедент) - шахсе, ки ҳуқуқи гирифтани пулро аз рӯи васиқа (вексел) ба шахси дигар ҳавола мекунад [236,182].

Соҳибкори инфиродӣ (индивидуальный предприниматель) - шахси воқеӣ, резидент ё ғайрирезидент, соҳибкори инфиродӣ ҳисобида мешавад, агар он бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ аз номи худ таҳти тавакқал ва масъулияти амволии худ ба ҷаъолияти соҳибкорӣ машғул шавад [236,190].

Ғ) Истилоҳоте, ки самтҳои дигари ҷаъолияти бонкдориро ифода мекунад. Ин қабил истилоҳот дар соҳаи банкдорӣ фаровон ба мушоҳида мерасанд ва ин ҷо бо овардани чанд истилоҳ таваққуф хоҳем кард: **Сиёсати пулҳои арзон (политика дешевых денег)** – аз ҷониби Бонки маркази (милли)-и кишвар ва бонкҳои дигар роҳандозӣ шудани сиёсате, ки ба густариш додани қарзи бонкӣ тавассути паст кардани меъёрҳои

фоизии қарз равона шудааст [236,186]. Истилоҳоти сиёсати пулҳои арзон аз се ҷузъи мустақил дар қолаби ибораи изофӣ сохта шудааст.

Дар луғати саҳавӣ истилоҳи бораи **тасдиқномаи бозори пул** мушоҳида гардид, ки вожаи тасдиқнома аз исми арабии тасдиқ “рост доништан ё таъкид кардани чизе, иқрор кардан ба дурустии чизе” [222,320] ва исми тоҷикии нома “навиштае, ки ба касе ё ҷое мефиристонанд, мактуб, хат, ҷуфта. 2. *кит.* китоб, асар [221,931] сохта шуда, ҳамчун ҳуҷҷат чунин шарҳ “ҳуҷҷат дар бораи дуруст доништани коре” [222,320] ёфтааст. Истилоҳи бораи **тасдиқномаи бозори пул** аз се ҷузъ иборат аст: **тасдиқномаи бозори пул** - шакли тасдиқномаи кутоҳмуддати амонатӣ, ки бонкҳо барои ҷалби пасандозҳо мебароранд [236,201].

Истилоҳи таҳлилқунанда аз исми арабии **таҳлил** “ усул ва равиши таҳқиқи илмӣ бо роҳи санҷидани ҷиҳатҳои ҷудоғона, хосият ва ҷузъҳои таркибии чизе; **таҳлил кардан (намудан)** санҷидан, анализ кардан” [222,327], феъли ёвари **кардан**, пасванди-**анда** таркиб ёфта, ба маънои “он ки санҷиш ва таҳлили амалеро анҷом медиҳад, таҳлилгар” [222,327] истифода мегардад. Ин истилоҳи бора дар соҳаи иқтисод қорбасти мегардад: **Таҳлилқунанда (аналитик)** - мутахассис, қорманди ширкат, бонк, ки услуби (методикаи) таҳлилиро аз бар қардааст ва чунин таҳлилно мегузаронад [236,201].

Қалимаи иқтибосии арабии **табдил** ба маънои “бадал қардани чизе ба чизе. 2. дигар (дигарқун) қардан, тағйир; **табдил қардан** [222,285] қорбасти мегардад. Дар соҳаи иқтисодиёт бо ин вожа ибораи истилоҳи табдили қорбар истифода мегардад: **Табдили қорбар (эквивалентная замена)** - ивази як амалиёти қарзӣ ба амалиёти дигари қарзӣ. Масалан, қатъ қардани ҳисоби қорӣ ва қабули савдо қорӣ кушодани ҳисоби нав [236,195].

Вожаи **табдилқазир** аз вожаи арабии **табдил** ва **табдилқазирии асьор** - асьоре, ки озод ва номаҳдуд ба асьори дигари қоричӣ табдил қарда мешавад. Табдилқазирии асьор ба таври васеъ дар ҳисобқорбарқунҳои байналқилалӣ истифода қарда мешавад [236,195].

Тавозуни амонат (депо) (баланс вкладов) - маълумот дар бораи вазъи ҳисобҳои амонат (депо), ки барои таърихи муайян омода шудаанд [236,196].

Тасдиқи чек (удостоверение чека) - бонк дар чек асли будани имзо ва дар суратҳисоби пардохткунанда мавҷуд будани маблағро барои ин чек тасдиқ мекунад [236,200].

Тафовут, фарк (маржа) - истилоҳе, ки дар амалими сандо, биржа, суғурта ва бонкдорӣ барои истифода намудами фарқияти байни нархи молҳо, қурби қоғазҳои қиматнок, меъёрҳои ғоизӣ ва дигар нишондиҳандаҳои истифода мегардад [236,201].

Таҳвили мол (поставка товара) - додани ҳуқуқи моликият ба молҳо, аз ҷумла фурӯш, мубодила ё тақдир, интиқоли ройгон ё қисман пардохт намудани он, додани музди меҳнат дар шакли асл ва пардохтҳои дигари дар шакли асли, иичунин ба гаравгиранда додани ҳуқуқи моликият ба моли дар гарав мондашуда [236,201].

Таҳлили бозор (анализ рынка) - омӯзиши бозори мол ва хизмат, талабот ва тақлифот, рафтори истеъмолкунандагон, ҳолати (конъюнктураи) бозор, чараҳои афзоиши нарх бо мақсади боз ҳам беҳтар намудани ҳаракати молҳои худ дар бозор [236,201].

Таҳлилкунанда (аналитик) - мутахассис, корманди ширкат, бонк, ки услуби (методикаи) таҳлиро аз бар кардааст ва чунин таҳлиро мегузаронад [236,201].

Синдикатҳои бонкӣ (банковские синдикаты) – қарордоди байни якҷанд бонк чиҳати якҷоя гузаронидани амалиётҳои калони молиявӣ [236,182].

Судхурӣ (ростовщичество) - ин фаъолиятест, ки дар он ашхоси алоҳида - судхурон танҳо ба қарздиҳии молӣ ё пулӣ машғул буда, аз ҳисоби даромади он ҳаёт ба сар мебаранд [236,192].

Суратҳисоб (расчетный счет) - ҳисобе, ки аз тарафи бонкҳо ба субъектҳои хоҷагидорӣ ва ташкилотҳои дорой воситаҳои хусусии гардон

ва тавозуни мустакил барои нигахдории маблағҳои пулӣ ва ҳисоббаробарӣ кушода мешавад [236,193].

Бояд зикр намуд, ки бо вожаи мураккаби суратҳисоб чунин истилоҳоти иқтисодӣ сохта шудааст: *суратҳисоби амонатӣ, суратҳисоби дуасъора, суратҳисоби кортӣ, суратҳисоби қатъшуда, хобонидашуда, суратҳисоби муросилотии ташилотҳои қарзӣ, суратҳисоби пардохтӣ, суратҳисоби пасандозӣ, суратҳисоби транзитии хазинадорӣ, умумикардашудаи кортӣ, суратҳисоби ҷорӣ, суратҳисоби ҷории муваккатӣ, суратҳисоби чекӣ, суратҳисоби ягонаи маҳҳаллии хазинадорӣ, суратҳисоби ягонаи хазинадорӣ* ва ғ.

Вожаи **маблағ** арабӣ буда, ҳамчунин истилоҳоти иқтисодӣ дорои маъниҳои “миқдори пули нақд, пул; **ба маблағи...** дар бадали... пул, ба қимати...; як миқдор, миқдоре, як қадар; **маблағ гузоштан** *ниг.* **маблағгузорӣ**; **маблағ чудо кардан** таҳсис додани миқдори муайяни пул барои коре; таъйин кардани маблағ... [221,733] мебошад. Бо вожаи **маблағ** чунин истилоҳоти мураккаби иқтисодӣ сохта шудааст:

маблағгузор - он ки барои иҷрои коре маблағ таҳсис медиҳад, сармоягузор; **маблағгузорӣ** - *исми амал аз маблағ гузоштан*; маблағи даркорӣ чудо кардан барои иҷрои коре (*сохтмон ва ғ.*): **маблағгузорӣ кардан**; **маблағгундорӣ** - *исми амал аз маблағ гундоштан*; чамъ овардани маблағҳое, ки барои коре дар назар гирифта шудааст. **маблағчудокунӣ** - *исми амал аз маблағ чудо кардан*; таҳсис додани маблағи муайяне ба иҷрои коре (*мас., ба сохтмон*) [221,733].

Дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” [236] маблағгузорӣ истилоҳибораҳои зиёде сохта шудааст, ки дар ин соҳа мавриди истеъмол қарор доранд: *маблағгузориҳои асосӣ (основное финансирование), маблағгузориҳои венчурӣ, таваккалӣ (венчурное финансирование), маблағгузориҳои молиявӣ, маблағгузориҳои касрӣ (дефицитное финансирование), маблағгузориҳои ибтидоӣ (первоначальное финансирование), маблағгузориҳои давлатии иқтисодиёт, маблағгузориҳои ҳақиқӣ (реальное финансирование),*

маблағгузори экстенсивӣ (экстенсивное финансирование), маблағгузорӣ ба активҳои ғайримоддӣ (финансирование на нематериальных активов) ва ғ. [236, 128].

1. Соҳаи **бонкдорӣ** таҳти таъсири омилҳои пешбарандаи соҳаи иқтисод ва рушди босуръати иқтисоди ҷаҳон такмил ёфта истодааст, ки ин раванд сабаби дар таркиби луғавии забони адабии муносири тоҷикӣ пайдо гардидани истилоҳоти нави соҳаи бонкдорӣ гардидааст. Истилоҳоте, ки ҳатто то андозае барои истифодабарандагон нофаҳмо аст ва хусусияти касбӣ доранд. Чунончи: **шартномаи фючерсӣ** (харидани ҳосили оянда) / Тавсияҳои зерин аз тарафи бонкҳо, ташкилотҳои молиявӣ ғайрибонкӣ ва дигар шахсони ҳуқуқие, ки дар асоси шартномаҳои фючерсӣ (харидани ҳосили оянда) соҳаи кишоварзиро маблағгузорӣ мекунанд (минбаъд дар матн «кредиторҳо»), барои ташкили муносибатҳои қарзӣ истифода мегарданд [240].

2. 1]; **кадастри қитъаи замин** / санади (акти) баҳодихии кадастри қитъаи замин, ки ҳуқуқи истифодаи он ба гарав гузошта шудааст [240].

Бояд зикр намуд, ки заминаи асосии истилоҳоти бонкдорӣ дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” [236] тарҷумаи таҳтуллафзии истилоҳот мебошад. Мураттиби луғатнома ба таври мувозӣ ҳам истилоҳоти иқтибосӣ ва ҳам истилоҳоти тоҷикиро дар бисёр маврид қорбаст намудааст: *инвеститсия, сармоягузорӣ* , [236,85]; *инкассо, интиқоли пул* [236,85]; *интиқоли маблағ, трансфертное* [236,86]; *иҷозатнома-лицензия* [236, 90]; *капитализатсия, сармоягардонӣ* [236,93]; *картелҳои бонкӣ* [236,94]; *клиринги чекӣ* [236,96]; *коносамент, барнома* [236,99]; *коэффитсентҳои молиявӣ* [236,103]; *кредит, қарз ба суратҳисоб* [236,103]; *кредиторони, қарздеҳони озмунӣ* [236,106]; *кумаки молиявӣ, субсидия* [236,107]; *кумаки нақди ройгон, субвенсия* [236,108]; *қарзи, ипотеки, замонатӣ* [236,112]; *қарзҳои субординарӣ* [236,118]; *лизинг, иҷора*

(лизинг) - як шакли хизматрасони молиявӣ буда, ба иҷораи дарозмуҳлат додани воситаҳои асосии (таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт ва ғайра) корхонаро дар бар мегирад, ки баъд аз анҷоми муҳлати шартнома иҷорагир метавонад, амволро харида гирад ва ё баргардонад [236,123]; **лизинги амалиётӣ** (операционный лизинг) - муҳлати шартномаи ин лизинг аз муҳлати истифодаи фойданоки амволи пешниҳодшуда кӯтоҳтар аст. Баъди итимоми муҳлати шартнома имкон дорад амволи лизинг ё ба иҷорадиҳандаи он баргардонда шуда, тақроран ба лизинг дода шавад ва ё аз тарафи иҷорагир бо арзиши бақиявии он харида шавад [236,124]; **ломбард, амонатфурушӣ (ломбард)** - муассисае, ки ба аҳоли барои ниғаҳдори ашёи истифодаи шахсӣ ва ашёи рӯзгор, ҳамчунин барои гирифтани қарз тахти гарави ин ашё (амволи манкул) имкон медиҳад [236,124]; **меъёри мақбул, пруденсиалӣ, (пруденсиальная ставка)** меъёрҳои иқтисодие, ки аз ҷониби Бонки марказӣ (милли)-и мамлакат бо мақсади танзими фаъолияти ташиклоти қарзӣ муқаррар гардида, риояи онҳо аз ҷониби ташиклотҳои қарзӣ ҳатмӣ мебошад [236,133].

Истилоҳоти марбут ба соҳаи бонкдорӣ ба пуррагӣ муайян карда нашудаанд. Таҳлил ва баррасии вижагиҳои маъноӣ ва сохтори онҳо ҳангоми истифода дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бояд ба ҳисоб гирифта шаванд. Азбаски ташаккул ва тақомули истилоҳоти соҳаи бонкдорӣ раванди доимӣ аст, омӯзиши ва татбиқи дурусту бамавқеи онҳо барои таъмини ҳуҷҷатгузорӣ ва расонидани маълумоти зарурии иқтисодӣ ба ҷойи лозима мусоидат мекунад.

2.1.2. Вожа ва истилоҳоти соҳаи андоз ва андозбандӣ:

Андоз ва андозбандӣ яке аз зерсоҳаҳои иқтисоди милли ба ҳисоб рафта, аз замони қадим то ҳол вуҷуд дорад. Маълумоти дар осори гузаштагон дарҷгардида аз он шаҳодат медиҳад, ки андозситонӣ як шакли фаъолияти иқтисодӣ будааст ва барои пойдорӣ ва рушди давлатдорӣ нақши муҳимро иҷро мекардааст. Албатта, низоми андозбандии дар гузашта роиҷбуда аз низоми имрӯза як дараҷа фарқ

дорад. Вожаи андоз ва андозбандӣ таҳти таъсири тарҷумаи истилоҳи русии **налогообложение** ба миён омадааст ва дар вожасозӣ сермаҳсул аст. Вожаи андоз дар ҳамнишинӣ бо вожаҳои дигар истилоҳибораҳои зиёдеро сохта, барои истифода қарор додааст: **андоз ва андозбандӣ, пардохти андозҳо ва бочҳо, кодекси андоз, утоқи шахсии андозсупоранда, андоз аз даромад, ҳисобкунаки андоз, андоз аз амволи ғайриманқул** ва ғайра.

3. Дар соҳаи иқтисод як гурӯҳ вожа ва истилоҳоте мавҷуданд, ки серистеъмоланд. Дар ҳуҷҷатгузори соҳаи иқтисод санадҳои расмии ин соҳа бо истилоҳоти марбут ба соҳаи андоз таҳия карда мешаванд. Заминаи зуҳури истилоҳоти соҳаи андоз ва андозбандӣ натиҷаи таҳаввулоти иҷтимоӣ ва иқтисодии солҳои охир ба миён омада мебошад. Дар низоми ҳуҷҷатгузори соҳаи андоз ва андозбандӣ дигаргунӣ ба амал омадаанд, ки барои ташаккули истилоҳоти соҳаи андоз шароит фароҳам оварданд. Дар баробари ин як қатор дастур, китобҳо ва луғатномаҳои ба ин соҳа марбут ба нашр расидаанд, ки истифодаи истилоҳоти махсуси ин соҳаро таҳким бахшиданд. Агар дар умум ба ҳисоб гирем, ариза ҳуҷҷати умумиест, ки дар тамоми низоми коргузорӣ мавриди истифода мебошад, вале дар баҳши андоз ва андозбандӣ солҳои охир барои иҷрои ин ё он қорчанд навъи ариза мавҷуд аст, ки дар таркиби матни онҳо калима ва истилоҳоти нави соҳаи андоз ба мушоҳида мерасад. Чунончи: аризаҳо: ариза оид ба андоз аз арзиши иловашуда озод намудани мол (қор, хизматрасонӣ)-и аз ҳисоби маблағҳои созишномаҳо харидашаванда; ариза оид ба таҳвили мол (қор, хизматрасонӣ)-и аз ҳисоби маблағҳои созишномаҳо харидашаванда; ариза барои бақайдгирии шахсонии хоричӣ барои мақсадҳои ААИ ҳангоми анҷом додани **хизматрасониҳои электронӣ**; аризаи ААИ; ариза оид ба **тамдиди пешниҳоди эълония**; ариза барои баргардонидани ААИ; ариза барои қатъ намудани фаъолият; замимаи №6, аризаи

бекоркунӣ; аризаи гузариш ба низоми умумии андозбандӣ; дархости пешниҳоди ҳисоботҳои электрони ЭСД; аризаи **ғайррезиденти** Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи татбиқи муқаррароти шартномаи байналмилалӣ [240].

4. Танҳо дар навъи аризаҳои пешниҳодшаванда истилоҳоти нав ва камистеъмодро мушоҳида мекунем. Чунончи: **хизматрасониҳои электронӣ, тамдиди пешниҳоди эълomia, аризаи ғайррезидентӣ**. Ин истилоҳот дар доираи фаъолияти кории кормандони кумитаи андоз ва дар муомила бо шахрвандон истифода мегарданд, бояд ҳангоми истифодаи онҳо дар ҳуҷҷатҳои расмӣ шарҳи истилоҳоти номафҳум дода шавад. Масалан, истилоҳи **эълomia** на танҳо дар соҳаи андоз ва андозбандӣ истифода мешавад, балки дар соҳаи ҳуқуқ ва дигар соҳаҳо низ мустаъмал аст. Бо ин калима истилоҳоти зиёде сохта шудааст, ки асосан навъҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои соҳаи андоз бо ин истилоҳ номгузорӣ гардидааст. Мисол: **эълomiaи андоз, эълomiaи андози иҷтимоӣ, эълomiaи андоз аз арзиши иловашуда, эълomiaи андози низоми содакардашуда, эълomiaи андоз аз объектҳои ғайриманкул**. [240].

Ба ҳамин монанд истилоҳоти зиёде дар ҳуҷҷатҳои соҳаи андоз истифода мешаванд, ки падидаи замони Истиклол ва таҳти таъсири дигаргунӣҳо дар низоми андоз ва андозбандии кишвар ба вучуд омадаанд. Чунончи: **андоз аз арзиши иловашуда (ААИ) /тартиби бақайдгирӣ ва бекор намудани бақайдгирӣ ба сифати супорандаи ААИ, пешбурди феҳрист, додани шаҳодатнома ва қатъи амали он аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар мувофиқа бо мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи молия таҳия ва тасдиқ карда мешавад** [236,16]; **ҳуҷраи шахсии андозсупоранда /ҳуҷраи шахсии андозсупоранда (минбаъд – ҳуҷраи шахсӣ) ин манбаи иттилоотие мебошад, ки дар сомонаи расмии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – Кумитаи андоз) ҷой дода мешавад**

[240]; **пардохти андози низоми содакардашуда** / назорати пардохти андози низоми содакардашударо мақомоти андоз амалӣ менамояд/ [242]

Дар “Луғати мухтасари ибораҳои иқтисодӣ” [238] бо вожаи андоз ибораистилоҳҳои марбут ба андоз сохта шудаанд, ки аксар тарҷумаи истилоҳоти иқтибосӣ мебошанд: **андоз аз арзиши иловашуда, андоз аз фурӯши чакана, андозбандӣ-натиҷаи ниҳоии таъсиррасонии андоз, тақсими воқеии бори андоз, андози афзоянда- андозе, ки тибқи он аз даромадҳои зиёд, нисбат ба даромади кам фоиз бештар гирифта мешавад** [238,4], **андози манфӣ аз даромад-низоми андоз, ки дар он ҳукуматдорон даромадро аз оилаҳои сарватманд ҷамъ карда, ба оилаҳои камбизоат мерасонанд** [238,5]; **андози мутаносиб, андози регрессивӣ, андози тасҳеҳдиҳанда** ва дар “ФТЗТ” бо вожаи андоз истилоҳоти зерин ба мушоҳида расиданд: **андоздиҳанда, андозпардоз, андозсупор, андозчин** [221, 68-69];

Дар соҳаи иқтисод ибораистилоҳҳои **андозбандии фоида** низ ба кор бурда мешавад.

Истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи андоз истифодашаванда аз лиҳози сохт низ бештар ибораистилоҳи изофӣ буда, дар натиҷаи ҳамнишинии ду ва ё се вожа рӯйи кор омадаанд.

2.1.3. Вожа ва истилоҳоти соҳаи молия

Молия қисмати муҳим ва меҳварии соҳаи иқтисод буда, истилоҳ ва луғоти дар ин соҳа истифодашаванда дар замони ҳамчун соҳаи алоҳида чудо гардидани он ба вучуд омадаанд. Дар ҳуҷҷатҳои расмии соҳаи молия аз замони Шуравӣ вожа ва луғоти махсуси соҳаи молия истифода мешуданд, вале он замон забони расмии коргузориҳои соҳаи молия бо забони русӣ сурат мегирифт. Вожа ва истилоҳоти истифодашаванда низ бо забони русӣ роиҷ буданд.

Аз ҷиҳати баромад вожаи молия арабӣ буда, гунаи русии он финанс аст. Ин вожа минбаъд ҳамчун истилоҳ дар заминаи ташкил

ёфтани ин сохтор зухур мекунад. Таҳлили таркиби матни ҳуччатҳои ин соҳа нишон медиҳанд, ки дар ҳуччатгузори соҳаи молия ду гурӯҳи истилоҳот вучуд доранд: истилоҳоти ба соҳаи молия мансуб ва истилоҳоти умумистеъмоли иқтисодӣ. Замони пайдоиши истилоҳоти ин соҳаро тасниф кардан мушкил аст. Истилоҳоти иқтибосӣ таркиби матни ҳуччатҳои меъёрии соҳаи молияро ташкил медиҳанд. Инчунин дар замони Истиклол луғатномаҳои гуногун наشر шудаанд, ки дар онҳо бархе аз истилоҳ ва луғати соҳаи молия шарҳ ёфтаанд ва ё луғатномаҳои алоҳида ба соҳаи молия бахшида шуда низ мавҷуданд. Фарҳанги чандзабонаи соҳаи молия “Луғати тафсирии стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (русӣ-англисӣ-тоҷикӣ) [237] аз зумраи фанрҳангҳоест, ки дар замони Истиклол таълиф гардидааст ва истилоҳоти зиёди соҳаи молия шарҳу тафсир ёфтааст. Чунончи, **ичора** –созишномае, ки мувофиқи он ичорадиҳанда ба ичорагир ҳуқуқи истифодабарии дороиҳоро барои муҳлати пешакӣ муайяншуда ба ивази пардохт ё силсилаи пардохтҳо медиҳад [237,12].

Ичора вожаи арабӣ буда, ба маънои тавассути он истилоҳоти зиёди иқтисодӣ сохта шудаанд, ки имрӯз дар истеъмоланд: ***ичоравӣ, ичорагир, ичорагирӣ ичорадеҳ, ичорадиҳӣ, ичорадор, ичорамонӣ, ичоранишин, ичоранулӣ, ичорахӯр, ичораи содиротӣ, ичораи молиявӣ(финансовый лизинг), ичоранулӣ ва ғ.***

Истилоҳоти дар боло зикргардида аз ҷиҳати сохт асосан мураккаб ва ибораистилоҳ мебошанд.

Дар баҳши молия, асосан, масъалаҳои марбут ба воситаҳои пулӣ ва идораи воситаҳои пулӣ, бучети давлатӣ ва масоили ба ин монанд матраҳ карда мешаванд. Низомии молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз пошхурии Иттиҳоди Шуравӣ бо стандартҳои байналхалқии молиявӣ мутобиқ карда шуд. Аз ин рӯ, ҳуччатҳои дар ин соҳа истифодашаванда бо доштани хусусияти миллӣ, яъне пули миллӣ боз бо меъёрҳои байналхалқии ҳуччатгузорӣ мувофиқ карда шудааст. Дар ҳуччатҳои

меъёрии соҳаи молия низ истилоҳоти нав мавриди истифодаанд, ки аз таҳаввули ҳуҷҷатгузорӣ дар ин соҳа дарак медиҳанд. Чунончи: *ичрои хазинавӣ, буҷети давлатӣ, меъёри хазинавӣ, воридоти хазинавӣ, хароҷоти хазинавӣ, мубодилаи асъор, уҳдадории буҷетӣ, захираҳои пулии хазинадорӣ*. Истилоҳоти ин соҳаро метавон аз ҷиҳати баромад ба чунин гурӯҳҳо тасниф намуд:

А) **Истилоҳоти тоҷикӣ:** *харҷнома, замонатнома, ҳавасмандгардонии кормандон, арзиши барқароршавӣ, тафовути муваққатӣ, кумакпулӣ, пардохти кафолатнок, дастгирии давлатӣ, ризомандӣ, воситаҳои пулӣ, шартнома, сармоягузориҳои дарозмуддат, даромад, корхонаи хориҷӣ, ченкунӣ, сармоягузорӣ, уҳдадории асоснок, сармоягузориҳои кӯтоҳмуддат, бозоргирӣ ё пардохтпазирӣ, захираи руҳсатии пардохтшаванда, андозбандии тафовути муваққатӣ, андозбандии фоида, беқурбшавӣ, қарордоди гарон, саҳмияи одӣ, азнавбаҳодиҳӣ, бозригирӣ ва ғ.*

Б) **Истилоҳоти арабӣ:** *ширкати фаръӣ, захираҳо, фарқиятҳои қурбӣ, ҳиссаи ақаллият, хароҷот, эътимодият, кафил, кафолат, ҷуброн, ҷарима, хайри ва ғ.*

В) **Истилоҳоти русӣ –байналмиллалӣ:** *банк, сегменти ҷузрофӣ, капитализатсия, усули фифо, опсион, сегментҳои соҳавӣ, гудвили манфӣ, капитализатсия, картел, картелҳои бонкӣ, квота, клиринг, консерн, консернҳои бонкӣ, консессия, корнер, коэффитсентҳои молявӣ, кредит, кредити аввал, кредити қарзи давлатӣ, крона, эмитент ва ғ.*

Г) **Истилоҳоти тоҷикӣ-арабӣ:** *шартномаи иҷора бо ҳуқуқи бозхарид, шартнома бо сохтмон, шартнома бо нархи муқарраргардида, ҳиссаи ақаллият, захираҳо, сармоя, хавфи қарзӣ, моликияти сармоягузорӣ, хавфи қарзӣ, фарқиятҳои қурбӣ ва ғ.*

Ғ) **Истилоҳоти арабӣ-тоҷикӣ:** *фоидаи ҳисобдорӣ, бақияҳои дохилигурӯҳӣ, маблағи ҷуброншуда, саҳмияи бозхаридоршудаи худӣ, арзиши бақиявии кафолатнок, ҳаракти воситаҳои пулӣ, хароҷот,*

хароҷоти коркард, хароҷоти қарзӣ, моликияти сармоягузорӣ, усули баҳисобгирии арзиши аслӣ, фаъолияти давомнок, арзи хориҷӣ ва ғ.

Е) **Истилоҳоти арабӣ-арабӣ:** *қурби асър, хатарӣ арзӣ, суди саҳмияҳо, арзи хориҷӣ, иҷораи лағв, саҳмияи оддӣ, муттаҳидияти ҳиссаҳо, иҷораи амалиётӣ* ва ғ.

2.1.4. Вожа ва истилоҳоти соҳаи ҳисобдорӣ ва омор

Маъхазӣ таърихӣ ва осори ниёгонамон аз таърихи куҳан доштани истилоҳ ва луғати соҳаи ҳисобдорӣ забони тоҷикӣ шаҳодат медиҳанд. Агар дақиқтар нигарем, ҳисобдорӣ то андозае дар ҳама бахшу соҳаҳо вучуд дорад. Ҳуччатгузори он барои тамоми соҳа якраңг аст. Таърихи ҳисобдориимо қадимӣ бошад ҳам ҳуччатҳои ин соҳа то замони мо омада нарасидаанд. Ҳуччатҳои, ки дар ин соҳа имрӯз истифода мекунем, дар замони шуравӣ сохта, таҳия карда шудаанд. Қабл аз замони шуравӣ низ ҳуччатҳо буданд, вале намунаи ҳуччатҳои имрӯз истифодашаванда дар ин давраи тақомули забони адабии тоҷикӣ арзи ҳастӣ карданд. Дар замони Истиқлол дар асоси ҳуччатҳои мавҷудаи замони шуравӣ намунаи ҳуччатҳои тоҷикиро сохтем ва таҳия намудем, ки айни ҳол дар истеъмол қарор доранд. Чунончи: **расид /квитансия/, шартнома /договор/** ва монанди инҳо.

Ҳисобдорӣ ҳамчун як бахши мустақили илми иқтисод бо гузашти замон тақомул ёфта истодааст. Таҳлили намунаи ҳуччатҳо нишон медиҳанд, ки истилоҳоти дар соҳаи ҳисобдорӣ истифодашаванда бештар аз забони русӣ ва забонҳои дигар тарҷума шудаанд. То имрӯз мушкилоти истифодаи онҳо бо забони тоҷикӣ ба мушоҳида мерасанд. Масалан, вожаҳои *смет*, *учёт* ё *худи вожаи бухгалтер*, ки аз олмонӣ гирифта шудааст. Мо ин вожаро муҳосиб тарҷума кардем, вале муҳосиб низ вожаи тоҷикӣ нест, арабӣ аст. Ба назари мо зарурати тарҷумаи ин вожа вучуд надорад. Хуб мешуд агар дар шакли **бухгалтер** истифода шавад. Таҳлили ҳуччатҳои расмӣ ин соҳа нишон медиҳанд, ки аксар истилоҳоти дар сохтори ҳисобдорӣ мавҷуда дар

натичаи пайдо шудани ин соҳа ва такомул ёфтани он мустаъмал гардиданд.

Истилоҳибораи изофии арзиши тавозунӣ тарҷумаи таҳтуллафзии балансовая стоимость дар ин соҳа серистеъмол аст. Дар ин соҳа дар қолаби ибораистилоҳи изофӣ истилоҳи **фоидаи ҳисобдорӣ** –“фоидаи холис ё зарари давраи ҳисоботӣ то аз ҳисоб баровардани хароҷоти пардохти андоз” истифода мегардад. Он аз ду вожа: **фоида** ва **ҳисобдорӣ** ташкил шудааст. Ибораистилоҳи **ҳисобкунии мусоҳибавӣ (харҷномавӣ)** ҳамчун истилоҳи ҳисобдорӣ чунин ташреҳ ёфтааст:

“Ҳисобкуниҳои баҳодихӣ (наҳгузорӣ) ба ҳисоботи молиявӣ дохил карда мешаванд, ки дар асоси арзиши ибтидоӣ (аслӣ) тартиб дода шудаанд, бо назардошти он, ки баъзе маблағҳои натиҷаҳои безътимоди ҳодисаҳои оянда ва ҳамчунин маълумоти зарурӣ оид ба ҳодисаҳои аллақай гузашта, наметавонанд дар вақташ боътимод чен карда шаванд ва бо риояи шароити самаранокиихарҷҳо барои тайёр намудани ҳисоботи молиявӣ [237,16].

Омор тарҷумаи вожаи статистикаи иқтибосӣ мебошад. Омор дар тақсимбандии соҳавии илм ба иқтисод дохил карда шудааст, вале омор қариб дар тамоми соҳаи ҳаёти иҷтимоӣ мавриди истифода аст. Вожаи омор дар замони Истиқлол серистеъмол гардид, ки аз ҷиҳати баромад арабӣ аст. Ҳуҷҷатҳои дар соҳаи омор дар гардишбуда, қариб ба тамоми соҳа дахл доранд. Истилоҳот ва луғати соҳаи омор низ аксаран иқтибосӣ мебошанд. Таркиби луғавии ҳуҷҷатҳои дар низоми омор гардишкунанда аз вожа ва истилоҳоти соҳаҳои гуногун таркиб ёфтаанд, ки мо танҳо ба истилоҳоти сирф иқтисодӣ ва истилоҳоти бевосита ба омор рабт дошта такая кардаем.

5. Вазифаи ин бахши иқтисод бештар ба ҳисоб гирифтани афзоиш ва камшавии молу маҳсулот, сатҳи хидматрасонӣ, иҷрои нақшаи буҷет, афзоиш ва камшавии даромад аз ҳисоби андоз, тиҷорат, истеҳсолот ва амсоли ин мебошад. Аз ин рӯ, мушаххас

кардани таркиби луғавии матнҳои соҳаи омор як андоза мураккаб аст. Бештар дар ҳуҷҷатҳои соҳаи омор факту рақам ва воҳидҳои ченаку андоза истифода мешаванд, аксари онҳо вожаҳои дар стандарти байналхалқӣ эътирофшуда ва барои тамоми халқу миллатҳо баробар истифодашаванда мебошанд. Истилоҳот ва луғати соҳаи омор дар луғатномаҳои алоҳида ҷамъоварӣ гардидаанд, ки дорои вижагиҳои маъноӣ ва услубӣ мебошанд. Истифодаи онҳо диққат, масъулият, инчунин дониши хуб доштан доир ба имлои забони тоҷикиро тақозо мекунад. Чунончи: **барӯйхатгирии аҳоли, маълумот дар бораи аҳоли, гурӯҳи барӯйхатгирии аҳоли, ҳуҷҷатҳои барӯйхатгирии аҳоли** [241].

Ибораистилоҳи **барӯйхатгирии аҳоли** аз калимаи мураккаби **барӯйхатгирӣ**, ки худ аз ибораи пешояндии ба рӯйхат гирифтани таркиб ёфтааст ва вожаи аҳоли бунёд ёфтааст.

2.1.5. Вожа ва истилоҳоти соҳаи аудит

Вожаи **аудит** ба забони тоҷикӣ то ҳанӯз муодили муносиб надорад, аз ин рӯ, дар адабиёти илмӣ ва ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод онро дар ҳамин шакл истифода мекунанд. Бархе аз истилоҳоти дар соҳаи аудит истифодашаванда дар замони шуравӣ алақай ба забони тоҷикӣ тарҷума гардида буданд. Баъзе аз истилоҳоти ин соҳаи иқтисодро мо дар забони классикии тоҷикӣ мушоҳида мекунем. Шояд дар гузаштаи мо низ чунин сохтор мавҷуд будааст, вале он дар кадом шаклу намуд мушаххас нест. Аудит ҳамчун бахши алоҳидаи иқтисод аст, ки вазифаи он асосан тафтиш ва назорати фаъолияти иқтисодии корхонаҳо ба ҳисоб меравад. Ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи аудит барои омӯзиш пурра дастрас нест, бо сабаби таъмини махфият, вале маводи дастрасгардида аз ҳуҷҷатҳои маъмули истифодашаванда ва луғатномаю китобҳои таълифшудаи ин соҳа муайян карда мешаванд, ки истилоҳоти соҳаи аудит низ гурӯҳи алоҳидаи истилоҳоти соҳаи иқтисодро ташкил медиҳанд. Дар таркиби матни ҳуҷҷатҳо ва луғатномаҳои дузабона ва чандзабонаи соҳаи

аудит мавҷудияти истилоҳоти умумистеъмоли соҳаи иқтисод, монанди: **пул, мол, сармоя, қарз** ба мушоҳида расиданд, ки шарҳи онҳоро ҷоиз донистем: Чунончи, вожаи мол дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” чунин шарҳ ёфтааст: 1. дорой, сарват; мулк; моли ..., мулки..., аз они... 2. *иқт.* хар чизи моддии арзишдошта, ки барои қонеъ кардани талаботи инсон, фурӯш ё мубодила истехсол мегардад; маҳсули меҳнат. 3. Чизҳои истехсолшуда (*аз қабилӣ* ашёи саноатӣ), ки хариду фурӯш мешавад, қолаи фурӯхтанӣ: **моли арзон, моли сермасриф, мағозаи молҳои арзон, молу мулк; моли бесоҳиб. моли манқул *ниг.* манқул; моли саноат(ӣ)** моли баровардаи саноат *аз қабилӣ* газвор *ва ғ.* [221,810] . бо ин вожа чунин истилоҳоти иқтисодӣ сохта шудаанд, ки имрӯз дар истеъмоланд: молгузор “диҳанда ва пардохтгари бочу хироч”, молгузорӣ “бочу хирочдиҳӣ, андозсупорӣ”, молӣ “мансуб ба мол, истеҳсоли молӣ, молиявӣ” ва ғ.

Мол (товар) - маҳсули меҳнати кормандон, хизматҳо фаҳмида мешавад, ки таъйиноти мубодила дар бозор доранд. Хар як моли ба фурӯш пешниҳодшаванда бояд дорои хислати духела бошад. Яке аз ин хислатҳои мол манфиатнокии он аст, ки талаботи инсонро аз ягон ҷиҳат қонеъ мегардонад ва хислати дигари молҳо дорои арзиш будани онҳост, ки барои истеҳсоли он меҳнати маҳсулноқ сарф шудааст [237,135] шарҳ ёфтааст дар луғати соҳавӣ. Ислоҳи серистеъмоли ин соҳа қарз мебошад, ки дар соҳаи иқтисодӣ серистеъмомол аст. Калимаи **қарз** ҳамчун истилоҳ дар фарҳанги соҳавӣ ба якҷанд маъно шарҳ ёфтааст, ки хоси истилоҳ нест, зеро бо як вожа ном бурдани чанд мафҳум боиси нофаҳмӣ мегардад:

1. Қарз (кредит) - маблағи пулие, ки аз ҷониби ташкилоти қарзӣ (кредитӣ) ба муштарӣ бо шартҳои таъминотӣ, муҳлатнокӣ, музднокӣ ва пардохтнокӣ дода мешавад.
2. Қарз (заем) - яке аз намудҳои қарз мебошад. Қарз шартномаест, ки дар асоси он як тараф (қарздох) ба тарафи дигар (қарзгир) ҳамчун моликият ё барои идораи оперативӣ пул ё амвол медиҳад,

қарзгир бошад уҳдадор мешавад, ки маблағи пули гирифташуда ё амволро дар асоси шартномаи имзошуда баргардонад.

3. Қарз пешниҳоди маблағи пулӣ бо шартҳои баргардонидани он, чун қоидабо пардохти фоиз ва ба муҳлати муайян [237,105-109].

Тавассути вожаи қарз дар соҳаи иқтисод истилоҳоти зиёд сохта ва ба истифода дода шудаанд, ки қисми бештари онҳо дар натиҷаи тарҷумаи таҳтуллафзӣ ба миён омадаанд: қарз бо миёнаравони молӣ, қарзгир, қарздиханда, қарздор, қарздори фаъол, қарздори дарозмуддат, қарздорӣ, қарзи бевосита, гайримустақим, қарзи байналмилалӣ, қарзи берунӣ, қарзи боэътимод, қарзи беэътимод, қарзи Бонки марказӣ (миллӣ) (кредит Центрального (Национального) банка), қарзи бонкӣ, қарзи давлатӣ, қарзи депиторӣ, қарзи дугона, қарзи ипотекаӣ, замонатӣ, қарзи истеъмолӣ, қарзи кредиторӣ, қарзи кӯтоҳмуддат, қарзи маҷмӯӣ, қарзи муваққаттӣ, қарзи муҳлатгузоишуда, қарзи намоябандишуда, қарзи “овернайт” (кредит овернайт), қарзи омехта (смешанный кредит), қарзи онсион (опционный заем), қарзи силсилавӣ (серийная ссуда), қарзи судхурӣ (ростовицкий кредит), қарзи таҷдидишаванда (обновленный заем), қарзи тиҷоратӣ (коммерческий кредит), қарзи фоизӣ (процентный кредит), қарзи ҳолиси давлатӣ (чистый государственный долг), қарзи, воми хориҷӣ (внешний кредит), қарзи хориҷӣ (иностранный кредит), қарзи худпардохт (самоликвидирующаяся ссуда), қарздихии мустақими бонкӣ (прямое банковское кредитование), қарздихии такрорӣ (рекредитование), қарзҳои байнибонкӣ (межбанковские кредиты), қарзҳои байнибонкии гирифташуда аз бонкҳои хориҷӣ (межбанковские кредиты полученные от зарубежных банков), қарзҳои байнибонкии гирифташуда аз таъкилотии дохилии бонкҳои (межбанковские кредиты полученные от внутренних организации, банков), қарзҳои беэътимоди ситонидашуда (взысканные безнадежные кредиты), қарзҳои гайриқолабӣ (нестандартные кредиты), қарзҳои давлатӣ (государственные кредиты), қарзҳои дархостӣ (онкольные кредиты),

қарзҳои кӯтоҳмуддат (краткосрочные кредиты), қарзҳои қолабӣ (стандартные кредиты), қарзҳои кӯтоҳмуддат (краткосрочные кредиты), қарзҳои муштарак (синдикативные кредиты), қарзҳои субординарӣ (субординарные кредиты), қарзҳои шубҳанок (сомнительные кредиты) ва ғ.

Баъзе аз истилоҳот ва луғати соҳаи аудит дар забони осори ниёгон дучор меоянд, вале аксар истилоҳоти ин соҳаи иқтисод хусусияти бунёди дошта, махсус ба соҳаи аудит тааллуқ доранд. Нуқтаи дигари муҳим дар муайян кардани таркиби луғавии ҳуҷҷатҳо ва луғатномаҳои ин соҳа ин аст, ки аксар истилоҳоти ин соҳа аз забонҳои дигар иқтибос гардидаанд ва муодили тоҷикӣ надоранд.

Зикр кардан мумкин аст, ки таснифи мавзуии истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳадди ниҳой нест. Вобаста ба шароити иқтисодӣ ва таҳаввули он метавонад боз соҳаҳои нав ба вучуд оянд, ки пайдоиши онҳо сабаби зуҳури истилоҳоти нави соҳаи иқтисод гарданд, ки дар баробари он намунаи нави ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ сохта шуда, мавриди истифода қарор хоҳанд гирифт.

2. 2. Таҳқиқи баромади таърихӣ вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ

Дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо истилоҳот ва луғоти истифодагардида аз ҷиҳати баромад ба ду гурӯҳи калон тақсим мешаванд: истилоҳоти аслии тоҷикӣ ё форсиасл ва истилоҳу луғоти иқтибосӣ.

Бунёди ҳар як забонро вожаҳои аслии он ташкил медиҳанд ва онҳо манбаи асосии калимасозиву истилоҳсозӣ, ибораориву ҷумлабандии забони миллиро таъмин мекунанд. Дар тамоми соҳаҳои ҳаёт, аз ҷумла истилоҳоти иқтисоди мавқеи вожаҳои асли назаррас мебошад.

Таснифи ин гурӯҳи истилоҳот дар асоси баромади калимаҳо анҷом дода шудааст, ки дар раванди ташаккул ва тақомули онҳо, вобаста ба шароити таърихӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Истилоҳоте, ки дар шакли калима ва ё ибораҳо мавриди истифода қарор гирифтаанд, пеш аз ҳама, аз калимаҳои аслии тоҷикӣ ташаккул

ёфтаанд. Чунончи: *бекорӣ [230,28]; шахси корчаллон [230,29]; боигарӣ [230,29]; пулҳои когазӣ [230,30]; азхуднамоӣ [230,39]; самараи берунӣ [230,41]; бозори дохилӣ [230, 41].*

Истилоҳоти асли аз ҷиҳати маъно вазифа, шуғли шахс ва маъноҳои гуногунро ифода мекунанд ва аз шарҳи маъноӣ ва сохтори онҳо зарур донистем.

Вожаи **тафтишгар** дар соҳаҳои гуногун истифода мегардад, он аз вожаи арабии **тафтиш** ва пасванди –**гар** таркиб ёфтааст. Он ба маънои тафтишкунанда истифода мегардад ва соҳаи иқтисодиёт ба маънои - “шахси воқеист, ки ба талаботи тахассусии муқаррарнамудаи мақома, ки танзими давлатии фаъолияти аудиториро иҷро менамояд” [236,25].

Вожаи андозсупорандагон аз исми **андоз**, феъли **супоридан**, пасванди чамъсози -**гон** сохта шуда, ба маънои “шахсони воқеӣ ва ё ҳуқуқӣ, ки ба зиммашон уҳдадории пардохти андоз гузошта шудааст, ҳамчун андозсупорандагон эътироф мешаванд [236,17].

Вожаи **даромад** аз пешванди феълсози **дар-** ва асоси феъли замони гузаштаи **омад** сохта шуда, ба маънои маблағи пулие, ки корхона, ширкат, соҳибкор ва фурӯши амвол ва хизматрасонӣ ба даст овардааст: даромад аз фурӯши маҳсулот, даромад аз ҳисоби воситаҳои асосӣ [236,17].

Бо ҷузъи **хона** сохта шудани истилоҳоти асли дар истилоҳоти дар луғатномаҳо ба мушоҳида расиданд, ки маконро мефаҳмонанд, ки ба ин соҳа алоқаманданд: гаравхона аз исми гарав ва исми макони хона сохта шуда, ба маънои “ташкilotи махсусгардонидашуде мебошад, ки ба гаравмонии ашё чун воситаи таъмини қарз бе ситонидани уҳдадории иловагӣ аз гаравдеҳ ҳангоми ҳама ҳолатҳои адо накардани қарз машғуланд” [236,64].

Бақияпулӣ аз вожаҳои **бақия**, **пул** ва пасванди –**ӣ** сохта шуда, ба маънои “маблағҳои андозҳо, фоизҳо, чаримаҳое, ки барои пардохт ба

буҷет ҳисоб карда шуда, ва дар муҳлати муқарраргардида, аз ҷумла муҳлати тағйирдодашуда супорида нашудаанд” [236,64].

Гурӯҳи дуҷуми истилоҳот аз калимаҳои асли ва иқтибосӣ ё умуман калимаҳои иқтибосӣ ташаккул ёфтаанд. Мисол: **қонуни арза [230,69]; фонди сармоявӣ [230,80]; консерн [230,101]; маржа [230,118]** ва амсоли инҳо.

Дар забони ҳуҷҷатҳои расмӣ – коргузори иқтисодӣ, ки бо услуби расмӣ коргузорӣ таҳия мегарданд, истифодаи калимаҳо ва истилоҳоти аслии тоҷикӣ барои таъмини ғановати луғавӣ ва устуворию мондагории забони асли тоҷикӣ мусоидат мекунанд. Махсусан дар луғатномаҳои солҳои охир ба таърифи расида кӯшиши ба калимаҳои аслии тоҷикӣ иваз кардани истилоҳоти аз забонҳои дигар иқтибосгардида зиёд ба мушоҳида мерасад.

Забони тоҷикӣ дар охири садаи XX ва ибтидои садаи XXI чуноне муҳаққиқон шарҳ додаанд, ба таҳаввул ва дигаргуниҳо дучор гардид. Аз ин рӯ, масъалаи арзишҳои миллӣ ва аз осебпазирӣ ҳифз кардани забони адабии тоҷикӣ, махсусан дар мактубҳо ва муносибатҳои расмӣ дар дараҷаи аввал қарор гирифт. Аз ин рӯ, тарҷума ва таҳияву сохтани вожаҳо ва истилоҳоти соҳавӣ, аз ҷумла истилоҳоти соҳаи иқтисод мавриди таваҷҷуҳи ҳуҷҷатнигорону луғатнависон қарор гирифт. Дар забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ ва луғатномаҳои ба таърифи расида ду истилоҳи серитсеъмол мавҷуд аст. Калимаҳои касод, муфлис, наззул, замин ва кафил, ки ба таври мувозӣ дар ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ истифода мегарданд. Бояд зикр намуд, ки онҳо дар асл наметавонанд ба ҷойи ҳамдигар қорбаст гарданд. Дар ФТЗТ вожаҳои мазкур чунин ташреҳ ёфтаанд:

Вожаи **касод** дорои чунин маъно: “беривочӣ ва беҳаридории чизе, беравнақ, бемуштарӣ. 2. бозоре, ки дар он ба матоъ харидор кам аст ё ҳеч аст; **моли вожаи касод** моли касмаҳар; **касод шудани бозори чизе** пайдо нашудани харидор ба ягон мол [221,559]; **муфлис** ба маънои “он ки аз

сармоя ва моли худ (*дар тиҷорат*) маҳрум шудааст, варшикаста: **муфлис шудан** (*ба ҳар ду маъно*)” [221,856]; **таназзул**-“поин омадан; пастравӣ; муқоб. **тараққӣ**; **таназзул кардан** фуромадан, поин омадан” [222,305]; **кафил** - “ки дар вақти талаб кардан ёфта додани чизе ё касеро ба зимма гирифтааст, кафолатдиханда, зомин. 2. он ки иҷрои коре ё вазифаеро ба ҷои касе ба зиммаи худ гирифтааст; **кафил шудан** замонат додан; пардохти чизе ё иҷрои кореро ба ҷои касе ба зимма гирифтани; ба гардан гирифтани ҷавобгарӣ барои кирдори касе [221,559].

Истилоҳот муродифотро намепазирад, вале дар ҳуҷҷатҳои расмӣ-коргузорӣ, аз ҷумла ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ин ҳолат ба мушоҳида мерасад. Чунончи:**зомин, кафил**.Ин вожаҳо дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ҳамчун истилоҳ кор фармуда мешаванд. Истифодаи ин гуна калимаҳо ба таври баробар бо муродифи худ мушоҳида мешаванд. Дар ҷое калимаи **зомин** ва дар ҷои дигар **кафил**, ё ин ки калимаи **касод** бар ивази калимаи **таназзул** истифода мегарданд. Мисол: шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ ҳамон вақт **муфлис** эълон карда мешавад, ки ҷамъи қарзи дар муҳлати муайян пардохтнашуда аз маблағи дар санад нишондодашуда, ё арзиши амволи манқул ва ё ғайриманқули он зиёд шудааст [229,44]; **кафил** – шахсе, ки барои иҷрои уҳдадорихои ба дигар шахс (уҳдадорихои асосӣ) вогузоргардида масъулият ба душ мегирад ва онро иҷро мекунад ё талафотро дар сурати муфлисии қарздори асосӣ (ҷавобгари уҳдадории асосӣ) ҷуброн менамояд [229,386].

Яке аз хусусияти муҳимми истилоҳоти иқтисодӣ сохтани истилоҳоти нав мебошад. Дар таркиби матни ҳуҷҷатҳои расмӣ иқтисодӣ ва луғатномаҳо вожаҳои зиёди аслии тоҷикӣ ва ё вожаҳои аз забони арабӣ иқтибосшударо, ки дар забони адабии муосири тоҷикӣ ҳал шуда, онҳоро аз вожаҳои аслии фарқ кардан душвор аст, дучор меоем, ки дар истилоҳозӣ сермахсул мебошанд. Чунончи: **қарз**. Ин истилоҳ серистеъмол буда, тавассути он ибораистилоҳ ва таркибҳои

зиёде сохта шудааст. Истилоҳи **қарз** бо вожаи иқтибосии кредит дар бештари мавридҳо баробар истифода мегарданд, ки бо ҳам синониманд. Ин вожа сермахсул буда, бо он истилоҳоти зерин сохта шудааст: *кредит (қарз), кредити авал, кредити назаришӣ, кредити банкӣ, кредити бебозхонд, кредити варақавӣ, кредити савдои хориҷӣ, кредити худтаҷдид, кредити кафолатнок, кредити давлатӣ ва ғайра*. Мо дар фарҳанги молия ва банкдорӣ бо вожаи **кредит** навъҳои гуногуни истилоҳибораҳоро дучор омадем, ки дар маҷмуъ шумораи онҳо аз 63 истилоҳ иборат аст. Дар сарчашмаҳои дигар низ ба ҳамин миқдор ва ё камтар ба мушоҳида мерасад.

Истилоҳоти иқтисодӣ беамина ва беасос дар забони тоҷикӣ мустаъмал нагардидаанд. Онҳо натиҷаи тараққӣ ва рушди низоми иқтисод, инчунин тақомули равобити муносибатҳои иқтисодӣ мебошанд. Барои муайян кардани баромади истилоҳоти иқтисодӣ аз ду ҷиҳат бояд ба ин масъала тавачҷуҳ кард. Яқум аз лиҳози вижагиҳои лингвистӣ, ки мувофиқи он тасниф ва шинохти истилоҳоти аслии тоҷикӣ дар натиҷаи таҳқиқоти лингвистӣ сурат мегирад. Тавассути он хусусиятҳои истилоҳоти аслии тоҷикӣ муайян ва фарқияти онҳо бояд нишон дода шавад. Дуюм, вижагиҳои экстралингвистии пайдоиш ва тақмили вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ баррасӣ карда мешавад. Дар ин маврид заминаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва илмию фановарии он дар назар дошта мешавад. Барои таҳқиқ ва хулосабарорӣ аввал ба таснифи истилоҳ ва луғоти иқтисодӣ оғоз мекунем.

2.2.1. Вожа ва истилоҳоти аслии тоҷикӣ /форсиасл/

Вожа ва истилоҳоти аслии тоҷикӣ ё форсиасл дар адабиёти илмӣ тавсиф карда шуда, вижагиҳои маъноӣ ва услубии онҳо дар тафовут аз вожа ва истилоҳоти иқтибосӣ нишон дода шудааст. Муайян кардани хусусиятҳои аслии вожаҳо дар забоншиносии тоҷик собиқаи таърихӣ дошта, ҳанӯз аз ибтидои шуруи таҳқиқи забони форсии тоҷикӣ мушаххас

карда шуда, фарқияти он аз вожаи иқтибосӣ нишон дода шудааст. “Воҳидҳои аслии луғавии забони тоҷикӣ калимаҳои мебошанд, ки аз ҷиҳати баромади таърихӣ худ асосан ба забонҳои ғарбии эронӣ баробар тааллуқ доранд. Чунончи, калимаҳои аслии таркиби луғавии забони тоҷикӣ дар забони форсии имрӯза низ қор фармуда мешаванд ва барои ба вуҷуд омадани воҳидҳои луғавии нав манбаи асосӣ мебошанд: *даст, пой, чаши, гӯш, забон, талх, шири, сафед, панҷ, сад, ман, ту, рав, соз, пеш, нас* ва ғайра. Ин гуна калимаҳо барои забони форсии имрӯза низ аз калимаҳои аслии решагӣ ба шумор мераванд [40,13].

Муайян кардани истилоҳ ва луғоти аслии иқтисодӣ аз ҷиҳати баромад ва пайдоиши истилоҳоти нави иқтисодӣ ба дурусту бомавқеъ истифода кардани онҳо ёрӣ мерасонад. Дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо як гурӯҳ истилоҳ ва луғотеро дучор омадан мумкин аст, ки аз вожаҳои аслии тоҷикӣ сохта шудаанд. чунончи:

Фурӯш. /Ҳуҷҷатҳои таъминот ва **фурӯш** дар шӯъбаҳои банақшагирӣ, таъминот ва фурӯши ташкилоту корхонаҳо таҳия мешаванд. / [225,154]. Ин калима дар фарҳанг чунин тафсир карда шудааст: Фурӯхт- фурӯш, фурӯхтан; хариду фурӯхт харидуфурӯш, додугирифт. [229,423]. Фурӯш вожаи аслии тоҷикӣ буда, бо ёрии он истилоҳот ва ибораистилоҳу таркибҳои зерин сохта шудаанд, ки айни замон дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ қорбаст мешаванд: *фуруш аз тариқи музояда, фурӯш бидуни бозрасии қаблӣ, фурӯш аз тариқи биржа, фурӯш ба тариқи қарз, фурӯши қисм ба қисм, фурӯши чакана, фурӯши нақдӣ, фурӯш ба хориҷа, фурӯши амонатӣ, фурушӣ қарзҳо, фурӯш бо мизони вазн, фурӯши муҳлатдор, фурӯши содиротӣ, фурӯши яклухт, фурӯш тибқи намуна, фурӯши чакана, фурӯш ба тариқи музояда, фурӯши таҳвилӣ, фуруши бафоида, фурӯши тахфифӣ, фурӯш аз анбор, фурӯши воқеӣ, нархи фурӯш* [231,188-189].

Андоз. Андоз калимаи аслии тоҷикӣ буда, бо ин калима истилоҳи иқтисодӣ сохта шудааст. Ин истилоҳ сермаҳсул буда, бо он

истилоҳибора ва таркибҳо сохта шудаанд, ки дар соҳаи иқтисод мавриди истифодаанд. Дар сарчашма чунин шарҳ дода шудааст: **андоз** ازندا 1. асоси замони ҳозира аз андохтан. 2. ҷузъи пасини баъзе калимаҳои мураккаб ба маънои иҷрокунандаи амал ё соҳиби касбу кор: сангандоз, тирандоз... Андоз даромади ازندا пул ё моле, ки давлат аз одамон ва корхонаҳо ё аз замину хона, чорпо, нақлиё ва ғ. ба таври ҳатмӣ меғундорад; хироч: андози молӣ... андози нақда... [221,24]. Дар луғатномаҳои тахсусии соҳаи иқтисод истилоҳи андозро чунин шарҳу тафсир кардаанд, ки моҳияти илмии ин истилоҳ ба таври возеҳ тафсир карда шудааст: **Андоз**. Пардохти ҳатмӣ ва инфиродии бебозгаште мебошад, ки аз муассисаҳо ва шахсони воқеӣ дар шакли маблағе, ки онҳо дар асоси ҳуқуқи моликият аз ҷаъолияти хочагидорӣ ё идораи амалиёти пулӣ ба даст овардаанд, ба мақсади таъмини молиявии давлат ситонида мешаванд [221, 131-132].

Истилоҳи **андоз** дар ҳамнишинӣ бо калима ва унсурҳои дигари забонӣ истилоҳоти зиёдеро дар истифода қарор дода, ки ифодакунандаи ин ё он мафҳум ва пешаву қасб ё раванди истеҳсолӣ ва дигар ҳолату вазъият мебошанд: *андози нисбати арзиш, андози изофӣ, андози муомилоти биржавӣ, андози арзӣ, андози бозгардонӣ, андози давлатӣ, андози пулӣ, андози иловагӣ, андоз аз замин, андози тағйирёфта, андози воридот, андози амвол, андози ғайримустақим, андози маҳаллӣ, андози соҳибони воситаи нақлиёт, андози арзиши изофа, андози сармоя, андози амволи ғайриманқул, андози истифодабарандагони заҳири зеризаминӣ, андози харид, андози истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард, андози ғоида, андози шахсони ҳуқуқӣ, андози афзоиши сармоя, андози фурӯш, андози ғоизҳо, андози ғоидаи барзиёд, андози моликият, андози молҳо, андози коғазҳои қиматнок, андози содироту воридот, андози табиӣ, андози напардохта* ва ғайра. Дар маҷмӯъ бо истилоҳи андоз зиёда аз 90 истилоҳ ва ибораи истилоҳ сохта шудаанд. [221,109- 111].

Арзиш / нарх/. Дар ФТЗТ чунин шарҳ дода шудааст: арзиш ارزش
1. қимат, баҳо, нарх; арзиш доштан арзидан. 2. маҷ. кадр, шоистагӣ, сазоворӣ. 3. иқт. миқдори муайяни меҳнати ҳатмии ҷамъиятӣ, ки барои истеҳсоли мол сарф шуда, дар ҳуди ҳамин мол таҷассум ёфтааст: арзиши аслий, арзиши изофа, арзиши меҳнат, арзиши мубодилавӣ. [221,77]. Арзиш ҳамчун истилоҳи иқтисодӣ дар луғатномаҳои иқтисодӣ чунин таъриф дода шудааст: нарх – ифодаи пулии арзиши мол, ки андозаи он аз рӯйи сарфи зарурии ҷамъиятии меҳнат барои истеъмол ва фурӯши он муайян мегардад ва аз таносуби талабот ва пешинҳодот вобаста аст [221, 535].

Дар ҳуҷҷатҳои расмии иқтисодӣ ва луғатномаҳо вожаҳои аслии тоҷикии **нарху арзиш** баробар истифода гардидаанд, ки дар умум ифодагари як мафҳум мебошанд. Истилоҳи **нарх** низ хеле сермаҳсул мебошад, ки тавассути ин лексема зиёда аз 71 истилоҳи нав ва бо вожаи **арзиш** бошад, беш аз 7 истилоҳи иқтисодӣ сохта шудааст: *нархи музоядавӣ, нархи асосӣ, нархи ғайрихолис, нархи умумӣ, нархи дохили ширкат, нархи барқароршаванда, нархи муфид, нархи давлатӣ, нархи шартномавӣ* ва ғайра... Ба андешаи мо ин ниҳояти кор нест, дар оянда боз шояд бо зуҳури падидаҳои нави иқтисодӣ ва дастовардҳои истилоҳоти нав рӯйи кор биёянд.

Даромад. Дар забони тоҷикӣ серистеъмол буда, дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо ба ҳайси истилоҳ дар натиҷаи ташккул ва рушди иқтисод мавриди истифода қарор гирифтааст. Агар ба осори бо забони тоҷикӣ нашршуда тавачҷух кунем мо ин вожаи аслии форсии тоҷикиро бисёр дучор меоем. Муайян кардани замони истифодаи он душвор аст, вале ба сифати истилоҳ аз оғози муносибатҳои иқтисодӣ сарчашма мегирад. Дар забони адабии муосири тоҷикӣ ҳамчун истилоҳ серистеъмол ва сермаҳсул аст. Дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст: даромад- пул ё чизе, ки ҳамчун маҳсули ягон фаъолият ба даст

медарояд, дахл, воридот: даромади асосӣ, даромади иловагӣ, даромади миллӣ, даромади холис; даромад кардан пул ё чизе ба даст овардан (дар натиҷаи фаъолият ё адои коре). [221,418].

Дар луғатномаҳои соҳавии иқтисодӣ чунин оварда шудааст: “даромад- мафҳуми ниҳоят маъмул, ба таври васеъ истифодашаванда ва дар айни замон сермаънотарин вожаест, ки ба маъноҳои зиёд истифода мешавад. Ба маънии васеи калима тамоми навъи афзоиши маблағҳои пулӣ ё ба даст овардани арзишҳои моддӣ, ки қимати пулӣ доранд” [235,158]. Вожаи **даромад** сермаҳсул буда, бо воситаи он ибораистилоҳоти зиёде сохта шудааст, ки ҳар яке ифодакунандаи ин ё он мафҳуми иқтисодӣ ва падидаи нави иқтисодӣ мебошанд: *даромади биржа, даромад дар шакли суд, даромад дар шакли фоиз, даромад дар шакли иҷорабаҳо, даромади умумӣ, даромади арзӣ, даромадӣ солона, даромади давлатӣ, даромади номиналӣ, даромади миёна* ва ғайра... [222,60-61]. Дар маҷмӯъ 35 истилоҳи иқтисодии бо ин вожа сохташударо мушоҳида намудем, ки ҳар истилоҳи алоҳида ва мафҳуми падидаи нави иқтисодиро ифода мекунад.

“Забони тоҷикӣ аз ҷиҳати захираи луғавӣ дар сафи муқтадиртарин забонҳои ҷаҳон меистад ва қодир аст, ки ҳар гуна маъниро бо воситаҳои худ бекамукост ифода бикунад. Ба иборати дигар, забони тоҷикӣ зотан забони корсоз аст ва онро дар мақоми як забони илм истифода кардан мумкин аст” [117,139].

Дарвоқеъ, забони тоҷикӣ тавонмандии зиёде барои сохтани истилоҳоти соҳаҳои гуногуни илмро дорост, аз ҷумла дар соҳаи иқтисод. Мо дар ташаккули истилоҳоти нави иқтисодӣ ин падидаро мушоҳида мекунем. Дар баробари мавҷуд будани истилоҳоти иқтисодии аслии тоҷикӣ, истилоҳотеро дучор омадан мумкин аст, ки онҳо дар ҳамнишинии вожаҳои аслии тоҷикӣ ва вожаҳои забонҳои дигар сохта шудаанд. Ин гурӯҳи истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва луғатномаҳои соҳавии дузабона ва

чандзабона мавриди истифода қарор гирифтаанд. Гурӯҳи аввал истилоҳоте, ки як ҷузъи онҳо вожаҳои тоҷикӣ ё арабии дар забони тоҷикӣ ҳазмшуда ва ҷузъи дуюмашон вожаҳои иқтисодӣ мебошанд, ки чанда намуна аз онҳо мисол меоварем:

Пардохти аккордӣ// пардохти паймонкорӣ. Ин истилоҳ бештар барои мутахасссони соҳа мафҳум буда, аз ҷузъи пардохт ва аккорд иборат аст. Дар луғатномаи соҳавии иқтисодӣ чунин шарҳ дода шудааст: пардохти аккордӣ – ҳаққи меҳнати якбора барои кори анҷомдодашуда, ҳаққи меҳнати яквақтаина, ки аз тарафи созмонҳо, ширкат барои тамоми ҳаҷми кори анҷомдодашуда аз рӯи меъёри қаблан муқарраргардида пардохта мешавад [228,15]. Ин истилоҳ дар “Фарҳанги молия ва бонкдорӣ” ба гунаи тарҷумашудаи тоҷикӣ дода шудааст: пардохти паймонкорӣ [228,16].

Дар ду гуна истифода гардидани ин истилоҳ ба он сабаб аст, ки муҳаққиқон ва тарҷумонҳо кӯшидаанд, то ҳадди имкон ин истилоҳро ба забони тоҷикӣ тарҷума кунанд. Қадоме аз он қабул мегардад ва серистеъмол мешавад ё дар забони расмии ҳуҷҷатнигорӣ роиҷ мегардад, дар оянда маълум хоҳад шуд.

Бочи аксиз. Ин истилоҳ дар луғатномаҳои соҳавӣ чунин шарҳ дода шудааст: **Бочи аксиз-** андози интиҳобӣ. Баъзан онро “андоз барои истеъмол” ном мебаранд ва барои баъзе навъи молҳое, ки дар ҳудуди ягон кишвар истеҳсол ё ба ягон кишвари дигар ворид шудаанд, муқаррар карда мешаванд [228,23].

Яке аз дастоварҳои замони Истиқлол бо забони тоҷикӣ роҳандозӣ кардани ҳуҷҷатнигорӣ дар тамоми бахшҳои фаъолияти корхонаҳо мебошад, аз ҷумла дар бахши иқтисод. Ин боиси ташаккул ва тақомули истилоҳоти иқтисодӣ гардид, ки бархе аз истилоҳот тариқи тарҷумаи тахтуллафзӣ ворид гардида бошанд, қисми дигар дар қолаби калимасозии забони тоҷикӣ сурат гирифтаанд. Чунончи, **замонатнома** (варрант) аз вожаи замонат ва нома таркиб ёфта, дар

луғат чунин шарҳ ёфтааст: *Воситаи милиявиест, ки ба соҳиби он ҳуқуқи харидани саҳмияҳои одиро медиҳад* [237,17].

Ибораистилоҳи **ҳавасмандгардонии кормандон** аз ду вожаи асли таркиб ёфта, ҳамчун истилоҳи соҳаи иқтисод дорои чунин маъност: *Ҳамаи шаклҳои мукофотпулиҳо (подош), пардохт ва ҳавасмандкуниҳое, ки ширкат ба кормандон ба ивази хидматшон пешниҳод мекунад* [237,17].

Истилоҳоти **ризомандӣ** аз исми **ризо** ва пасвандҳои **-манд** ва **-ӣ** таркиб ёфта, ба маънои “афзоиши хама гуна хароҷоти воқеии аз ҳад зиёд барои харидорӣ намудани дороиҳои мушаххас ва уҳдадориҳо болои арзиши ҳақиқӣ дар санаи иҷроиши амалиётҳо[237,28]” истифода мегардад.

Шартнома вожаи мураккаб буда, ҳуҷҷатест, ки ба маънои “созишномаи ду ва ё зиёда тарафҳо, ки натиҷаҳои муайяни иқтисодӣ доранд ва аз иҷрои он саркашӣ кардани тарафҳо дар гумон аст, зеро чунин созишнома одатан қувваи қонунӣ дорад” [237,32] қорбаст мегардад.

Тавассути вожаи **шартнома** дар соҳаи иқтисод истилоҳотибораҳои зерин сохта шудаанд, ки мавриди истифода қарор доранд: *шартномаи иҷора бо ҳуқуқи бозхарид, шартнома бо сохтмон, шартнома “хароҷот ҷамъӣ”, шартнома бо нархи муқарраргардида.*

Истилоҳи дигари иқтисодӣ вожаи мураккаби **ченкунӣ** буда, аз феъли таркибии номии **чен кардан** ва пасванди калимасози **-ӣ** сохта шуда, дар соҳаи иқтисод чунин маъниро дорст: “*Ҷараёни муайянкунии андозаи маблағҳои пулие, ки ҳаҷми моддаҳои онҳо дар тавозун ва ҳисоботи ғоида ва зиён эътироф шудаанд бояд ба ҳисоб шрифти шаванд*” [237,43].

Зикр кардан бомаврид аст, ки вожаи ченкунӣ дар соҳаҳои дигар низ истеъмол мегардад. Масалан, дар касбҳои касибӣ, дӯзандагӣ ба маънои андозагирӣ, муайян кардани андозаҳо ё нишондодҳо истифода мегардад.

Ибораистилоҳи **сармоягузориҳои кутохмуддат** дар қолаби ибораи изофӣ аз ду калимаи мураккаб ташкил ёфта, дар сарчашмаҳои илмӣ чунин ташреҳ гардидааст: *Сармоягузориҳои молиявии дараҷаи пардохтпазириаш баланд, ки ба муддати на зиёда аз як сол гузошта мешаванд* [237,54].

Чи тавре дар боло зикр намудем, яке аз омилҳои пайдошавии истилоҳот тарҷумай истилоҳот мебошад. Мураттибони фарҳангҳои чандзабони истилоҳоти соҳавӣ барои ифодаи як мафҳум ду истилоҳро пешкаши хонанда мекунад, ки на ҳама вақт ба манфиати кор аст. Истилоҳ ҳар қадар якмаъно бошад, ҳамон қадар аз қарина дур мешавад. Барои ифодаи як мафҳум як вожа кифоя аст. Дар “Луғати тафсирии стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ” вожаи иқтисодии русии **ликвидность** бо ду вожа- **бозорғирӣ** ё **пардохтпазирӣ** баргардон шудааст. Бояд яке аз ин вожаҳо ҳамчун истилоҳ қабул карда шавад.

Истилоҳи иқтисодии беқурбшавӣ аз пешванди бе-, исми қурб, феъли ёвари шудан ва пасванди –ӣ таркиб ёфта, ба маънои пастшавии арзиши асъор ба кор бурда мешавад.

Азнавбаҳодиҳӣ ҳамчун истилоҳи иқтисодӣ ба маънои “азнавбаҳодиҳии дороиҳо ва уҳдадориҳо” [236,85] корбаст мегардад ва аз ибораи вобастагии **аз нав баҳо додан** таркиб ёфтааст.

Дар соҳаи иқтисодиёт истилоҳоти “фонд+соз+ӣ, муттаҳид+соз+ӣ, маблағ+гузор+ӣ” корбаст мегардад, ки ду давраи калимасозиро аз сар гузарониданд. Истилоҳи маблағгузорӣ дар сарчашмаҳо чунин тафсир шудааст:

1) **Маблағгузори** такрории қарз дар санаи пардохт ва ё то ин сана ҳамчун мафҳуми Refunding ва дар ҳолатҳои муайян - маблағгузори такрории пешакӣ (prerefunding).

2) **Сармоягузорӣ** ё фонди захира барои дар оянда бо нафақа ва пардохтҳои иҷтимоӣ таъмин намудан. Фондсозӣ – интиқоли дороии корфармо ба дигар ширкати аз он новобаста (фонд), ба мақсади дар оянда таъмини уҳдадориҳои пардохти нафақа.

Вожаи **ҳадаф+манд+соз+ӣ** аз чор ҷузъ иборат буда, ба маънои “муқаррар намудани меъёрҳои мақсад ва танзими афзоиши ҳаҷми пул дар муомилот ва қарз, ки бонки марказӣ дар сиёсати худ ба роҳ, мемонад. Ин

яке аз усулҳои муфиди мубориза бар зидди таваррум мебошад [236,235] ”

Истилоҳи мазкур камистеъмол мебошад.

Вожаи **хидмат+она** аз исми **хидмат** ва пасванди муштараквазифаи **–она таркиб ёфта, дорои чунин маъно мебошад:** “*ҳаққи меҳнати пулии коргарон дар намуди музди кор ва мукофотпулиҳо, ки аз рӯи миқдор ва сифати меҳнат дода мешавад*” [236,232]. Бо истилоҳи **хидматона** ибораистилоҳи **хидматонаи бонк** низ сохта шудааст: “*пардохт барои хизматрасониҳои бонк*” [236,232].

Пайдоиш ва сарчашмаи истилоҳоти ҳар як миллат ин, пеш аз ҳама, забони миллӣ мебошад. Забони тоҷикӣ ҳамчун забони кудратманд дар ташаккул ва рушди истилоҳоти иқтисодӣ низ муваффақ гардидааст. Имрӯз истилоҳоти зиёди иқтисодиро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар доираи имкониятҳои забони тоҷикӣ ба миён омадаанд. Чунончи, вожаи **омор** ҳамчун истилоҳоти иқтисодӣ ба маънои “шумор, ҳисоб, ҳисобу китоб” корбаст мегардад. Бо вожаи **омор** аз имконоти дохилии забони тоҷикӣ истифода бурда, чандин истилоҳоти иқтисодӣ сохта шудааст: **оморгар** он ки ҳисоби оморро чамъоварӣ, гурӯҳбандӣ ва баррасӣ мекунад, **оморгир**, баҳисобгиранда; **оморгир** он ки ба чамъоварии омор машғул аст; **оморгирӣ** амали чамъоварии омор; **оморӣ мансуб ва марбути омор**; истифодаи омор дар таҳияи коре: **итгиллооти оморӣ, ҳисоби оморӣ. оморшинос** ҳисобшинос, он ки қобилият ва малакаи шумориданро дорад [222,29].

Дар фарҳангҳо истилоҳоти фаровонеро мушоҳида кардан мукин аст, ки тариқи усулҳои истилоҳосозии забони тоҷикӣ сохта шудаанд: *нарх+гузор+ӣ, нақд+ина, маблағ+гузарон+ӣ, маблағ+гузор+ӣ, пеш+пардохт, қурб+гузор+ӣ, қонун+и+гардон+ӣ, қарз+дор, кор+фармо, бар+қарор+кун+ӣ, дар+хост, сарват+манд, гувоҳ+нома, банк+дор, соз+иш+нома, даст+ур+амал, нишон+дод, амонат+гузор, пас+андоз+гузор, сармоягузор, забон+хат, ваколат+нома, соҳиб+кор+ӣ, замина, қарор+дод, бор+фиристон+анда, пеш+музд, ҳам+арз+иш, шаҳодат+нома+и саҳм, ченаки пулӣ, иҷора+нома, шахси ваколат+дор,*

шахси имзо+кун+анда, шарт+номаи кафолат, шарт+номаи пас+андозии бонкӣ, ҳисоб+номаи шахсӣ, ҳисоб+нома, ҳисоботи пеш+музд, ҳисоб+дории ду+гона, ҳам+гун+созии вом+баргҳои давлатӣ, талаб+номаи пардохтӣ ва ғ.

Истилоҳоти мавриди назар таҳти таъсири тарҷума ва ё зарурат дар ҳуҷҷатҳо истифода гардида, барои доираи мутахассисон бештар мафҳуманд. Истилоҳоти ба ин монандро дар забони ҳуҷҷатҳои расмии коргузорӣ ва луғатномаҳо бисёр дучор омадан мумкин аст. На ҳамаи ин истилоҳот дар забони адабии тоҷикӣ ҳазм шудаанд. Замони муайян лозим аст, ки то онҳо дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ мавқеи худро дарёбанд.

2.2.2. Вожа ва истилоҳоти иқтибосии иқтисодӣ

2.2.2.1. Иқтибоси вожа ва истилоҳоти иқтисодии арабӣ

Раванди иқтибосшавии вожаҳо ва истилоҳот аз забонҳои гуногун ба забони тоҷикӣ ва ё баръакс аз забони тоҷикӣ ба забонҳои олам таърихи тулонӣ дорад, ки доир ба ин масъала забоншиносон пажӯҳишҳои зиёде анҷом додаанд, вале доир ба иқтибосшавии истилоҳоти иқтисодӣ ба забони тоҷикӣ то ҳол таҳқиқоти мукаммали илмӣ вучуд надорад.

“Ташаккул ва инкишофи истилоҳоти забони тоҷикӣ ба ташаккул ва инкишофи забони адабии тоҷик зич марбут аст. Аз ҳамин ҷиҳат дар таркиби истилоҳоти мо дар баробари калимаҳои аслии калимаҳои иқтибосӣ, аз ҷумла, иқтибосҳои арабӣ ва русиву интернационалӣ бисёранд. Ин ҳолат ба шароити иҷтимоии ду давраи инкишофи забони адабии тоҷик алоқаманд мебошад” [141,48].

Бино ба маълумоти мавҷуда дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз ҳама бештар калимаҳои арабӣ иқтибос шудаанд. Дар китоби “Забони адабии тоҷик” доир ба калимаҳои иқтибосии арабӣ чунин маълумот оварда шудааст: “Протсессии ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дохил шудани калима ва ибораҳои арабӣ аз асрҳои VII- VIII,

аз давраи Эрону Осиёи Миёнаро истило кардани арабҳо сар карда то Револютсияи Октябр давом намудааст” [144,25] .

Агар ба таърихи ташаккули забону фарҳанги тоҷику араб дақиқтар нигарем, собиқаи таърихии иқтибосшавии вожаҳои арабӣ ба забони мо аз ин ҳам қадимтар аст. Барои истилоҳ ва луғоти иқтисодӣ омили тичоратӣ муҳим мебошад, ки дар тули асрҳо аз забони арабӣ ба забони тоҷикӣ истилоҳоти иқтисодию идорӣ иқтибос шудаанд. То ҳол миқдори вожа ва истилоҳоти аз забони арабӣ иқтибосшуда мушаххас нест, вале дар замони истиқлолияти ҶТ истилоҳоте дар истифода қарор гирифтанд, ки аслан арабӣ ё аз вожаҳои арабию тоҷикӣ сохташуда мебошанд. Аксари онҳо ба ҷойи калимаҳои русиву аврупоӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд ва ин раванд то ҳол идома дорад.

Истилоҳоти иқтибосии арабиро аз ҷиҳати таркиб ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: гурӯҳи аввал истилоҳоти иқтибосии арабӣ ё истилоҳоти аз вожаҳои аслии арабӣ сохташуда ва гурӯҳи дуюм истилоҳоти иқтисодии арабии аз ҳамнишинии вожаҳои арабӣ ва тоҷикӣ таркибёфта.

Гурӯҳи аввалӣ истилоҳоти аз забони арабӣ иқтибосшуда собиқаи таърихии тулонӣ доранд ва садсолаҳо боз дар хидмати забони тоҷикӣ қарор доранд. Онҳоро на танҳо дар ҳуҷҷатҳои иқтисодии имрӯз дар истифода буда, ё луғатномаҳои муосири иқтисодӣ, балки дар осори илмию адабӣ ва ҳуҷҷатнигории қадимӣ дучор омадан мумкин аст. Чунончи: **точир, амвол, қарз, байъ, дайн** ва ғайра.

Дар осори илмию иқтисодии забони муосир ва ҳуҷҷатҳои расмӣ, инчунин дар луғатномаҳо истилоҳоти зеринро дучор омадан мумкин аст: **фоиз, фоида, фоидаи муаасисон, фоидаи муътадил, фаъолияти инҳисорӣ, фарқияти қурб, таносуби асъор, тадқиқот, тавозун, тавозуни амонат, таваррум, содирот, омор, мусодира, мубодила, тавозун ва ғ.**

Таварруми муътадил. Аз ҳамнишинии ду вожаи арабӣ таркиб ёфтааст. Вожаи таваррум дар ФТЗТ чунин шарҳ дода шудааст: Таваррум а 1. варам кардан. 2. беқурб (-и пул). [222,292] ва муътадил дар ҳадди эътидол, миёна: иқлими муътадил. 2 . мутаносиб, мувофиқ. 3. муътадилона; мувофиқи меъёр, ба таври бояду шояд. [222,873]. Дар “Фарҳанги истилоҳоти назарияи иқтисодӣ”: “**таварруми муъдалил** - навъи таваррум аз лиҳози суръати афзоиши нархҳо, вақте ки афзоиши нарх камтар аз 20% дар як сол ташкили медиҳад (қурби пул қариб бетағйир мемонад)” [236,233]. Вожаи асър арабӣ буда, дар соҳаи иқтисод серистеъмол аст ва чунин шарҳ ёфтааст: “Воҳиди пул, ки асоси сохтори пулии мамлакатеро ташкил медиҳад (*мас., сомонӣ дар Тоҷикистон*): **асъори миллӣ**. 2. пулҳои хориҷӣ, ки дар ҳисобу китоби байни давлатҳо ба кор меравад (*мас., доллари америкоӣ*), арз” [221,89].

Бо вожаи арабии **асър** дар иқтисодиёт **истилоҳибораҳои асъори амонатӣ, асъори асосӣ, асърҳои бо мақсадҳои андозбандӣ истифодашаванда, асъори ғайри қобили табдил, асъори захиравӣ, асъори калидӣ, асъори қисман табдилшаванда, асъори миллӣ, асъори муомила, асъори табдилпазир, асъори устувор, асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ, асъори эҳтиётӣ** [236,266] корбаст мегарданд, аксарият тарҷумаи тахтуллафзии истилоҳоти русӣ-байналмилалӣ мебошанд.

Вожаи байъона арабӣ буда, ба маънои “*як миқдор пуле, ки дар вақти муомила пешакӣ ба соҳиби молмедиҳад.пешбаҳо, пешпардохт*” [221,124] истифода мегардад.

Бақия вожаи арабист ва дорои чунин маънист: “монда, бозмонда; боқимонда, мобақӣ; **бақияи пул** зиёдати пул, пули боқимонда баъди хариди чизе” [221, 125].

Забони арабӣ дар тури дусад соли ҳукмрони арабҳо мақоми худро дар тамоми соҳҳои ҳаёт ба таври иҷборӣ ишғол карда буд, зеро тамоми осори илмиву адабӣ бо ин забон нигошта мешуданд ва ин маъниро забоншинос

С.Назарзода чунин баён намудааст: “Забони арабӣ бошад дар ин муддат ба як забони тавоноии илму адаби кишварҳои мағлуб мубаддал гардида буд ва аҳли илму дониш аз ҳар наҷод ва ҳар сарзамин осори худро бо ин забон навиштаанд [107,87]”. Дар ин давра бештари вожаҳои арабиро истилоҳот ташкил мекарданд. Ин раванд солиёни зиёд давом кард ва дар истилоҳоти иқтисодӣ низ вожаҳои арабӣ зиёд ба мушоҳида мерасанд: **кафил, кафолат, мизоч, муассисон, мубодила, музояда, муфлис** ва ғ.

Ҳамин тариқ, истилоҳоти иқтисодии арабиасос дар забони тоҷикӣ баробари истилоҳоти иқтибосии русиву байналмилай корбаст мегарданд.

2.2.2.2. Вожа ва истилоҳоти иқтисодии аз забонҳои русиву аврупоӣ иқтибосгардида

Иқтибосшавии истилоҳот аз забонҳои русиву аврупоӣ пас аз робитаҳои дучониба миёни Русия оғоз гардидааст. Натиҷаи муносибатҳои тиҷоратӣ миёни Русия ва Осиёи Миёна ба забони тоҷикӣ вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ аз забони русӣ ва тавассути забони русӣ аз забонҳои аврупоӣ ворид мегарданд. Аз забонҳои аврупоӣ бевосита ворид нагардидани истилоҳот, пеш аз ҳама, омилҳои ҷуғрофӣ ва набудани робитаи бевосита бо Аврупо будааст.

Донишманди тоҷик ва муҳаққиқи соҳа С. Ҳочиев андешаи худро дар бораи калимаву истилоҳоти иқтибосӣ аз забони русӣ ба тоҷикӣ ба таври зайл баён кардааст: “То нимаи асри XIX калима ва ибораҳои русӣ- интернационалӣ дар забони адабии тоҷикӣ хеле кам кор фармуда мешуданд. Калима ва ибораҳои русӣ асосан аз охири асри XIX сар карда, мунтазам ба забони тоҷикӣ дохил шудан гирифтанд ва дар ибтидои асри XX миқдорашон афзуд” [185,71].

Чунин раванд доимӣ набуда, баъдтар дар асри XX- XXI вазъият тағйир меёбад, махсусан дар замоне, ки доираи шабакаи ҷаҳонии интернет густариш пайдо карда истодааст, истилоҳоти иқтисодӣ

бевосита аз забонҳои аврупоӣ ва ё тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид шудан доранд.

Воридшавии истилоҳоти иқтисодии иқтибосӣ вобаста ба шароити иҷтимоиву иқтисодӣ сурат мегирад. Агар ба давраҳои таърихии такомули қабати лексии забони тоҷикӣ рӯ орем, дар баробари пешрабии вазъи иҷтимоиву иқтисодӣ ва ғайра истилоҳоти нави иқтисодӣ ба вучуд омада, ниёзмандонро таъмин мекунанд. Дар замони Истиқлол низ дигаргунӣҳо дар соҳаи иқтисод ба мушоҳида мерасад. Низоми мавҷудаи замони шуравӣ аз байн меравад ва низоми сармоядорӣ ва иқтисоди бозорӣ ба вучуд меояд, ки таҳти таъсири он ба забони тоҷикӣ вожа ва истилоҳоти русиву аврупоӣ ва истилоҳоти байналмилалӣ иқтисодӣ ворид мегарда истодааст.

Аз ин ҷиҳат, метавон вожаву истилоҳоти иқтибосии иқтисодиро аз рӯйи мундариҷа, таркиб ва мавқеи корбурдашон ба ду гурӯҳ дастабандӣ кард: 1) гурӯҳи аввал истилоҳоти иқтисодии иқтибосӣ; гуруҳи дувум истилоҳоти иқтисодии аз вожаҳои тоҷикӣ ва русиву аврупоӣ;

Воридшавии истилоҳоти иқтибосии иқтисодӣ раванди идомаёбанда буда, таҳти таъсири омилҳои забонӣ ва ғайризабонӣ сурат гирифтааст. Як гурӯҳ истилоҳоти иқтибосгардида тарҷума шудаанд ва ё дар асоси вожаҳои иқтибосии русиву аврупоӣ истилоҳоти нав сохта шудаанд. Барои муайян кардани баромади ин гурӯҳи истилоҳот замон ва шароити таърихиро ба ҳисоб гирифтани лозим.

Истилоҳоти иқтисодӣ, ки аз забонҳои русиву аврупоӣ иқтибос шудаанд, айнан ва бетағйир мавриди истифода қарор мегиранд, зеро гуна ва ё тарҷумаи онҳо ҳанӯз дар забони тоҷикӣ вучуд надорад. Сарчашмаи ташаккул ва иқтибосшавии онҳо таҳаввулоти техникийу фарҳангӣ ва иқтисоди пешрафтаи Ғарб ба ҳисоб рафта, раванди иқтибосшавӣ ба забони тоҷикӣ қатъ намегардад, балки таҳти таъсири

рушди муносибатҳои тичориву иқтисодӣ такомул ёфта истодааст. Воситаҳои иқтибосшавӣ агар замони пештар маҳдудтар буд, айни замон қариб монеае вуҷуд надорад. Яке аз воситаҳои сермахсули иқтибосшавӣ шабакаи ҷаҳонии интернет ба ҳисоб меравад, ки тавассути он ҳазорҳо вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ ба забони тоҷикӣ ворид мегарданд.

Дар луғатномаву фарҳангҳо истилоҳоти иқтибосии русиву байналмилалии зуёберо мушозида мекунем, ки имрӯз дар иқтисодиёт серистеъмоланд: **Сенораж** (даромад аз интишори пул) – *сеньораж*; **Синдикатҳои бонкӣ** - *банковские синдикаты* [236,328]; **СПОТ** - *қурби ивазкунӣ* - **СПОТ**- *обменный курс* [236,329]; **тезавратсия**; **Титризация** (аз ҷониби муассисаи кредитор ба муомилот баровардани коғазҳои қиматнок ҳамчун санади моликият) [236,336]; **Тонтина** (гурӯҳи амонатгузори синну соли мухталиф, ки дар дохили он саҳми аъзои ғавтида дар ихтиёри боқимондагон мемонад) - **тонтина** [236,336]; **Трейдинг**, *амалиёти тичоратӣ* - *трейдинг, торговая операция* [236,336]; **Факторинг** (бо нархи арзон аз ҷониби бонк харидани талабҳои пардохтии корхона ва сипас тавассути ин амал руёндани маблағи қарз) - **факторинг** [236,338]; **Флоат** (*фарқияти байни маблағи амонатҳои налбгардида ва маблағи амонатҳои воқеан ба суратҳисобҳои бонкӣ воридшуда*) - **флоат** [236,339]; **Эквайринг** (*ҳисоббаробаркуниҳо, ки бо истифодаи аз қарзҳои бонкӣ гузаронда мешаванд*) - **эквайринг** [236,356] ва ғ.

Ба гурӯҳи дуюм вожа ва истилоҳоти иқтибосии русиву аврупоӣ мансубанд, ки аз ду унсур ва ё ду калимаи мустақил таркиб ёфтаанд. Як ҷузъи истилоҳоти иқтибосиро калимаҳои аслии тоҷикӣ ё арабӣ ташкил медиҳанд ва ҷузъи дигари онҳоро вожаҳои иқтибосии русиву аврупоӣ ташкил медиҳанд, ки то ҳол тарҷума ё муодили худро дар забони тоҷикӣ наёфтаанд. Чунончи: **арбитражи асьор-р+а**, **блоки асьорӣ-р+а**, **амалиёти венчурӣ- а+а**, **фармоиши дискретсионӣ-т+р**:

Арбитражи асьор - амалиёте, ки харид ё фурӯши асьор бо асьори мувофиқ бо мақсади ба даст овардани фоида аз ҳисоби фарқи қурби асьор, дар бозорҳои гуногуни асьор (фазоб, маконӣ) ё дар тури давраҳои муайян ба таври омехта анҷом дода мешавад [226,71].

Блоки асьорӣ /блоки арзӣ- гурӯҳи якчанд давлатҳо, ки мақсадашон ба вучуд овардани гегемонияи асьор, сиёсати ягонаи асьор нисбат ба мамлакатҳои дигар мебошад [226,71].

Амалиёти венчурӣ. Венчурӣ калимаи англисӣ буда, корхонаи хатардошта- амалиёти пулӣ, амалиёт бо қоғазҳои қимматнок, ки ба қарздиҳӣ ва маблағгузорӣ ба технологияи нав, таҳқиқоти илмӣ ва коркард, дар амал татбиқ намудани ихтирооту истифодадиҳии вобаста мебошад. Чунин амалиёт асосан аз ҷониби банкҳои инноватсионӣ сурат мегиранд ва хатари калон доранд [226,76-77];

Фармоиши дискретсионӣ- фармоише, ки ба намоянда ва ё ширкати миёнарави ба қайд гирифташуда ҳуқуқ медиҳад, ки барои аз номи мизоҷ нисбат интихоби қоғазҳои қимматноки харидашаванда ва миқдори қоғазҳои қимматнок қарор қабул кунад, инчунин оид ба хариду фурӯш низ [226,143].

Дар забони тоҷикӣ дар соҳаи иқтисодиёт истилоҳоти фаровонеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки бунёди асосӣ вожаи иқтибосӣ буда, истилоҳибораҳои зиёде сохта шудаанд, ки имрӯз дар ин соҳа қорбаст мегарданд: *консернҳои банкӣ, кортҳои банкӣ, картелҳои банкӣ, банки тиҷоратӣ, биржаи фондӣ* ва ғ.

Вожаҳои аз забонҳои русиву аврупоӣ иқтибосшуда дар низоми иқтисодии мо серистеъмоланд. Азбаски ифодакунандаи падидаҳои нав ва дастовардҳои иқтисодии замони муосир мебошанд, тарҷума ва тафсири онҳо доимо идома дорад. Сабаби серистеъмол гардидани ин гурӯҳи истилоҳот дар он аст, ки низоми иқтисодии мо бо иқтисодиҷаҳон дар робита қарор дорад. Мо низ ба низоми ягонаи бозори

чаҳонӣ ворид гардида, доимо аз пешравихоӣ иқтисодии чаҳони муосир бархурдорем.

2.3. Тасниф ва таҳлили сохтори вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ

2.3.1. Матолиби муқаддимавӣ

Ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ бо назардошти вижагиҳои сарфии он то ҳол мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтаанд. Баррасии хусусиятҳои сарфии ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дар асоси таҳлили вижагиҳои ҳиссаҳои нутқ сураат мегирад. Чи тавре маълум аст, пажӯҳиши хусусиятҳои дастурии забони тоҷикӣ дар асоси осори назмиву насрӣ барвақт оғоз гардида, дар пажӯҳишҳои забоншиносони ватаниву хориҷӣ мушоҳида мешаванд. Хусусиятҳои сарфии забони тоҷикӣ собиқаи таърихӣ дошта, ҳанӯз дар асрҳои миёна, ҳатто пештар ҳам доир ба вижагиҳои сарфии забони форсии тоҷикӣ маълумотҳои илмӣ вучуд дошт.

Бино ба маълумоти Д. Хоҷаев ниёғони мо доир ба хусусиятҳои дастурии забони форсии тоҷикӣ маълумоти илмӣ додаанд ва дар асоси мисолҳои мушаххас монандӣ ва фарқияти сохториву маъноии онҳоро муайян кардаанд. Чунончи, Абуалӣ ибни Сино дар “Донишнома” доир ба категорияи ҷамъбандӣ дар исм чунин меорад: “Бояд доништа ояд, ки лафз ду гуна бувад: якеро муфрад хонанд, чунон ки гӯӣ: “Зайд” ва “Муҳаммад” ва чунон ки гӯӣ “мардум” ва “доно” ва якеро мураккаб ва муаллаф хонанд, чунон ки гӯӣ “мардум доност” ё гӯӣ “мардум доно” ва то ҳоли лафзҳои муфрад доништа наояд, ҳоли лафзҳои мураккаб доништа наояд” [177,29].

Баррасии хусусиятҳои дастурии забон дар осори илмии Ибни Сино дақиқ карда шудааст, ки аз қадимӣ ва собиқадор будани таҳқиқи масъалаҳои марбут ба дастуриро нишон медиҳад. Агар осори илмии ба забоншиносӣ бахшидаи Абуалӣ ибни Синоро пурра ба ҳисоб гирем, Сино хусусиятҳои сарфии забонро таҳлил карда, ҳулосаҳои ҷолиб баровардааст. Д. Хоҷаев роҷеъ ба ин масъала

андешаи худро чунин баён намудааст: “Дар тавзеҳот Абуалӣ ибни Сино тафовуту хосияти барҷастаи ҳиссаҳои мустақил ва ёридихандаи нутқро бисёр равшану мушаххас арзёбӣ кардааст” [177,31].

Ҳарчанд дар даврони пеш аз даврони Шӯравӣ забоншиносӣ ҳамчун як баҳши илми алоҳида амал намекард, вале донишмандону адибон доир ба вижагиҳои овозшиносӣ, лексикӣ, калимасозӣ, сарфу наҳв дар осори илмии хеш ишораҳо кардаанд. Дар ин самт хизмати Насриддини Тӯсӣ, Носири Хусрав, Хоҷа Ҳасани Нисорӣ ва чанде дигарон назарраст аст.

Дар ибтидои садаи XX як зумра донишмандон ба вижагиҳои дастурии забони тоҷикӣ тавачҷуҳ карда, асарҳои арзишмандеро манзури ҳаводорони забони тоҷикӣ кардаанд. Аз ҷумла, Саидризо Ализодаи Самарқандӣ ва Абдурауфи Фитрат дар китобҳои худ ҳиссаҳои нутқро тасниф намудаанд. Онҳо бештар ба таснифоти олимони русиву аврупоӣ таъя карда, ҳиссаҳои нутқро вобаста ба вазифа ва сохту маъно шарҳ додаанд. “Аввалин китоби дарсӣ бо унвони “Сарфу наҳви забони тоҷикӣ” барои мактабҳои ибтидоӣ ва миёнаи тоҷикӣ аз тарафи Саидризо Ализодаи Самарқандӣ дар соли 1926 ба таъб расонида шуд” [6,95-96].

Баррасии вижагиҳои дастурии забони тоҷикӣ дар асари Н. Маъсумӣ дар асоси осори насрӣ анҷом дода шудааст. Дар ин асар ҷанбаҳои назарии масъалаҳои пажӯҳишаванда мавриди тавачҷуҳ қарор гирифтааст. Н. Маъсумӣ дар баробари ин хусусиятҳои сарфии “Марги судхӯр”- и С. Айниро таҳқиқ намуда, доир ба исм, сифат, ҷонишин, феъл, ва тарзи истифодаи ҳиссаҳои ёвари нутқ маълумот додаанд [86].

С. Ҳочиев дар асоси асари Мирзо Сирочи Ҳаким “Туҳафи аҳли Бухоро” таҳқиқот анҷом дода, хусусиятҳои дастурии асарро таҳлил кардааст. Махсусан рисолаи ӯ “Забони адабии тоҷикӣ дар ибтидои асри XX”, ки боби сеюми он “Хусусиятҳои морфологии забони

“Тухафи аҳли Бухоро” ном дорад, дар бораи хусусиятҳои сарфии асар маълумот медиҳад. Таҳлили С. Ҳочиев аз рӯи анъанаи таҳқиқ сурат гирифта, дар фаслҳои алоҳида доир ба исм, категорияи ҷамбандӣ дар исм, суффиксҳои исмсоз, ифода категорияи номуайяни ва дигар вижагиҳои исм дар асоси мисолҳои асар маълумот додааст. Доир ба сифат, шумора, феъл ва дигар ҳиссаҳои нутқ маълумоти зиёд дода шудааст [185,96].

Таҳқиқи хусусиятҳои дастурии ҳуччатҳо дар забоншиносии русиву аврупоӣ пештар оғоз гардида, дар Тоҷикистон ба ин мавзӯ солҳои охир рӯ овардаанд. Таҳқиқи воҳидҳои забонӣ аз лиҳози вижагиҳои вожагонӣ барои ошкор кардани хусусиятҳои забонии ҳуччатҳои меъёрии иқтисодӣ кофӣ нест, зеро калимаҳо ба ғайр аз он ки сохту маъно доранд, истилоҳоти соҳавӣ шуда метавонанд, дар қисми сарф ҳамчун ҳиссаи нутқ қорбаст мешаванд. Аз ин рӯ, таҳлили матнҳои иқтисодӣ дар асоси ҳиссаҳои нутқ низ зарур мебошад. Шароити таърихӣ имкон фароҳам овардааст, ки ҳуччатҳои коргузории соҳаи иқтисод ба забони тоҷикӣ сурат гирад. Ҳангоми таҳлили онҳо бояд вижагиҳои сарфии онҳо ба ҳисоб гирифта шавад ва барои дар шакли дурусту саҳеҳ истифода кардани онҳо заминаи илмӣ ва методӣ фароҳам гардад. Воҳидҳои забон бояд бо назардошти хусусиятҳои сарфии худ мавриди истифода қарор гиранд. Дар сурати аз ин арзиш огоҳӣ надоштан ва риоя накардани меъёру қоидаҳои муқараргардидаи дастурӣ маълумоти дар ҳуччатҳо ва луғатномаҳо дарҷгардида нодуруст ва бо ғалату хатоҳо банду баст мегарданд.

Таҳлили ҳиссаинутқии ҳуччатҳои иқтисодӣ дар таърихи забоншиносии тоҷик то имрӯз ба мушоҳида намерасад. Муҳаққиқи ҷавон Ш. Бобомуродов бори нахуст дар асоси ҳуччатҳои соҳаи маориф таҳқиқот анҷом дода, вижагиҳои сарфии ҳуччатҳои коргузории соҳаи маорифро баррасӣ кардааст. Мавсуф доир ба матни ҳуччатҳо, ки аз матни асарҳои бадеӣ бо вижагиҳои услубии хуб фарқ

доранд, чунин менигорад: “Ба баррасии вижагиҳои матнҳои ҳуҷҷат оғоз карда, қайд кардан лозим аст, ки воҳидҳои морфологӣ мустақил нестанд, онҳо дар таркиби калимаҳо омада, ба ҳамин восита зоҳир мешаванд, вале бо вуҷуди вобастагӣ аз калима онҳо хусусияти хоси услубии худро доранд” [19,130].

Тасниф ҳиссаҳои нутқ бори нахуст ба олимони Юнони қадим нисбат дода мешавад, вале дар забоншиносии тоҷикӣ кӣ бори аввал ба таснифи ҳиссаҳои нутқ рӯй овардааст, мушаххас нест. Дар асоси калимаҳои дар таркиби луғавии забон мавҷуд буда, онҳоро ба ҳиссаҳои нутқ тақсим мекунанд, ҳамзамон ҳиссаҳои мустақилмаъноӣ нутқро ба ҳиссаҳои номӣ ва феълӣ ҷудо намудаанд. Дар аксарияти забонҳои мавҷуда ин яқсон буда, дар баробари ин онҳоро ба ҳиссаҳои ёвар ва мустақил низ гурӯҳбандӣ мекунанд. Ба ҳиссаҳои номии нутқ ва дигар гурӯҳҳо тасниф кардани ҳиссаҳои нутқ ва навиштани дастурҳои зиёди сарфию нахвӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи таърихӣ доранд. Ин албатта, як тарафи масъала аст, чиҳати дигар ва муҳимми мавзуи баҳси мо таҳқиқи ҳиссаҳои нутқ, аз ҷумла ҳиссаҳои номии нутқ ба ҳисоб меравад, ки бидуни тавсиф ва таҳлили назариявии онҳо истифодаи дуруст ва мувофиқи онҳо дар ҳуҷҷатҳои расмии иқтисодӣ ғайриимкон аст. Зеро ба вазифа ва моҳияти дастурии онҳо сарфаҳм нарафта, услуби истифода ва корбурди онҳо дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бесамар аст.

Таҳқиқи ҳиссаҳои номии нутқ аз ҷониби ҳам муҳаққиқони ватанӣ ва ҳам хориҷӣ сурат гирифтааст. Бо он ки таърихи таҳқиқи ҳиссаҳои нутқ хеле қадимӣ аст, вале ба таври низомвӣ баррасӣ кардани ҳиссаҳои нутқи забони тоҷикӣ маҳз дар замони Шуравӣ оғоз гардид.

Доир ба ҳиссаҳои номии нутқ Б. Ниёзмаҳмадов, Ш.Ниёзӣ, Ш. Рустамов ва ҷанде дигар аз забоншиносон таҳқиқ анҷом дода, доир ба аломатҳои морфологии исм, сифат, шумора, ҷонишин маълумоти муфассал додаанд. Дар мавриди таҳлили хусусиятҳои сарфии

ҳиссаҳои номии нутқ аксари онҳо андешаи якхела доранд. Ба андешаи Б. Ниёзмаҳмадов калимаҳои забонро аз рӯи вазифаи наҳвиашон ба ҳиссаҳои нутқ ҷудо кардан нодуруст аст. Бояд ҷиҳатҳои маъноии калимаҳоро ба назар гирифт.

Барои мушаххас кардани ҷойгоҳи ифодаи феъл дар матни ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ таҳқиқи феъл, зарф ва ҳиссаҳои ёвари нутқ аҳаммияти назариявӣ амалӣ доранд. *“Категорияи грамматикӣ феъл дар забони адабии муосири тоҷикӣ яке аз бобҳои муҳими морфология мебошад, ки ба он тарзҳои ифодаи фикр, маънӣ ва шаклҳои гуногуни грамматикӣ вобастагии зиҷ доранд”* [83,64].

Ҷанбаҳои назарии таҳқиқи ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ мавзӯи нави таҳқиқ буда, хусусиятҳои вожагониву сарфӣ он дар асоси таҷрибаи таҳқиқотии забоншиносони ватаниву хориҷӣ сурат мегирад. Таҷрибаи таҳқиқи воҳидҳои вожагонӣ ва вижагии сарфӣ забони тоҷикӣ дар тури таърих дар асоси маводи осори бадеӣ собит мекунад, ки асосҳои назарии таҳқиқи матни ҳуҷҷатҳо бо дигар маводҳои то имрӯз таҳқиқшуда як мебошанд. Ба ҳисоб гирифтани услуби ниғориши ҳуҷҷатҳо муҳим аст. Таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ самти нав дар забонишинии тоҷик ба ҳисоб меравад, ки аз ҷониби муҳаққиқон оғоз гардидааст. Ҳадафи таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳо, вижагии вожагониву сарфӣ ва сохтори онҳо ба тартиб даровардан ва суфтаву кормад кардани забон ва услуби ниғориши ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ, аз он ҷумла ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ мебошад.

Воҷасозӣ яке аз роҳҳои тақомули таркиби луғавии забон ба ҳисоб рафта, ғановатмандии луғавии забони адабиро таъмин мекунад. Таҳқиқи воҷасозӣ дар забоншиносии тоҷик ва забоншиносии умумӣ, аз ҷумла забоншиносии рус собиқаи таърихӣ дорад. Муҳаққиқони соҳаи забон хеле барвақт ба ин масъала тавачҷуҳи махсус зоҳир намуда, зарурати таҳқиқи онро таъкид кардаанд. Аз ҷумла роҷеъ ба

ин масъала забоншиносони тоҷик солҳои 50- уми асри гузашта Ш. Ниёзӣ [112] ва минбаъд соҳои 60- 70- ум М. Муҳаммадиев [97], Ш. Рустамов [138] доир ба вожасозӣ ва роҳу воситаҳои он мақола ва рисолаҳои алоҳида навиштаанд.

Роҳу воситаҳои вожасозӣ асосан ба вожаҳо дахл доранд, ҳамзамон онҳо ба истилоҳот низ рабт мегиранд. Истилоҳот низ аз ҳисоби реша ё асос бо иловаи пасванду пешванд ва ё дар натиҷаи васлшавии ду вожа сохта мешаванд. Истилоҳоти таркибӣ аз ҳамнишинии чанд вожа ва ё ду вожа ба вуҷуд меоянд. Принсипи вожасозӣ ва истилоҳсозӣ аз лиҳози сохтор як хел аст, вале дар сохтани истилоҳот якчанд қоида ва муқаррарот мавҷуд аст, ки риоя накардани он сабаби нодуруст ва номафҳум сохта шудан ва дар истифода қарор гирифтани истилоҳот мегарданд.

Истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи таърихӣ дорад. Ҳанӯз бузургони илми тоҷик барои сохтани истилоҳоти соҳавӣ кӯшиш карда буданд. Яке аз чунин донишмандон Абуалӣ ибни Сино мебошад. Ғайр аз ин, истилоҳсозӣ дар соҳаи иқтисод хусусияти халқӣ низ дорад, зеро ниёзи иқтисодии инсон баробари инсон ба вуҷуд омадааст. Ниёғони мо чанд садсола пеш аввалин истилоҳоти иқтисодиро сохтаанд, ки мо намунаи онро дар ҳуҷҷатҳои замони ҳукмронии ҳокими Суғд Девштич мушоҳида мекунем. Дар адабиёти классикии форсу тоҷик ҳамчун як бахши фаъолияти инсон истилоҳоти иқтисодӣ мавриди истифода қарор дошт. Ин маъниро академик М. Шукуров чунин шарҳ додааст: *“Яке аз шартҳои меъёри илмии истилоҳсозӣ ин аст, ки аввал роҳҳои асосии истилоҳсозии халқӣ ва классикиро муайян кардан лозим аст. Мо бояд аввал донем, ки халқи тоҷик бо кадом роҳҳо истилоҳ месохт...”* [202,7].

Забоншинос Ш. Рустамов бар он ақида аст, ки бояд дар интиҳоб ва корбурди истилоҳот аз имконоти дохилии забон истифода намуд: *“Қоидаи интиҳоб ва эҷоди истилоҳ чунин аст: аввал аз имконоти*

дохилии худи забон пурра истифода карда, сонӣ дар мавридҳои зарурӣ аз дигар сарчашмаҳо, аз ҷумла, аз забонҳои дигар истилоҳотро иқтибос мекунад. Албатта, ба имконоти дохилӣ истифодаи истилоҳоти мавҷуда, ҳамчун истилоҳ қабул кардани калимаҳои муқаррарӣ, бо яке аз маънояш ба доираи истилоҳ кашидани калима, усусула қолабҳои истилоҳсозӣ дохил мешаванд” [138,49-50]

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки истилоҳоти соҳаи иқтисод то ҳанӯз ба таври диққат мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст ва ҷиҳатҳои сохтори маъноии он таҳқиқ карда нашудаанд. Бо вуҷуди он ки дар осори қадимӣ ва имрӯзаи забонамон истилоҳоти зиёде ба мушоҳида мерасад, ин раванд минбаъд ташаккул ёфта, дар замони Истиқлоли кишвар луғатномаҳои зиёде ба нашр расида бошанд ҳам, вале таснифи истилоҳоти иқтисодӣ то ҳанӯз анҷом дода нашудааст. Махсусан дар сохтори ҳуҷҷатгузори мо, ки дар сатҳи корхонаҳои давлатӣ ба роҳ монда шудааст, ҷиҳатҳои лингвистии истилоҳоти соҳаи иқтисод ниёз ба баррасии илмӣ дорад.

Истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод истифодагардида қисман куҳнашуда буда, таҳти таъсири забонҳои дигар монда қобили истифода нестанд ва дар таркиби ҷумлаи дар матнҳо истифодашаванда мушкилоти имлоӣ, маъноӣ ва услубӣ эҷод мекунад. Масалан, истилоҳи суғурта, ки аз страховкаи русӣ калка шудааст. Бо вуҷуди он ки ба ҷойи он истилоҳи **бима** қабул карда шуд, вале то ҳанӯз дар бештари ҳуҷҷатҳо калимаи суғурта истифода мешавад. Қисмати дигари истилоҳот нав ба забон ворид шудаанд, ки барои фаҳми онҳо низ дар сатҳҳои гуногун мушкилот ба вуҷуд меояд, махсусан барои мизочони бонкҳо ва ё дигар қишри аҳоли, ки дониши иқтисодии комил надоранд. Масалан, истилоҳоти дар ҳуҷҷатгузори бонкҳо истифодашаванда: **овердрафт, ипотека** ва амсоли инҳо. Инчунин баъзе истилоҳот ба тағйироти фонетикӣ дучор гардида, дар бештари маврид ғалат ба қор мераванд. Барои ҳалли ин гуна

проблемаҳои ба миён омада, таҳқиқи истилоҳот дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод заруранд.

Истилоҳоти иқтисодӣ мисли истилоҳоти соҳаҳои дигар аз лиҳози сохтор як хел мебошанд, вале дар доираи истифода ва ҷиҳатҳои татбиқии онҳо то андозае тафовут ба назар мерасад. Бо он формулаи таснифи сохтори истилоҳот кайҳо дар илми забоншиносӣ кашф шуда, татбиқ мегардад, вале истилоҳоти иқтисодӣ бо сабаби аз забонҳои дигар иқтибос гардидани истилоҳот гоҳо вижагиҳои фонетикӣ ва лексикӣю морфологӣю забонҳои дигарро дар худ инъикос мекунанд. Аз ин рӯ, ҳангоми таснифи сохтори истилоҳоти иқтисодӣ ин масъаларо бояд ба назар гирифт. Истилоҳоти иқтисодӣ низ аз ҷиҳати сохт сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешаванд.

2.3.2. Вожа ва истилоҳоти сода

Истилоҳоти сода маънои мушаххасро ифода карда, ба онҳо истифодаи пешванду пасванд ё дигар воситаҳои забонӣ хос нест. Аз ин рӯ, истифодаи онҳо дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод хеле мувофиқ ва бидуни мушкилӣ роҳандозӣ мегардад.

Раванди истилоҳшавии вожаҳо дурудароз аст. На ҳар вожа метавонад ба истилоҳ табдил ёбад ва ё истилоҳ дар заминаи хушқу холи сохта намешавад. Мавҷудияти роҳҳои истилоҳсозӣ заминаи аслии ба вучуд омадани истилоҳ пояи илмӣ - профессионалӣ доштани мафҳуми истилоҳшаванда аст.

Заминаи аслии истилоҳшавии калимаҳои сода кашфиёти илмӣ, ба вучуд омадани соҳаҳои нави илмӣ-техникӣ, зуҳури технологияи нав ва амсоли инҳо мебошанд. Масалан, истилоҳи **бонк**. Ин истилоҳ дар дигар соҳаҳо низ истифода мегардад. Масалан, имрӯз мегӯянд: **бонки лексияҳо, вале ин** истилоҳи соҳаи маориф буда наметавонад, шояд бо мурури вақт шавад. Ин ҷо танҳо нисбатдиҳӣ вучуд дорад.

Истилоҳоти сода ба ҷузъҳои морфологӣ тақсим намешаванд, аксар олимон дар мавриди истилоҳҳои сода андешаи яксон доранд, ки

истилоҳоти сода бо роҳи лексикӣ – семантикӣ сохта мешаванд. Истилоҳоти сода сарчашмаи ягонаи пайдоиш надоранд ва замони истилоҳшавии онҳо низ мушаххас нест. Аломати асосӣ ва фарқкунандаи истилоҳоти содаи иқтисодӣ аз як реша иборат будани онҳост. Мисол: **пул, қарз, бучет, асьор, андоз, омор**, ва ғайра. Хусусияти дигари истилоҳоти сода ин аст, ки барои истифодаи мафҳуми одӣ мувофиқ ва фаҳмо мебошанд. Дар истилоҳоти содаи иқтисодӣ, ки аз забонҳои дигар иқтибос шудаанд, гоҳо гунанокиро мушоҳида кардан мумкин аст. Чунончи: кредит/ қарз / зайём, бухгалтер / муҳосиб, суғурта/ бима. Ин гуна истилоҳоти сода дар натиҷаи тарҷума ба вучуд омада, раванди устуворшавии яке аз гунаҳо идома дорад. Мисол **бланк** /Истифодаи бланкҳо раванди таҳияи хуччатро метезонад... / [243]; **бонк, гумрук, андоз** /...аз хадамоту идораҳои молия, бонк, гумрук, андоз ва дигар хадамоту идораҳо, инчунин аз ташкилотҳои хориҷӣ ва ҷамъиятӣ маълумоти оморӣ гирад ва истифода барад/ [243].

Истилоҳоти содаи соҳаи иқтисодиётро ҳам калимаҳои содаи аслий ва ҳам иқтибосӣ ташкил медиҳанд ва онҳо сарчашмаи асосӣ ва муҳимми сохта шудани истилоҳоти мураккаб ва ибораистилоҳҳо мебошанд. Чунончи, **биржа** дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” чунин шарҳ ёфтааст: “Биржа –на танҳо ҷойи махсус барои анҷом додани додугирифт аст, балки низоми муайяни ташкили савдое мебошад, ки танҳо бо қоидаҳои махсус амал мекунад. Барон савдо дар биржа чун анъана қоғазои қиматноке роҳ дода мешаванд, ки барои тақомули бозор шароити доимӣ муҳайё намоянд”[236, 33].

Бо истилоҳи **биржа** истилоҳибораҳои **биржаи асьор, биржаи молӣ, биржаи фондӣ** сохта шудаанд, ки дар фаъолияти соҳаи иқтисодӣ корбаст мегарданд.

Вожаи дигар **васиқа** (вексель) мебошад, ки он маънои “муносибатҳои пулиро қарзӣ мавқеи назаррас дорад. Васиқа - ин уҳдадорӣ қарзии

хаттиест, ки ба дорандаи он ҳуқуқи аз шахси васиқаро ба имзо расонда талаб кардани баргардони хатмии маблағи дар васиқа нишондодашударо пас аз таърихи муайян медиҳад. Навъҳои гуногуни васиқаҳо арзи вучуд доранд” [236,33]; васиқа -*кит.* аҳду паймони устувор; аҳднома. 2. *таър.* ҳуччате, ки дар он ҳуқуқи моликияти касе ба чизе (*хусусан молу мулки ғайриманқул*) қайд шудааст: **васиқаи замин, васиқаи ҳавлӣ; васиқа кардан** [221,268]. Аз шарҳи маънои луғавии васиқа маълум гардид, ки аз чиҳати решашиносӣ ба забони арабӣ мансуб буда, ҳамчун ҳуччат таърихи куҳан дорад.

Дар луғати соҳавӣ бо ёрии васиқа ибораистилоҳҳои зерин ба мушоҳида расиданд: **Васиқа** бо муҳлати муайяни пардохт аз давраи таҳия (*вексель сроком платежа во столько-то времени от составления*); **васиқа** то муҳлати пардохт аз давраи супурда шудан (*вексель сроком платежа во столько-то времени от предъявления*); **васиқаи** беном (*вексель на предъявителя*) ; **васиқаи** бо муҳлати пешниҳод (*вексель сроком по предъявлении*); **васиқаи** бонкӣ (*банковский вексель*); **васиқаи** давлатӣ (*государственный вексель*); **васиқаи** дорой камбудии расмӣ (*вексель с дефектом формы*); **васиқаи** интиқоли, мубодилавӣ (*переводной вексель*); **васиқаи** молиявӣ (*финансовый вексель*); **васиқаи** муҳлати пардохташ дар рӯзи муайян (*вексель сроком платежа на определенный день*); **васиқаи** оддӣ (*простой вексель*); **васиқаи** таҳлилишаванда (*аналитический вексель*); **васиқаи** тиҷоратӣ (*коммерческий вексель*); **васиқаи** дӯстӣ (*дружеские векселя*); **васиқаҳои** молӣ (*товарные векселя*); **васиқаҳои** хазинадорӣ (*казначейские векселя*) [236,33].

Истилоҳоти содаи иқтисодӣ дар самтҳои гуногуни иқтисод ба кор мераванд: **гарав, дебит, динор, дирам, тахфиф, евро, замонат, захира ва ғайра.**

2.3.3. Вожа ва истилоҳоти сохта

Истилоҳоти сохта нисбат ба истилоҳоти сода дар ҳуччатҳои меъёрии соҳаи иқтисод бештар истифода мегарданд, зеро мафҳумҳои нави иқтисодӣ, ки дар натиҷаи таҳаввули иқтисодӣ ба вучуд омадаанд, ки бештар истилоҳоти иқтибосиро ташкил медиҳанд. Ифода кардани он бо забони тоҷикӣ ё тарҷумаи он сохтани истилоҳоти навро тақозо мекунад. Бо вучуди сохтани истилоҳоти зиёд то ҳол ин масъала ба пуррагӣ ҳал нагардидааст. Истилоҳоти зиёдеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки то ҳол дар шакли ибтидоӣ, ё айнан аз забони хориҷӣ истифода мешаванд.

Истилоҳоти сохта мувофиқи нишондоди забоншиносон бо роҳи морфологӣ, яъне бо ёрии пешванд ва пасвандҳо сохта мешаванд. Истилоҳот бо сабаби дар доираи як соҳа маҳдуд будан, нисбати калимаҳо қобилияти камтари калимасозӣ доранд, заминаи асосии истилоҳсозӣ калимаҳои решагии забони тоҷикӣ ба ҳисоб мераванд. Унсурҳои луғавии решагии забон барои истилоҳофаринӣ мусоид буда, қобилияти на як истилоҳ, балки сохтани чанд истилоҳро доранд. Маҳз, вандҳо барои истилоҳоти сохта нақши асосӣ дошта, дараҷаи корбурди онҳо ҳангоми истилоҳсозӣ гуногун аст. Вандҳое ҳастанд, ки истилоҳи бештар сохтаанд, вале боз вандҳои каммаҳсулу бемаҳсул низ вучуд доранд. Забоншиносон калимаҳои сохтаро асосан чунин меҳисобанд, ки калима- асосе, ки ба морфемаҳо тақсим мешаванд, калимаҳои сохта меноманд. Истилоҳоти сохта аз як ё якчанд морфема иборатанд.

Зикр кардан зарур аст, ки дар таснифоти истилоҳоти сохта ё калимаҳои сохта дар умум сохтор ва қолаби ягона вучуд дорад. Бо пешвандҳо сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ вобаста ба дараҷаи истеъмол ва тавоноии пешвандҳои забони тоҷикӣ сурат мегирад. Пешванд ва пасвандҳо дар забони тоҷикӣ аз ҷиҳати вазифаи дастурӣ калимасоз ва шаклсоз мешаванд. Вандҳои калимасоз қобилияти

вожаофарӣ доранд. Онҳо бо чузъи маънодор васл гардида, вожаи нав месозанд. Вазифаи пешвандҳо сохтани истилоҳот аст, вале имкони истилоҳсозии пешвандҳо якхела нест. На ҳамаи пешвандҳои забони тоҷикӣ ҳангоми сохтани истилоҳоти иқтисодӣ сермаҳсуланд. Сабаби сермаҳсул ва каммаҳсул будани пешвандҳо аз дараҷаи истеъмоли онҳо вобаста аст. Масалан, пешвандҳои бо-, бар-, ба-серистеъмоланд ва дар сохтани истилоҳоти иқтисодӣ низ имкони бештар доранд, вале баъзе аз пешвандҳо дар забони муосири тоҷикӣ камистеъмол мебошанд. Имкони истилоҳсозии онҳо маҳдуд аст. Пешвандҳо бо сабаби маҳудистеъмол шудан наметавонанд баробари пешвандҳои сермаҳсул ҷаъл бошанд. Ҳоло дараҷаи истилоҳсозии пешвандҳоро баррасӣ хоҳем кард:

Пешванди бар-. Пешванди бар- пешванди сермаҳсул буда, маънии ба боло, ба берун, ба рӯй, сатҳ ва қафоро ифода мекунад. Дар осори классикии мо дар шакли абар низ дар истеъмол будааст. Ҳамнишинии пешванди бар- бо калимаҳои мустақил барои равшан зоҳир гардидани маънои истилоҳот мусоидат мекунад. Истилоҳоти **бардошт** / выдержка [230,43].

Вожаи барзиёд дар асл ба маънои “аз ҳадди даркорӣ зиёд, зиёдатӣ” истеъмол мешавад. Бо ёрии вожаи барзиёд ибораистилоҳоти “**барзиёдии бучет (профицит бюджета) - барзиёдии даромад** ва грантҳои бучет нисбати хароҷоти он; **барзиёдии нақдинаи хазина** [217,29] мушоҳида гардиданд.

Пешванди бо-. Истилоҳоти иқтисодии бо пешванди бо-сохташуда: босамар /плодотворно [230,188].

Пешванди боз. Истилоҳоти иқтисодии бо пешванди боз-сохташуда: погашение - адо, адо кардан, бозпардохт, пардохт; ~ долгов - адои қарзҳо; ~ государственных займов - пардохти вомҳои давлатӣ [I.6,190]; рефинансирование – маблағузориҳои такрорӣ, **бозтамвил** [230,145];

Пешванди дар. Истилоҳоти иқтисодии бо пешванди дар-сохташуда: сверхдоходность - даромаднокии зиёд, судоварии барзиёд [230,251].

Даромад аз пешванди **дар-** ва асоси замони гузаштаи **омад** таркиб ёфта, ҳамчун истилоҳи иқтисодӣ ба чунин маъно корбаст мегардад: “маблағи пулие, ки корхона, ширкат, соҳибкор аз фурӯши амвол ва хизматрасонӣ ба даст овардааст; дарома аз фурӯши маҳсулот, даромад аз аз фуруши воситаҳои асосӣ аз савдо байни худ фарқ дорад” [236,68]. Бо вожаи **даромад** 14 ибораи истилоҳи иқтисодӣ сохта шудааст.

Вожаи **дархост** аз пешванди дар-ва феъли хоستان таркиб ёфта, ба маънои “хоҳиш, талаб, илтимос, **дархост кардан // дархост намудан** талаб кардан, хоҳиш кардан. 2. нав. хоҳиши хаттӣ бо тақозои чизе, номаи расмӣ бо талаби чизе” [221,421] шарҳ ёфтааст. Бо вожаи **дархост** истилоҳибораҳои иқтисодии зерин сохта шудаанд: *дархости рақобат (безконкурируюций запрос)*; *дархости кафолати бонкӣ (гарантированный доход банка)*; *дархости маҷмӯӣ (совокупный запрос)*; *дархости рақобатнок (конкурируюций запрос)*.

Ба воситаи пешванду пасвандҳо сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ каммаҳсул буда, дар матнҳои ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дучор меоянд.

Бо ёрии пешванду пасванд сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ.

Дар ин қолаб сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ дар луғатномаҳои тоҷикӣ, дузабона ва чандзабона зиёд ба мушоҳида мерасанд. Чунончи: вожаи **бе+қурб+шав+ӣ** аз пешванди **бе-**, исми **қурб**, асоси замони ҳозираи феъли **шав(шудан)** ва пасванди муштараквазифаи **-ӣ** таркиб ёфта, имрӯз серистеъмол аст ва ба маънои зерин истифода мегардад: даврае, ки дар давоми он нархҳо боло мераванд ва қобилияти харидории асъори миллӣ нааст мешавад.

Вожаи **безътиборсозӣ** аз пешванди **бе-**, исми **этибор**, асоси замиони ҳозираи **соз –сохтан** ва пасванди **-ӣ** сохта шуда, чунин маънидод шудааст:

Бе+эйтибор+соз+ии пул (нуллификация денег) - эълони бекор кардани *воҳиди аз ҳад* зиёд бекурбшуда ва чорӣ намудани асъори нав [236,32];

Боигарӣ “арзиши умумии бурдҳои моддии ягон соҳиб ё ширкат; корпартой-“боздоштани кстедсол бо мақсади ба кабули шартҳои иттифокҳои касаба маҷбур кардани маъмурият” [236,44].

Бо ёрии пасвандҳо сохта шудан истилоҳоти иқтисодӣ

Пасвандҳо дар калимасозиву истилоҳсозӣ мавқеи устувор дошта, нисбат ба пешвандҳо серистеъмоланд. Пешванди –она муштарақвазифа буда, дар истилоҳсозӣ низ серистеъмол аст. Дар мисоли зерин пасванди – она бо байъ “созиш ва мувофиқат оид ба байъ (*дар харидуфурӯи*), савдои пазондашуда; **байъи шаръӣ** савдое, ки дар ҳузури намояндаи шариат ба иҷро мерасид; **байъ кардан** а) дар бораи байъ ё кирои чизе ба як қароромадан; б) *фурӯхтан*” [221,124] омада, истилоҳи соҳаи иқтисодӣ сохтааст: **Байёна** -як миқдор пуле, ки вақти муомила пешакӣ ба соҳиби мол медиҳанд, пешбаҳо, пешпардохт [221,124].

Бозоргонӣ аз ҷиҳати сохт сохта буда, ду давраи калимасозиро аз сар гузаронидааст: 1. Аз вожаи **бозор** ва- **гон** исми шахс сохтааст; 2. Бо иловаи пасванди –ӣ исми маънӣ сохтааст: “Бозаргонӣ фаъолияти соҳибкорӣ, ки маъмудан аз ҳисоби маблағҳои хусусӣ ё қарзӣ бо таваккал ва зерин масъулияти худ бо мақсади ба даст овардани фоида ва инкишофи бозоргонии худ анҷом дода мешавад” [236,44].

Дар фарҳангҳои таҳассусӣ истилоҳотеро мушоҳида кардем, ки ду давраи калимасозиро аз сар гузаронидаанд ва чун истилоҳоти соҳаи иқтисодӣ корбаст мегарданд: сар+моя гузор+ӣ, хусуси-гардон+ӣ, ҳадаф+манд+соз+ӣ, хизмат+расон+ӣ, ҳазина+дор+ӣ, саҳмия+хоб+онӣ, сар+моя+бар+қарор+кун+ӣ, пеш+пардохт+кун+ӣ, паймон+кор+ӣ, муфлис+шав+ӣ, кӯмак+пӯл+ӣ, пардохт+пазир+ӣ, ғайри+давлат+и+гардон+ӣ ва ғ.

2.3.4. Вожа ва истилоҳоти мураккаб

Истилоҳоти мураккаб бо васлшавии ду калимаи мустақилмаъно сохта мешаванд. Дар калимасозии навъи мураккаб инчунин тавассути

миёнвандҳо сохтани калимаҳои мураккаб вучуд дорад. Тавассути миёнвандҳо сохтани калимаҳои мураккаби пайваст сермаҳсул мебошанд ва таҳқиқи он аз ҷониби забоншинсон ва олимони гузаштаи мо сурат гирифтааст. Масалан Ҳоча Ҳасани Нисорӣ доир ба калимаҳои мураккаб чунин гуфтааст: “... ва “алиф” – и атф дар миёни ду исм ва ду феъл, ки аз ду қисм бошад, воқеъ мешавад ва маънии “вов”- и атф (садонок ё инфикси -у- Д.Х.) пайдо менамояд, чун “шаборӯз”, “такопу”, “саропо”, “такодав” ба маънии “шабурӯз”, “такопу”, “саропо”. “такудав” [II. 101, 263].

Истилоҳоти мураккабро дар сарчашмаҳо аз ҷихати воситаи алоқат грамматикӣ ба ду гурӯҳ чудо намудаанд:

1. Истилоҳоти мураккаби пайваст. Дар қолаби мураккаби пайваст сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ боз ба ду навъ тақсим мешавад: тавассути миёнвандҳо ва такрори калимаҳо сохта шудани истилоҳот.

Истилоҳоти мураккаб бо хусусиятҳои лексикӣ- маъноӣ нисбат ба дигар гурӯҳи истилоҳот фаъол буда, дар матни хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ серистеъмоланд. Чунончи: азнавбаҳодиҳӣ / азнавбаҳодиҳии дороиҳо ва уҳдадориҳо [235,86]; соҳибкор/ ширкаткунанидаи корхонаи муштарак. Тарафе, ки дар фаъолияти якҷоя шарик ва бар назорати ин фаъолият иштирок дорад [235,90].

Истилоҳи мураккаби азнавбаҳодиҳӣ аз ҷузъҳои **аз+нав+баҳо+диҳ+ӣ** аз ибораи **аз нав баҳо додан** таркиб ёфтааст.

Истилоҳоти нави мазкур аз васлшавии ду вожа ва ё ду вожа ва дигар унсурҳои забонӣ таркиб ёфтаанд. Ҳамнишинии ин унсурҳои забонӣ беасос набуда, дар натиҷаи наздикии маъноӣ вожаҳои васлшаванда ба вучуд омадаанд.

Дар соҳаи иқтисодиёт бо вожаи пеш як гурӯҳ истилоҳоти иқтисодӣ сохта шудаанд, ки имрӯз дар истеъмоланд: пешпардохт, пешпардохтӣ, пешмуздӣ [235,10]. Вожаи пеш бо исмҳои **кироя**, **музд**, феъли **пардохтан** васл гардида, истилоҳоти иқтисодӣ сохтааст, ки ба

маънихои зайл корбаст мегарданд: *Пешмузд-музде, ки ҳамчун кироя пеш аз муҳлати музددихӣ медиҳанд; аванс [221,94]. Пешкироя -маблаги аз ҳаҷми кироя, ки пештар пардохт мешавад: муқ. паскироя [221,94]. Пешпардохт -музде, ки пеш аз муҳлат дода мешавад, байъона, пули пешакӣ, пешдод, бунак [221,95].*

Яке аз хусусиятҳои номатлуби истилоҳот гунаҳои онҳост. Ҳангоми баргардонидани истилоҳоти иқтибосӣ ба забони тоҷикӣ гунаҳои зиёде пайдо мешавад. Ибораистилоҳот ва вожаҳои зерин дар асоси тарҷума ба миён омадаанд : паймонкорӣ, паймонӣ, байъона, яклухт; музди паймонӣ, музди яклухт, музди корбайъ; паймонкорӣ, кори яклухт, аз рӯи байъ кор кардан; пардохти яклухти музди кор; андозҳои аҳднок [232,14] .Истилоҳоти дар асоси тарҷума ба вучуд омада, дар баробари анвои гуногун доштан ё гунаҳои будан, мушкилоти сохторӣ ва маъноиву усулӣ низ доранд. Масалан, **паймонкорӣ** гуфтан дурусту бомаъно, вале музди паймонӣ гуфтан аз лиҳози услуби нигориш нодуруст аст.

Вожаи **паймон** дорои чунин маънихост: аҳд, шарт, қавлу қарор. 2. қарордод, шартнома, муоҳида; **аҳду паймон** қавлу қарор, шарту аҳд; **паймон бастан** а) аҳд кардан, қавл додан; б) муоҳида намудан, шартнома бастан; **паймон вайрон кардан** *ниг.* **паймон шикастан**; **паймон кардан** *ниг.* **паймон бастан**; **паймон шикастан** аз аҳд рӯй тофтан, аз қавли худ гаштан; **ба паймон вафо намудан** паймон иҷро кардан, ба қавлу аҳди худ содиқ будан. 3. с. муоҳида; санади ҳуқуқии байналмилалӣ; **паймони оташбас имзо намудан** сулҳ бастан, ошті намудан [222,61]. Вожаи паймон бо вожаи кор васл гардида, истилоҳи **паймонкор** сохтааст, ки ба маънои “он ки дар асоси шартнома ё қарордод кор мекунад” истифода мегардад.

Аз вожаи паймонкор бо ёрии пасванди муштараквазифаи –ӣ истилоҳи **паймонкорӣ** сохта шудааст, ки аз вожаҳои **паймон, кор,**

пасванди -ӣ таркиб ёфта, ба маънои кор кардан бо шартнома ё қарордод истифода мегардад.

2. Истилоҳоти мураккаби тобеъ. Дар сохтани истилоҳоти мураккаби иқтисодӣ мавқеи истилоҳоти мураккаби тобеъ назаррас аст. Ин усул дар истилоҳсозӣ серистеъмом аст: Калимаи мураккаби **боваринома, ваколатнома, изҳоротнома** аз калимаҳои **бовар, ваколат, изҳор** ва қузъи **нома** сохта шуда, ҳамчун ҳуҷҷат ва истилоҳоти иқтисодӣ қорбаст мегарданд:

Боваринома, ваколатнома (доверенность) - ҳуҷҷате, ки дар он ваколоти як шах (намоянда) барон анҷом додани муомилот ё дигар ғайриқонунӣ аз номи шахси дигар (ваколатдиханда) қайд карда мешавад. Боваринома се навъ аст: бовариномаи якҷағҳа, махсус ва умумӣ. Боваринома дар намуди ҳаггӣ тартиб дода шуда, ба муҳлати муайян дода мешавад [236,34].

Истилоҳи иҷозаннома аз вожаҳои иҷозат ва нома таркиб ёфта, ҳамчун истилоҳоти соҳаи иқтисодӣ чунин маъниро ифода мекунад: “**Иҷозатнома** иҷозати махсусе, ки барои амалӣ намудани ғайриқонунӣ мушаххас бо риояи ҳатмии шарту талаботи иҷозатномадихӣ онро мақомоти иҷозатномадеҳ ба шахси ҳуқуқӣ ё соҳибқори инфиродӣ додааст” [236,90].

Изофаҳарҷ аз ибораи изофии **харҷи изофа** сохта шуда, ба маънои “хароҷот барои хизматрасонии хоҷагӣ, истеҳсолот ва идора. Дар баробари хароҷоти асосӣ дар истеҳсолот харҷи иловагӣ низ ба ҳисоб гирифта шуда, якҷоя бо он ба арзиши маҳсулот шомил мешавад. Ин хароҷот барои ниғаҳдорӣ ва истифодаи воситаҳои асосӣ, идоракунӣ, қорҳои ташкилӣ, хизматрасонии истеҳсолот, сафарҳои хизматӣ, омӯзонидани қормандон ва хароҷоти ғайриистеҳсолӣ мавриди истифода қарор мегирад” [Шарифов, 83].

Калимаи мураккаби **бонқдор** аз исми иқтибосии **бонқ** ва феъли **доштан** таркиб ёфта, ба маънои зерин шарҳ ёфтааст: “**Бонқдор (банқир)** - роҳбар ва

соҳибмулки сармояи бонкӣ, ки дар соҳибкориҳои бонкӣ сахм мегирад. Яъне соҳибтахассусе, ки бурдани амалиётҳои бонкиро роҳбарӣ мекунад” ” [236,40].

Истилоҳи мураккаби **сахмиядор//сахмдор** аз вожаҳои **сахм** ва асоси замони ҳозираи феъли дор (доштан) таркиб ёфтааст, ки дар луғатномаҳо ва ҳуҷҷатҳои меъёрӣ серистеъмол буда, дорои чунин мебошад:**сахмдор**-он ки дар қисми сахм-ҳисса дорад, соҳибҳисса, баҳрадор, шарикҳои бонкӣ, дорандаи сахм, яъне дорандаи қисми сармояи бонк, ки ҳақ он ки дар қисми сахм – ҳисса дорад, соҳибҳисса, дорад дар идораи бонк ширкат варзад ва фоида ба даст орад [221,228]. Ин истилоҳ дар ду қолаб истифода мегардад: сахмиядор, сахмдор (шарикҳои муассисаи сахомӣ) [1.8,15]. Ба андешаи мо нисбат ба сахмиядор, сахмдор гуфтан шевотар ва дуруст аст.

Бо лексемаи **ичора** истилоҳоти мураккаб сохта шудаанд, ки серистеъмоланд. Чунончи: ичорагир, ичорадор, ичораишин, ичоравӣ, ичора; ичоранома, муҳлати ичора; ичора қардан, ба ичора гирифтани; ичора қарда шудан, ичорадиҳанда [232,19].

Ичора вожаи арабӣ буда, дар сарчашмаҳо чунин шарҳ ёфтааст: “додани ҷоё ё чизе барои истифодаи муваққат ба қасе дар бадали музди муайян; қироя; **хонаи ичора, ҳавлии ичора; ичора қардан** ба музди гирифтани хона, мулк ё чизе барои истифодаи муваққат; **ба ичора гирифтани** қиро қардан; **ба ичора мондан (додан)** воғузур қардани хона, мол ё чизе ба қасе дар бадали маблағе.” [221,569].

Бо ёрии ин лексема дар луғат чунин истилоҳоти мураккаб сохта шудааст: **ичорапулӣ**-музди қироя, маблаи ичораи ҷоё ё чизе; **ичорахӯр**-қасе, ки молиқияташро ба ичора дода, аз маблағи он зиндагӣ мекунад; **ичорагир**-“он ки чизе ё ҷоёро ба қироя мегирад”; **ичорагирӣ**-“ба ичора гирифтани чизе ё ҷоё бар ивази маблағе барои истифодаи муваққатӣ”; ичорадор-“он ки мулкero барои истифода ба қиро гирифтааст ва аз ин қор манфиат мебинад”; **ичоракор**-“он ки

заминеро бо шарту шароити маълум ба ичора гирифта, киштк кор мекунад” 221,569]. Истилоҳоти бо лексемаи **ичора** сохташуда, асосан аз ибораҳои изофии ва **вобастагии пули ичора, гирандаи ичора,дорандаи ичора, ба тариқи ичора кор кардан** бунёд гардидаанд.

Дар ҳуччатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва луғатномаҳои истилоҳоти зиёди мураккабро мушоҳида мекунем, ки аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ таркиб ёфтаанд, вале бо чанд гуна зикр гардидаанд, ки истифодабарандагонро дар интихоби вожаи дилпазиру хушоянд роҳгум мекунанд. Дар фарҳангҳои соҳаҳои илму техника истилоҳот бояд юо як вожа ифода гардад. Чунончи, **кумакхарч, кумакҳазина**, тарзи бебозгашт додани пул аз бучет, кумаки ҳазина (аз тарафи давлат ба ягон идора, муассиса, ташкилот ҳамчуи пули бебозгашт чудо кардан); кумаки бебозгашт, кумаки молиявии беподош, мусоида [232,70]. Аз ду истилоҳи **кумакхарч, кумакҳазина** пешниҳодгардида, вожаи **кумакхарч** хушоянду бомаврид аст.

Бо вожаи гарав истилоҳоти зиёди иқтисодӣ сохта шудаанд, ки серистеъмоланд: Аз вожаи гарав ва асоси феълҳои замони ҳозираи **гирифтани** ва **додани** истилоҳоти иқтисодии **гаравгир, гаравдеҳ** сохта шудааст: **Гаравгир** (залогодержатель) - шахсе, ки талаботи ӯ оид ба уҳдадорӣ асосӣ бо гарав таъмин шудааст. **Гаравдеҳ** (залогодатель) - шахсе, ки дорои ҳуқуқи моликият ё дигар ҳуқуқи ашёӣ ба предмети гарав мебошад;

Гаравнома аз исмиҳои **гарав** ва **нома** таркиб ёфта, чун ҳуччати иқтисодӣ мавриди истифода қарор дорад: **Гаравнома** (залоговая квитанция) - ҳуччатест, ки дар вақти ба гарав мондани молу мулк истифода мегардад ва дорандаи гарав ҳуқуқ пайдо мекунад дар ҳолати аз тарафи гаравгиранда риоя накардани шартҳои **гаравнома** ва баргардонидани қарзи гирифтааш дар вақти муқарраршуда, бонк чизи ба гарав мондашударо фурӯшад. Арзиши молу мулке, ки ба гарав монда мешавад

бояд на танҳо баргардонидани қарз, балки додани фоизи қарзро низ таъмин намояд [236,63-64].

Вожаи гаравхона бо таври мувози бо вожаи ломбард истифода мегардад: **Гаравхонаҳо**, ломбардҳо (ломбарда) - ташкилоти махсусгардонидашудае мебошанд, ки ба гаравмонии ашё чун воситаи таъмини қарз бе ситонидани уҳдадориҳои иловагӣ аз гаравдеҳ хангоми хама гуна ҳолатҳои адо накардани қарз машгуланд [236,65].

Замонатнома ҳуҷҷати иқтисодӣ буда, аз ду исм: **замонат ва нома таркиб ёфтааст: Замонатнома** (гарантийное письмо) - шакли махсуси кафолатнома буда, танҳо дар байни шахсони ҳуқуқӣ истифода мегардад. Замонатномаро идораи болоии корхонаи қарзгиранда, ичорагиранда ва дигар корхонаҳо, аз ҷумла бонкҳо низ дода метавонанд [236,79].

Бозор. Ин калима аз рӯйи сохт сода буда, тавассути он вожаҳои мураккаби дучузъа, сечузъа ва таркибии зиёде ба вучуд омадааст, ки ҷойи макон ва баргузори бозорро нишон медиҳад: Душанбебозор, чоршанбебозор, ҷумъабозор, Бозори Чорбоғ, Бозори Баракат, Бозори Сабз, Бозори Меҳргон ва амсоли онҳо.

Инчунин бо вожаи мавриди назарвожаҳои мураккаб корбасти гардидаанд, ки мансуб ба ҳайвоноту паррандагонанд: молбозор, сағбозор, мурғбозор. Ин калимаҳои мураккаб асосан аз ибораҳои изофии бозори сағ, бозори мурғ, бозори мол, бозори кабк ба сурати калимаи мураккаб даромадаанд.

Бо ин лексеманомии бозорҳои сохта шудааст, ки навъи маҳсулоти онро ифода мекунанд: кӯҳнабозор, яъне бозоре, ки чизҳо, асбобу анҷоми кӯҳна ба фурӯш бароварда шудааст. Ин вожа ҳамчун моддаи луғавӣ дар ФЗТ [221] ба қайд гирифта нашудааст.

Бо вожаи бозор калимаҳои бозоргон/базаргон, бозоргонӣ/базаргонӣ, бозоргоҳ, бозорӣ ва ғайра сохта шудаанд, ки ҳар яке дорои маънои луғавии мушаххас мебошанд. Масалан, вожаи базаргон аз ҷиҳати сохт мутааллиқ ба калимаҳои сохта буда,

решаи он бозор аст, ки маънои он маҳалли махсуси харидуфурӯши молҳои гуногун мебошад. Аз ин калима ба воситаи пасванди калимасозии-гон исми бозоргон сохта шудааст, ки пешаи шахсро ифода мекунад, яъне савдогар, тоҷир.

Ё ин ки бозоргонӣ аз се ҷузъ бозор+гон+ӣ иборат буда ду зинаи калимасозиро паси сар намуда, ба ин шакл даромадааст. Дар зинаи аввал ба калимаи бозор пасванди –гон васл шуда, исми шахс сохтааст, ки маънии конкрет дорад. дар зинаи дувум ба он пасванди дигари калимасоз ҳамроҳ шуда, вожаи бозоргонӣ-ро ба вучуд овардааст, ки дорои маънои савдогарӣ мебошад.

Хусусияти муҳимми вожаи бунёди куҳандоштаи бозор аз он иборат аст, ки ба забонҳои дигар низ иқтибос шудааст. Чунончи, вожаи бозор бар ивази лексемаи рынок дар забони русӣ ҳамчун синоними он калимаи тоҷикии бозор ба гунаи базар истифода мешавад.

Аз мисолҳо чунин ба мушоҳида мерасад, ки номи бархе аз бозорҳо ба рӯзҳои муайяни ҳафта рабт дошта, аз ҷиҳати мансубияти ба ҳиссаҳои нутқдошта, аз шумора ва исму исм ба вучуд омадаанд, ки ба таври зайл тасвир намуд:

ду +шанбе +бозор;

чор+шанбе +бозор;

панҷ +шанбе +бозор;

Мусаллам аст, ки яке аз роҳҳои пайдоиши муродифот дар забонҳои дунё, аз ҷумла дар забони тоҷикӣ низ ин таъсири забонҳои бегона, махсусан забонҳои абарқудрат, яъне бо тақозои замон дохил гардидани калимаву истилоҳот аз забонҳои дигар мебошад. Таҳлил ва таҳқиқи маводи луғоти соҳаи иқтисод ин нуқтаро собит намуд, зеро дар ин соҳа вожаҳои синонимӣ ба таври фаровон ба мушоҳида мерасанд, ки шуморе аз онҳо ба забони тоҷикӣ ва бахши дигар аз забонҳои ғайр, бавижа забонҳои арабӣ ва русӣ мебошанд.

Як қисми муродифоти луғоти истилоҳоти иқтисод бунёдӣ имрӯз низ бо вучуди гузашти асрҳои зиёд ё давраи дурударози таърихӣ вижагиҳои умумиистеъмолии худро нигоҳ дошта, мавриди қорбурди васеъ қарор доранд. Дар баробари ин, инчунин як қисми синонимҳо ба таркиби вожаҳои китобӣ ва ё қушнашудаҳои таърихӣ ворид гардида, мақоми худро аз даст додаанд: **бозор- тоҷикӣ, тоҷир- арабӣ, савдогар - тоҷикӣ.**

Бояд зикр намуд, ки тарҷумони бебарор “қотили забон” аст. Тарҷумон бояд тамоми нозуқиҳои забони асл ва тарҷумашавандаро донад, вагарна тарҷумаи он нодуруст ва сунъӣ сурат мегирад. Чунин ҳодиса дар тарҷумаи истилоҳоти иқтисодӣ зиёд ба мушоҳида мерасад. Чунончи, истилоҳи евроакция – авросоҳмия, Евробанк - Авробонк, Евровалюта - авроасъор [232,70] баргардон шудаанд. Қолаби дуруст ва саҳеҳи вожаҳои дар боло зикргардида чунин мебошанд: Евробонк, на авробонк. Евровалюта- Евроасъор.

Ҳангоми муқоиса мо ба чунин натиҷа расидем, ки бояд истилоҳи ихчаму кутоҳ, хушояд бошад ва маънии мафҳумро пурра ифода карда тавонад. Чунончи, истилоҳоти русии **завещание** - васият, васиятнома; составить ~ -васиятнома навиштан; васият қардан тарҷума гардидааст. Ҳангоми интиҳоб ва қорбаст ҳамчун истилоҳи **васиятнома** дуруст аст, зеро он хуҷҷат аст, ба сурати нома навишта мешавад: “Васиятнома варақае, ки васияти қасе ҳамчун хуҷҷат дар он навишта шудааст” [221,268]. Феъли таркибии номии васият қардан чунин хусусиятро доро нест, зеро он маънии васеъро ифода мекунад. Вожаи **васият** чунин шарҳ ёфтааст: *васият супориши пеш аз марг ё ба сафарравандаи шахс ба бозмондагони худ, орзую хоҳиш ё насиҳате, ки шахс қабл аз мурдан изҳор мекунад: **васият қардан (на-удан), васияти қасеро иҷро қардан** [221,268].*

Дар соҳаи иқтисодиёт истилоҳоти зиёдт мураккабро мушоҳида қардан мумкин аст, ки дар фаъолияти ин соҳа истифода мегарданд:

қарзгир, қарздиҳанда, қарздор, қурбгузорӣ, миёнрав, намоябандӣ, пардохтпазирӣ, пасандоз, пешмузд, пешпардохт, сармоя, сармогузор, созишнома, суратҳисоб, хазинабарг, хазинадор ва ғ.

2.3.5. Вожа ва истилоҳоти таркибӣ ва ибораистилоҳҳо

Бо роҳи таркибӣ сохта шудани истилоҳоти илмӣ зухуроти тасодуфӣ набуда, балки он ба инкишоф ва рушди соҳаи калимасозии забони тоҷикӣ робитаи зич дорад. Таркибсозии феъл як усули маъмули сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ ба ҳисоб мераванд. Феълҳои таркибии номӣ бо вижагиҳои худ таваҷҷуҳи донишмандону забоншиносро ба худ ҷалб намуд, ки бархе аз муҳаққиқон, аз ҷумла В.С. Расторгуева, Е. Э. Бертелс, Н.Маъсумӣ онро феълҳои мураккаб номидаанд. Тамоми вижагиҳои ин навъи феълҳоро ба назар гирифта, забоншинос Ш.Ниёзӣ феълҳои таркибии номӣ ниҳод. Феълҳои таркибии номӣ аз ҷузъи маънодор ва ёвар таркиб ёфта, маънои бутунро ифода мекунанд.

Истилоҳоти таркибии иқтисодӣ дар матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ хеле серистеъмол мебошанд. Аксари онҳо дар натиҷаи пайдо шудани навгониҳо дар соҳаи иқтисод ба вуҷуд омадаанд ва ё аксаран тарҷума шудаанд. Тарҷумаи истилоҳи русии **заавансировать** - пешпардохт намудан; ~ заказы -фармоишотро пешпардохт кардан мебошад. Истилоҳи **пешпардохт намудан/кардан** серистеъмол буда, аз исми мураккаби **пешпардохт** ва феълҳои ёвари **кардан/намудан** таркиб ёфта, ба маънои “музди пеш аз муҳлат додашуда” истифода мегардад.

Истилоҳоти русии **импортировать** - ворид кардан; ~ пшеницу - гандум ворид кардан, **импортироваться** - ворид карда шудан. [232,87] **имрӯз** серистеъмол буда, аз исми ворид ва феъли ёвари кардан таркиб ёфтаанд.

Истилоҳ – ибораҳо

Дар қолаби ибора сохта шудани истилоҳот дар забони тоҷикӣ дар тамоми соҳаҳои илму техника ба мушоҳида мерасанд. Чунин навъи истилоҳот дар заминаи роҳи нахвии вожасозӣ ба амал омадааст. Бисёр

рӯйдодҳо ва мафҳумҳои ин соҳаро дар чорчӯбаи як вожа ифода кардан имконнопазир аст, зеро матлаб кушодаву возеҳ баён намегардад. Дар мавриди серистеъмолии ибораистилоҳ дар забони тоҷикӣ забоншинос Мирзо Ҳасани Султон чунин ибрози андеша намудааст: «Ба тарзи ибора сохтани истилоҳ маъмултарин ва серистеъмолтарин қолаби истилоҳсозист, ки дар осори қадимтарини илмии форсии дарӣ фаровон истифода шудааст» [90,123].

Мавсуф ибораистилоҳҳоро аз ҷиҳати воситаи алоқаи дастурӣ гурӯҳбандӣ намудааст, ки мо низ дар раванди таҳлил ин усулро ба эътибор хоҳем гирифт.

Истилоҳоти соҳаи иқтисодро метавон чунин гурӯҳбандӣ намуд:

1. **Ибораистилоҳоти изофӣ.** Дар чунин қолаб сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ маъмул ва серистеъмол аст: *интиқоли пул, амалиёти пулӣ, асъори хориҷӣ, дафтари хазина, хароҷоти бастабандӣ, хароҷоти иловагӣ, вомбарги хориҷӣ, нақшаи хазинавӣ, ҳисоби муросилотӣ (ҳисобе, ки дар он ҳисобу китоб аз ҷониби як бонк бо супориши бонки дигар дар асоси созишномаҳои муросилотӣ сурат мегирад); парвонаи содиротӣ (иҷозатномаи содирот ва воридоти мо.*

Бояд зикр намуд, ки истилоҳбораҳои изофии соҳаи иқтисодиро аз ҷиҳати решашиносӣ ба чунин гурӯҳҳо даврабадӣ намудан мумкин аст:

а) **тоҷикӣ+тоҷикӣ:** *ихтиёрдорӣ пасандоз, иҷораи содиротӣ, ихтиёрдори пасандоз, ҳисобномаи шахсӣ, кумакпулии давлатӣ ва ғ.*

б) **тоҷикӣ+арабӣ:** *иҷозатномаи асъорӣ, иштироккунандагони музояда.*

в) **тоҷикӣ+русӣ:** *кафолатномаи бонкӣ, кафолати бонкӣ, китоби асосии мусоҳибот, кори бонкӣ, корхонаи резидентӣ, корти бонкӣ, корхонаи резидентӣ.*

Бояд зикр намуд, ки истилоҳбораҳои изофии соҳаи иқтисодиро аз ҷиҳати решашиносӣ ба чунин гурӯҳҳо даврабадӣ намудан мумкин аст:

а) **тоҷикӣ+тоҷикӣ:** *ихтиёрдорӣ пасандоз, иҷораи содиротӣ, ихтиёрдори пасандоз, ҳисобномаи шахсӣ, кумакпулии давлатӣ ва ғ.*

б) **точикӣ+арабӣ:** *ичозатномаи асъорӣ, шитироккунандагони музояда.*

в) **Точикӣ+русӣ:** *кафолатномаи бонкӣ, кафолати бонкӣ, китоби асосии мусоҳибот, кори бонкӣ, корхонаи резидентӣ, корти бонкӣ, корхонаи резидентӣ, аҳдномаи консессия, бимаи кредит, гарави ипотекаӣ, даромади сегментӣ, даромади эмиссионӣ, декларатсияи бонкӣ.*

г) **русӣ+точикӣ/ русӣ+арабӣ:** *клиринги чекӣ, арзиши кредит, биржаи молӣ, биржаи фондӣ, бонки амонатгузорӣ, бонки давлатӣ, бонки баҳрабаранда, бонки пасандоз, коэффитсентҳои молиявӣ, бонки фаръӣ ва ғ.*

ғ) **арабӣ+русӣ+точикӣ:** *қоидаҳои пулӣ (монетарные правила), қонунигардонии хуннатҳо (легализация документов), амалиёти депозитӣ, амалиёти факторингӣ, аҳди фьючерӣ, васиқаи бонкӣ.*

д) **арабӣ+точикӣ:** *иттиҳодияи иҷорагиро: иттиҳодияи иҷорагирон, васиқаи беном.*

ж) **арабӣ+арабӣ:** *иҷораи молиявӣ, амволи манқул, асъори амонатӣ ва ғ.*

чинӣ+точикӣ: *қоғазии қимматнок, қоғазҳои қимматноки беном, қоғазҳои қиммати сармоягузорӣ, қоғазҳои қиммати тиҷоратӣ ва ғ.*

Хулосаи боби дуюм

Таҳқиқи хусусиятҳои луғавии вожа ва истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо истифодагардида нишон медиҳад, ки замони Истиқлол забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузори соҳаи иқтисод такмил ёфта, таркиби луғавии забони тоҷикӣ бой гардид. Сохт ва мазмуну муҳтавои ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ тағйир ёфта, бо мурури замон суфта ва қоромад гардиданд. Зерсоҳаҳои соҳаи иқтисод: соҳаи бонкдорӣ, омор, баҳисобгирӣ, андозбандӣ рушд карда, боиси пайдо гардидани истилоҳоти нави иқтисодӣ ва намунаи ҳуҷҷатҳои бо забони тоҷикӣ таҳия гардида шуданд. Истилоҳоти аз лиҳози сохт мураккаб ва таркибӣ нисбат ба дигар гурӯҳи истилоҳот бештар гардиданд, ки таҳти таъсири тарҷумаи вожа ва истилоҳоти аз забонҳои хориҷӣ иқтибосгардида такмил ёфтанд. Баромад ва пайдоиши истилоҳоти

нав ва истифодаи онҳо дар ҳуҷҷатҳои расмӣ бештар бо роҳи калимасозӣ, тарҷума ба вучуд омаданд. Натиҷаи таҳқиқро дар боби дуюм чунин метавон хулосабарорӣ кард:

1. Вожа ва луғоти марбут ба соҳаи иқтисод вобаста ба зерсоҳаҳои иқтисод такомил ёфта, таҳти таъсири падидаҳо ва навгониҳои иқтисодӣ ба таври густурда мавриди истифода ва бардошт қарор гирифтаанд;

2. Вижагиҳои сохторӣ ва маъноии вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод зоҳир гардида, қорбурди онҳо мутобиқ ба талабу қоидаҳои дастурии забони тоҷикӣ сурат гирифтаанд;

3. Вожаҳо ва истилоҳоти иқтисодӣ аз ҳисоби вожаҳои иқтибосии арабӣ, ки қайҳо дар забонамон қорӣ гардида, чун калимаҳои аслии тоҷикӣ мавқеъ пайдо кардаанд ва таъминкунандаи гановати луғавии забони тоҷикӣ, бавижа матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ гардидаанд;

4. Иқтибос аз вожаҳои хориҷӣ, бавижа русиву аврупоӣ бо роҳҳои гуногун тавсеа ёфта, дар таркиби матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ истилоҳоти иқтисодии дучузъа истифода гардидаанд, як қузъи онҳо аз калимаҳои аслии ва қузъи дигар аз вожаҳои иқтибосӣ таркиб ёфтаанд.

5. Гунаҳои истилоҳоти иқтисодӣ ба мушоҳида расид, ки аз таъсири тарҷумаи истилоҳ аз забонҳои дигар ба вучуд омадаанд.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИХОДҶО

Таҳқиқи вижагиҳои луғавию маъноӣ ва сохтори ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дар замони истиқлол аз масъалаҳои мубрами илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Баррасии ин мавзуи муҳим дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва луғатномаҳо сурат гирифта, падидаи тоза ва кори нав дар ин самт арзёбӣ мегардад. Таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ ва вижагиҳои истилоҳоти иқтисодӣ бори аввал тасмим гирифта шуда, то имрӯз кори илмии мукамал доир ба мавзуи мазкур вучуд надорад. Аз муҳаққиқони муосир Ш. Бобомуродов дар бораи ба вижагиҳои сарфӣ ҳуҷҷатҳои соҳаи маориф рисолаи илмӣ навишта, ҷанбаҳои сарфӣ ҳуҷҷатҳоро мавриди омӯзиш қарор додааст. Таҳқиқи мо дар асоси маводи луғатномаҳо ва ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод сурат гирифта, вижагиҳои луғавию сарфӣ ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисодро дар бар мегирад. Таҳқиқот тибқи талабот анҷом дода шуда, натиҷаи таҳқиқ моро ба чунин хулосаҳо овард:

1. Дар замони истиқлол, ки забони тоҷикӣ забони давлатии ҚТ гардид, забони ҳуҷҷатҳои расмӣ, аз он ҷумла ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод бо забони тоҷикӣ роҳандозӣ гардиданд. Натиҷаи ин иқдом ба ривож ва тақомули арзишҳои луғавию морфологӣ забони ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод овард;

2. Тақомули низоми иқтисод дар замони истиқлол боиси тағйирот дар таркиби луғавӣ забони тоҷикӣ гардид, дар натиҷа вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод мавриди истифода қарор гирифтанд;

3. Дар натиҷаи зуҳури навгониҳои иқтисодӣ истилоҳҳои нав мустаъмал гардиданд, ки назирашон то имрӯз дар забони ҳуҷҷатҳои расмӣ дида намешуд;

4. Дар низоми коргузори соҳаи иқтисод ҳуҷҷатҳо бо забони тоҷикӣ дар гардиш қарор гирифта, ҷанбаҳои сарфӣ матни ҳуҷҷатҳо

такмил ёфтанд. Истифодаи категорияи чамъбандӣ ва номуайяний, калимасозии пешвандӣ ва пасвандии сифатҳо, корбуди шумора, корбурди феъл дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дақиқ сурат гирифтанд;

5. Услуби нигориши ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод такмил ёфта, истифодаи вожаҳои аслии тоҷикӣ ва вожаҳои иқтибосии бо забони тоҷикӣ тарҷумашуда бештар гардиданд;

6. Истилоҳоти соҳаи иқтисод комилан тарҷума нашуда бошанд, ҳам давра ба давра ба марҳилаи сифтан нава гузашта, намунаи вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ мустаъмал гардиданд;

7. Бо роҳи сарфӣ калимасозӣ ва истифодаи он дар ҳуҷҷатҳои меъёрий такмил ёфт. Ин сабаби ба вуҷуд омадани калимаҳои нава дар забони ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод гардид.

8. Луғатномаҳои гуногуни тафсирий ва чандзабона рӯйи қор омаданд ва истилоҳоти зиёде аз забонҳои русӣ ва дигар забонҳо ба забони тоҷикӣ тарҷума гардид;

9. На ҳама истилоҳоти тарҷумашуда ба талабот ҷавобгӯ мебошанд ва як истилоҳ бо вариантҳои гуногун тарҷума шудааст;

10. Истифодаи воҳидҳои сарфӣи забони тоҷикӣ бо тарҷума қардани маводҳои гуногуни иқтисодӣ ғановати луғавии забони ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод таъмин гардидаанд;

11. Истилоҳот нава дар матни ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод серистеъмол буда, вобаста ба талабот ва зарурат мавриди истифода қарор гирифтаанд. Истилоҳоти нава ифодагари падидаҳои нави иқтисодӣ мебошанд;

12. Аз таҳлили мавод маълум гардид, ки ҳангоми баргардонидани истилоҳоти иқтисодӣ тарҷумонҳо қолабҳои ғалатро ба қор бурдаанд, ки ба табиати забони тоҷикӣ хос нестанд.

13. Воҳидҳои морфологии забони тоҷикӣ дар ҳуҷҷатҳои соҳаи иқтисод бо риояи услуби расмӣ- коргузорӣ сураат гирифтаанд;

14. Истилоҳот дар қолаби ибора серистеъмол мебошанд. Сабаби серистеъмол гардидани истилоҳот дар ин қолаб, тарҷума мебошад;

15. Истилоҳоти аз лиҳози сохт гуногун сода, сохта ва мураккаб таркибӣ дар таркиби матнҳои соҳаи ҳуқуқ заминаи экстроллингвистӣ дошта, аксарият бо сабаби зуҳури падидаҳои нави иқтисодӣ мустаъмал гардидаанд;

16. Корбурди феълҳо, махсусан таркибҳои феълӣ бо гунаҳои наву сураат гирифта, услуби нигориши онҳо такмил ёфтааст;

17. Дар ҷамъбандии исмҳо шакли ҷамъбандӣ бо пасвандҳои арабиасл ба мушоҳида мерасад, мисли -от ё шакли ҷамъбандии шикаста;

18. Забони нигориши ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дар ташаккул ва такомил аст;

ПЕШНИҲОДҲО

1. Минбаъд таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ- коргузорӣ дар соҳаи иқтисод ба таври густурда таҳқиқ карда шавад, то ҷиҳатҳои баҳсталаб ва проблемавии онҳо ҳам аз лиҳози забонӣ ва ҳам услуби нигориш баррасӣ гардад;

2. Ҳангоми таҳияи ҳуҷҷатҳо хусусиятҳои луғавӣ ва заминаҳои истилоҳсозӣ бо забони тоҷикӣ ба ҳисоб гирифта шавад, давра ба давра истилоҳоти соҳа дар шакли сифатан наву мавриди истифода қарор дода шавад;

3. Осори таърихии вобаста ба иқтисоди миллӣ омӯхта шуда, аз онҳо намунаҳои беҳтари истилоҳот ва ағар дарёфт карда шавад, намунаи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шавад;

4. Аз таҷрибаи ҳуҷчатнигорӣ бо забонҳои дигар ва таҷрибаи ҳуҷчатнигории шохаҳои дигари забонамон форсию дарӣ бояд истифода кард;

5. Ҷиҳатҳои монанд ва фарқунандаи ҳуҷчатҳо ҳангоми таҳия ва тарҷума ба ҳисоб гирифта шуда, хусусиятҳои забонии онҳо дар муқоиса истифода гардад;

6. Таҳияи луғатномаҳои комили иқтисодӣ ва зерсоҳаҳои он омор, бонкдорӣ ва ғайра ба роҳ монда шавад;

7. Шумораи луғатномаҳои чандзабони иқтисодӣ афзоиш дода шавад;

8. Татбиқи воситаҳои техникӣ ва электронӣ барои тарҷумаи ҳуҷчатҳо бештар карда шавад;

9. Луғатномаҳои чандзабони электронии иқтисодӣ тартиб дода шуда мавриди истифода қарор гирад;

10. Барои тақомуи забони ҳуҷчатҳои меъёрии соҳаи иқтисод тамоми шароитҳо фароҳам карда шуда, камубдию норасоӣ бартарф карда шавад;

11. Тарҷумаи саривақтии ҳуҷчатҳо ва истилоҳу ибораҳои нофаҳмо тавсеа дода шавад;

12. Ҳуҷчатҳои байналхалқӣ дар соҳаи иқтисод бо назардошти хусусиятҳои луғавию морфологии забони тоҷикӣ тарҷума ва истифода карда шаванд;

7. Таҳқиқи вижагиҳои вожагони ҳуҷчатҳои расмӣ, ба ҳисоб гирифтани вижагиҳои назариявии ҳиссаҳои нутқ ва корбурди мақсадноки онҳо дар ҳуҷчатҳои иқтисодӣ муҳим аст.

8. Дар замони соҳибистиқлолӣ истилоҳоти иқтисодии миллӣ аз ҳисоби қонунҳои дохилии забон ва тарҷумаи истилоҳоти иқтибосӣ тақмил ёфт.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТ

А) Адабиёти илмӣ ва назариявӣ

1. Абдуллоев, Н.Ш. Формирование таджикской астрономической терминологии и космономии. / Н.Ш. Абдуллоев // АКД. – Душанбе, 1978. – 21 с.
2. Абулфайзов, С. Лексико-семантический анализ дипломатических терминов таджикского языка. / С. Абулфайзов // АКД. – Душанбе, 2013. – 22 с.
3. Айнӣ, С. Оид ба вазъияти забоиносии тоҷик / С. Айнӣ // Шарқи Сурх, 1952, – №6. – С. 3-8
4. Айнӣ, С. Шайхурраис Абуалӣ Сино / С. Айнӣ. – Сталинобод. – 200 с.
5. Айнӣ, С. Куллиёт. Ҷ. 11. Китоби 2 / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1964. – 436 с.
6. Ализода, С. Сарфу наҳви забони тоҷикӣ / С. Ализода. – Душанбе, 2006. – 186 с.
7. Амид, Ҳасан. Фарҳанги форсии Амид / Ҳасани Амид. – Техрон: Донишгоҳи Техрон, 1978. – 1088 с.
8. Анварӣ, С. Вожаҳои низомӣ дар «Шоҳнома» / С. Анварӣ. – Душанбе: Маориф, 1994. – 120 с
9. Атобуллоев, С. Қайдҳо роҷеъ ба нахустин грамматикаи забони тоҷикӣ / С. Атобуллоев // Ахбороти АФ РСС Тоҷикистон, шуъбаи фанҳои ҷамъиятӣ.-3(56). – Душанбе, 1971. – С.98-105.
10. Атохонов, Р. Мулоҳизаҳо доир ба принципҳои терминологияи илмии забони тоҷикӣ / Р. Атохонов // Маориф ва маданият, 1974. – 21 с.
11. Ахманова, О.С. Очерки по общей русской лексикологии / О.С.Ахманова. – М., 1957, – 294 с.

12. Ашурбеков, И. Дикқати чиддӣ ба ҳуҷҷатҳои мактаб / И. Ашурбеков // Мактаби советӣ, №6, 1988. – С.11-13.
13. Байзоев, А. М. Забони «Донишнома»-и Абуалӣ ибни Сино (истилоҳот ва калимасозӣ). / А. М. Байзоев. // Дисс... номзади илмҳои филология (дасхат). – Душанбе, 1992. – 155с.
14. Белоусов, В.Н. и др. Русская грамматика (под ред. Шведовой Н.Ю. и Лопатина В.В.). – М.: Русский язык, 1990. – 639 с.
15. Бердиева, Т. Лингвистические и экстралингвистические причины арабских заимствований (по материалам прессы 20-х годов). / Т.Бердиева. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 230 с.
16. Бердиева, Т. Калька как способ обогащения терминологии таджикского языка / Т. Бердиева // Изв. АН Тадж. ССР. Отдел общ. наук. 1979, №4. – С. 66-70.
17. Бердиева, Т. Тенденции развития лексики таджикского языка советского периода / Т. Бердиева. – Душанбе: Дониш, 1982. –123 с.
18. Бобомуродов, Ш. Хусусиятҳои морфологии забони ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқии соҳаи маориф. /Ш. Бобомуродов. – Душанбе: Эр-граф, 2014. – 143 с.
19. Бобомуродов, Ш. Ҳудуди гунаҳои калимаҳои тоҷикӣ / Ш. Бобомуродов // Сохтор ва қорбасти воҳидҳои забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1999. – С. 51-58.
20. Борисенко И. И., Евтушенко Л. И. Английский язык в международных документах (право, торговля, дипломатия) / И. И. Борисенко, Л. И. Евтушенко. – М., 2005. – 491 с.
21. Вазиров, К. Масъалаҳои истифодаи истилоҳот дар соҳаи геология / К. Вазиров // Танзим ва қорбурди истилоҳот дар забони давлатӣ (Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ). –Душанбе: Ирфон, 2014. – С.67-74.
22. Ваҳҳобов, Т. Анҷумани аввали илмӣ-забоншиносии тоҷик ва баъзе масъалаҳои истилоҳот //Танзим ва қорбурди истилоҳот дар забони

- давлатӣ (Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ). – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 58–66.
23. Виноградов, В.В. Вступительная слова на Всесоюзном терминологическом совещании / В.В. Виноградов // Вопросы терминологии. – М., 1961. – С. 8–14.
24. Ваҳҳобов, Т. Устод Айни ва лексикографияи тоҷик / Т. Ваҳҳобов // Ҳақиқат зодаи баҳс аст. – Хучанд: Хуросон, 2010. – С. 198-207.
25. Виноградов, В.В. Проблемы литературных языков и закономерностей их образования и развития / В.В. Виноградов. – Москва, 1967. – 301 с.
26. Виноградов, В. В. Словообразование и его отношение к грамматике и лексикологии / В. В. Виноградов // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М: Наука, 1975. – 166 с.
27. Гвоздев, А.Н. Очерки по стилистике русского языка / А.Н. Гвоздев. – М.: Просвещение, 1965. – 408 с.
28. Герценберг, Л. Г. Морфологическая структура слова в древних индо-иранских языках / Л.Г. Герценберг. – М., 1986. – 274 с.
29. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷ.1. – Душанбе: Дониш, 1985. – 367 с.
30. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷ. 2. – Душанбе: Дониш, 1986. – 371 с.
31. Гулмуродзода, П. Забон ва худшиносии миллӣ. Китоби 1. / П. Гулмуродзода // Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе, 2007. – 233 с.
32. Ғаффоров, Р. Нависанда ва забон / Р. Ғаффоров. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 207 с.
33. Ғаффоров, Р. Ваҳдати миллат ва тақомули забон / Р. Ғаффоров // Садои Шарқ. – Душанбе, №12, 1974. – С.129-143.
34. Ғафуров, Б. Тоҷикон / Б. Ғафуров. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 976 с

35. Даниленко, В.П. Русская терминология / В.П. Даниленко. – Москва: Наука, 1977. – 148 с.
36. Давронов, А. Язык особенность «Кобусноме» Унсурулмаолии Кайковуса. / А. Давронов // АКД. – Душанбе, 1980. – 147с.
37. Джураев, Т. К. Научно-техническая терминология эпохи Авиценны и ее современное употребление. / Т. К. Джураев. – Душанбе: ТТУ им. академика М. Осими, 2009. – 170с.
38. Додихудоев Р. Х., Герценберг Л. Г. Таърихи забони тоҷикӣ. / Р. Х. Додихудоев, Л. Г. Герценберг. – Душанбе: Маориф, 1987. – 200 с.
39. Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷ. 1. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 451с
40. Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷ. 2. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 430с
41. Забон ва худшиносии миллӣ. //Маҷмуи мақолаҳои марбут ба истилоҳшиносӣ. – Душанбе, 2007. – 231 с.
42. Забони тоҷикӣ дар мабной мувоҳисаҳо // Маҷмуаи мақолаҳои масоили истилоҳшиносии тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 718 с.
43. Забон – рукни тоат //Маҷмуаи мақолаҳо. Китоби чорум. – Душанбе: ҶДММ “Ханда”, 2008.-357с.
44. Забони тоҷикӣ дар мабной мувоҳисаҳо //Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 720 с.
45. Забони давлатӣ ва рушди истилоҳот. //Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе: Шарқи озод, 2015. – 200 с.
46. Зеҳнӣ, Т. Аз таърихи вожагони забони тоҷикӣ / Т. Зеҳнӣ – Душанбе: Дониш, 1987. – 324 с.
47. Зеҳнӣ, Т. Фикри ман дар бораи забони ҷопакӣ // Овози тоҷик, 1928. – №285-86. //Забон ва худшиносии миллӣ (маҷмуаи мақолаҳо). Китоби якум. – Душанбе, 2007. – С.77-78.

48. Зикриёев, Ф. Оид ба тарзи луғавӣ-морфологии ташаккули матн (дар асоси маводи асарҳои бадеии С. Айни) / Ф.Зикриёев // Устод Садриддин Айни ва асолати забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2009. – С. 5-12.
49. Исмоилов, Ш. Мавқеи суффикси-она дар калимасозии зарф / Ш.Исмоилов //Мақтаби советӣ, №12, 1964.– С. 23-30.
- 50.Калонтаров, Я.И. Принципҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ / Я.И. Калонтаров. – Душанбе: Дониш, 1971. – 103 с.
- 51.Калонтаров, Я.И. Вопросы терминологии в Таджикской ССР /Я.И.Калонтаров //Вопросы терминологии союзных республик. – М.: Наука, 1970. –17–56.
- 52.Калонтаров, Я.И. Масъалаҳои терминологияи тоҷикии илмӣ ва ҷамъиятӣ–сиёсӣ аз нуқтаи назари таълимоти рафиқ Сталин оид ба забон /Я.И. Калонтаров //Мақтаби советӣ, 1952, № 7. – С. 33– 42.
- 53.Кабиров, Ш. Мавлоно – воҷасози беҳамто / Ш. Кабиров //Забон – рӯкни тоат (Маҷмуаи мақолаҳо). Китоби 3. – Душанбе: ҶДММ “Ханда”, 2008. – С.135-141.
54. Калонтаров, Я.И. Принципҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ /Я.И. Калонтаров. – Душанбе, 1971. – 62 с.
55. Камолиддинов, Б. Муродифоти синтаксисӣ ва ҳусни баён / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф,1986. – 133 с.
56. Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ / Б. Камолиддинов – Душанбе: Ирфон, 1973. – 115 с.
57. Камолиддинов, Б. Хусусияти услубии сарфу наҳви забони тоҷикӣ. / Б. Камолиддинов-Душанбе: Маориф. 1992.-126с.
58. Камолиддинов, Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Дунёи дониш, 2015. – 400с.
59. Камолиддинов, Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Пойтахт, 2015. –108с.

60. Камолиддинов Б. Хусни баён / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1989. – 118 с.
61. Камолова, Г. Хусусиятҳои морфологии забони «Маҷмӯ-ут-таворих» / Г. Камолова. – Душанбе: Дониш, 1984. – 92 с.
62. Касимов, О. Суффиксальное словообразование имен существительных в «Шахмане» А. Фирдоуси / О. Касимов. Дис.... канд. филол. наук. – Душанбе, 1988. – 188 с.
63. Кирсанова, М. Ю. Современное делопроизводство / М. Ю. Кирсанова. – М., 2000. – 286 с.
64. Кушнерук, С. П. Документная лингвистика / С. П. Кушнерук. – Волгоград, 2009. – 90 с.
65. Кушнерук, С.П. Современный документный текст: созидание и исследование / С. П. Кушнерук. – М., 2009. – 191с.
66. Қодирӣ, С. Истилоҳ сахҳ ва кӯтоҳ бошад /С. Қодирӣ. //Садои шарқ, №2. 1974. – С. 128-142.
67. Қосимова, М.Н. Суффикси -ча / М. Қосимова // Масъалаҳои филологияи тоҷик. – Душанбе: УДТ ба номи Ленин, 1974. – С. 156-159.
68. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик (асрҳои IX-X) / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. – 490 с.
69. Қосимова, М. Н. Чор унсур: маъниофаринӣ ва калимасозӣ (дар асоси маводи “Маснавии маънавӣ”) / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 266 с.
70. Қосимова, М.Н. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ /М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2007. – 171 с.
71. Лившиц, В. А. О внутренних законах развития таджикского языка / В. А. Лившиц // Известия АН Тадж. ССР Отд. общ. наук, Вып.5. – С. 87-103.
72. Лившиц В. А., Смирнова Л. П. Язык «Донишнома» и роль Ибн Сина в развитии персидско-таджикской научной терминологии.

- /А. Лившиц //Письменные памятники и проблемы истории культуры народов Востока: XV годовичная научная сессии ЛО ИВАН ССР. Ч. 3. 20 вып. – М., 1981. – С. 115-163
73. Львов, М. Р. Основы теория речи / М. Р. Львов. – М., 2002, –246 с.
74. Лотте, Д.С. Основные принципы построения научно-технической терминологии в науке и технике / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1969. – 200 с.
75. Лотте, Д.С. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – 271 с.
76. Лотте, Д.С. Проблематика определения терминов в словарях разных типов / Д. С. Лотте. – Л., 1974. –194 с.
77. Маликушшуаро Баҳор. Сабкшиносӣ ва татоввури насри форсӣ.– Душанбе: Бухоро, 2012. – 569 с.
78. Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Истилоҳоти соҳаи меҳнат, хифзи иҷтимоӣ, тандурустӣ, фарҳанг, илм ва маориф дар қонунгузори ҶТ–Душанбе: Бухоро, 2014. –156 с.
79. Мартынова, Д. Э. История возникновения и развития терминов экономики: капитал, капиталоотдача, доход / Д. Э. Мартынова //Вестник СГУПС, 2013. Вып. 29. –С. 119-120.
80. Масъалаҳои мубрами забони адабии тоҷик // Маҷмуаи мақолаҳо бахшида ба 80 солагии профессор Ҳомид Маҷидов./ – Душанбе, 2017. –363 с.
81. Маҷидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷ.1. Луғатшиносӣ / Ҳ. Маҷидов. – Душанбе, 2007. – 242с.
82. Маҷидов, Ҳ. Мулоҳизае чанд роҷеъ ба баъзе масъалаҳои грамматикаи забони адабии тоҷик // Садои Шарқ, 2010, №2. – С. 133-143.

83. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод, 1959. – 294 с.
84. Маъсумӣ, Н. Забон ва услуби Аҳмади Дониш / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Дониш, 1976. – 73с.
85. Маъсумӣ, Н. Чаҳонбинӣ ва маҳорат / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 267с.
86. Маъсумӣ, Н. Асарҳои мунтахаб. Забоншиносӣ. – Ҷ. II. / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Адиб, 2005. – 351с.
87. Меъёрҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ . – Душанбе, 1971. – 62 с.
88. Мирзоев, А. Забони адабиёти классикӣ ва муносибати он бо забони имрӯзаи тоҷик / А.Мирзоев // Шарқи Сурх, 1949, №4. – С.7-15.
89. Мирзоев, С. Айнӣ ва тозагии забон / С.Мирзоев //Устод Айнӣ ва асолати забон (маҷмуаи мақолаҳо). – Душанбе: Деваштич, 2003. – С. 49-52.
90. Мирзо Ҳасани Султон. Истилоҳоти илмӣ «Китоб-уттафҳим»-и Абурайҳони Берунӣ / Мирзо Ҳасани Султон. – Душанбе: Дониш, 2003. –168 с.
- 91.Султонов, М.Б. Становление и развитие персидско-таджикской научной терминологии / М.Б. Султонов – Душанбе: Дониш, 2008. – 342с. С. 38-40
- 92.Мирзо Ҳасани Султон. Ташаккули истилоҳоти тиббии форсии тоҷикӣ / Мирзо Ҳасани Султон //Паёми Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон, №5. – Душанбе: 2007. – С. 18–25.
- 93.Мирзо Ҳасани Султон. Истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигории тоҷикӣ. – Душанбе, 2019. 117 с.
- 94.Мисбоҳиддини Нарзикул. “Эъҷози хусравӣ”-и Амир Хусрави Деҳлавӣ ва суннатҳои номанигорӣ дар таърихи адабиёти форсии

- точикӣ (асрҳои X-XIV) / Мисбоҳиддини Нарзикул. – Душанбе: Сино, 2020. – 319 с.
- 95.** Музофиршоев М. Наввожаҳо ва усули тавлиди онҳо дар забони адабии муосири тоҷикӣ / М. Музофиршоев. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 172с.
- 96.** Муҳаббатов, А. Истилоҳоти варзиши забони форсии муосир // А. Муҳаббатов. – Душанбе, 2007. – 202 с.
- 97.** Муҳаммадиев, М. Принципҳои асосии калимасозии забони тоҷикӣ / М. Муҳаммадиев // Масъалаҳои забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1967. – 68 с.
- 98.** Муҳаммадиев, М. Вожашиносии забони муосири тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1999. – 247с.
- 99.** Муҳаммадиев, М. Луғати муродифҳои забони тоҷикӣ / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1993. – 122с.
- 100.** Муҳаммадиев М., Талбакова Ҳ., Нурмуҳаммадов Ю. Вожашиносии забони адабии тоҷик / М.Муҳаммадиев, Ҳ.Талбакова, Ю. Нурмуҳаммадов. – Душанбе, 1997. –189 с.
- 101.** Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ. Забони миллӣ ва ҷаҳонгарӣ /Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 220 с.
- 102.** Мухторов, З. Таърихи забони тоҷикӣ /З.Мухторов. – Душанбе: Ҳумо, 2003. – 152с.
- 103.** Мустафоқулов Ш. Тартиби бақайдгирии давлатӣ ва намунаи ҳуҷҷатҳои таъсисии баъзе намуди шахсони ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ш. Мустафоқулов. – Душанбе, 2006. – 353с.
- 104.** Набиев, М. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Наҳв. Қ. 2. /М.Набиев. – Душанбе: Маориф, 1992. – 205 с.
- 105.** Назарзода, С. Забон ва истилоҳот /С.Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2003. – 148 с.

106. Назарзода, С. Ташакули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи ХХ / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 302 с.
107. Назарзода С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, гаройиш ва дурнамо / С. Назарзода– Душанбе: Бухоро, 2013. – 371 с.
108. Ниёзӣ, Ш. Н. Исм ва сифат дар забони тоҷикӣ / Ш. Н. Ниёзӣ // Очеркҳо оид ба грамматикаи забони тоҷикӣ. – Ҷ. 7.- Сталинобод, 1964. – 48 с.
109. Ниёзмӯҳаммадов Б., Бухоризода А.Л., Калонтаров Я.И. О терминологической работе в Таджикистане //Вопроси терминологии. –М.: 1961.– С. 3-25.
110. Ниёзмӯҳаммадов, Б. Очеркҳо оид ба баъзе масъалаҳои забоншиносии тоҷик / Ниёзмӯҳаммадов Б. – Сталинобод, 1960. 216 с.
111. Ниёзмӯҳаммадов, Б. Забоншиносии тоҷик. Асарҳои мунтахаб / Ниёзмӯҳаммадов Б. – Душанбе: Дониш, 1970. – 386 с.
112. Ниёзӣ, Ш. Н. Оид ба ҳиссаҳои номии нутқ дар забони тоҷикӣ./ Ш. Н. Ниёзӣ // Изв Ан Тадж ССР. Отдел. общ.наук.- 1954.– №5. – С. 147-153.
113. Норматов, М. Забоншиносии умумӣ / М.Норматов. – Душанбе, 2015. – 271 с.
114. Норматов, М. Забони адабии муосири тоҷик. Синтаксис. / М.Норматов. – Душанбе: Матбуот, 2006. – 324 с.
115. Нуоров, П. Проявление и развитие таджикской научной терминологии /П. Нуоров //Известия АН Республики Таджикистан, №3–4, 1995.– С. 65–73.
116. Нуоров, П. Ташаккул ва таҳаввули истилоҳоти тоҷикии физикӣ / П. Нуоров. – Душанбе: 1997. – 118 с.
117. Нуоров П.Г. Таджикская научно-техническая терминология / П.Г.Нуоров. – Душанбе: Дониш, 2009. –182 с.

118. Оранский, Н. М. Введение в иранскую филологию / Н.М. Оранский. – М.: Наука, 1988. – 389 с.
119. Основы иранского языкознания. Среднеиранские языки. – М.: Наука, 1981. – 544 с.
120. Основы иранского языкознания. Новоиранские языки. – М.: Наука, 1982.-544 с.
121. Офаридаев Н. Ҳамгунсозӣ ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ /Н.Офаридаев // Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ (маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ). – Душанбе: Ирфон, 2014.– С. 44-50.
122. Парвиз Нотили Хонларӣ. Баҳсе дар сохтани феъл // Таърихи забони форсӣ. Ҷилди 2. Интишори бунёди фарҳанги Эрон, чопхонаи «Зар», 1949ҳ.шамсӣ 423с.
123. Пейсиков, Л. С. Транспозиция как способ словообразования в иранских языках. / Л. С. Пейсиков // Иранская филология.–М., 1964.
124. Пейсиков, Л. С. Очерки по словообразованию персидского языка. / Л.С. Пейсиков–М.: Изд. МГУ, 1973.–200 с.
125. Пейсиков, Л. С. Вопросы синтаксиса персидского языка. / Л.С. Пейсиков – М.: Изд. МГУ. 1975.–207 с.
126. Пейсиков, Л.С. К истории словообразования отыменных глаголов в персидском языке. / Л.С. Пейсиков // Иранское языкознание. История, этимология, типология (К 75-летию проф. В.И.Абаева). – М., 1976. – С.190-199.
127. Принципҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1971. – 62 с.
128. Расторгуева, В. С. Краткий очерк грамматики таджикского языка. / В. С. Расторгуева // Таджикски-русский словарь. – М.: Госиздат иностранных и национальных словарей. 1954. – С.529-570.

129. Расторгуева В. С., Керимова А. А. Система таджикского глагола./ В. С. Расторгуева, А. А. Керимова. – М.: Наука, 1964. – 286 с.
130. Расторгуева, В.С. Изучение таджикского языка в СССР. / В.С. Расторгуева // Очерки по истории изучения иранских языков. – М.: Изд. АН СССР, 1962. – С.33-67.
131. Расторгуева, В.С. Среднеперсидский язык. / В.С. Расторгуева. – М.: Наука, 1966. – 160с.
132. Рахманин, Л. В. Стилистика деловой речи и редактирование служебных документов. / Л. В. Рахманин. – М.:, 1973. – 271с.
133. Раупов, Х. «Фарҳанги Чаҳонگیرӣ» ҳамчун сарчашмаи лексикографияи тоҷику форс. / Раупов Х. – Душанбе: Дониш, 1973. – 191 с.
134. Раҳмон, Э. Ба забони модарӣ чун ба забони модар арҷ гузорем. / Э. Раҳмон. // «Чумҳурият», 24 июли соли 2008.
135. Реформатский, А.А. Введение в языковедение. / А.А. Реформатский. – М.: Просвещение, 1966. – 542 с.
136. Розенфельд, А.З. Очерки по грамматике таджикского языка / А.З. Розенфельд. – Сталинабад, 1954. – Вып. 4. – 79с.
137. Рубинчик, Ю. А. Грамматика персидского языка. М.:, 2001. – 500с.
138. Рустамов , М. Таджикская грамматическая терминология М. Рустамов. – Душанбе, 1972. – 256 с.
139. Рустамов, Ш. Мулоҳизаҳо дар хусуси калимаи «гоҳ» / Ш. Рустамов // Маориф ва маданият. – 1969. – 12 июн.
140. Рустамов, Ш. Ба исм гузаштани сифат / Ш. Рустамов // Мактаби советӣ. – 1970. – №3. – С.25-28.
141. Рустамов, Ш. Оид ба калимасозӣ ва хусни сухан / Ш. Рустамов // Садои Шарқ. – 1971. – №6. – С.114-124.

142. Рустамов, Ш. Хақиқат зодаи баҳс аст / Ш. Рустамов // Мактаби советӣ, 1970. – №6. – С.27-32.
143. Рустамов, Ш. Таснифоти ҳиссаҳои нутқ ва мавқеи исм / Ш. Рустамов. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 92 с.
144. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 79 с.
145. Рустамов, Ш. Як қолаби калимасозии исм / Ш. Рустамов // Масъалаҳои забоншиносӣ. – Душанбе: Дониш, 1975. – С.42-48.
146. Сабзаев, С. Забон ва услуби шоирони маорифпарвар / С.Сабзаев. – Душанбе: Маориф, 1991. – 80 с.
147. Саломов, А. Д. Адаптация арабских заимствований в таджикском языке (по материалам «Воспоминание» Садриддина Айни). / А. Д. Саломов. – АКД. – Душанбе, 2010. – 26.
148. Саймиддинов, Д. К вопросу о происхождении пазенда / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 1980. – С. 268-270.
149. Саидов, Х. А. Низом дипломатических терминов в таджикском и английском языках. / Х.А.Саидов. – Душанбе: Сино, 2013. – 327с.
150. Саймиддинов, Д. Истилоҳоти идории замони Сосониён. / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 1995.
151. Саймиддинов, Д. Номҳои хешовандӣ дар осори замони Сосониён. / Д. Саймиддинов // Мардумгиёҳ, 1997. – № 1. – С. 112-115
152. Саймиддинов, Д. Вожасозии забони форсии миёна. / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2001. – 310 с.
153. Саймиддинов, Д. Пажӯҳишҳои забоншиносӣ. / Д. Саймиддинов. – Душанбе: Шарқи озад, 2013. – 208с.
154. Сафаров, Ш. А. Фарҳанги варзиш ва тафсирии бозихои миллӣ ҳамчун воситаи рушди шахсияти донишҷӯён / Ш. А.Сафаров. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2012. – 408с.

155. Сатторзода, А. Лузуми ҳамгун сохтани истилоҳот дар забони форсӣ (дарӣ ва тоҷикӣ) // Ахбори АФ РСС Тоҷикистон. Серияи шарқшиносӣ, таърих, филология. 1991.– №4.– С. 10-13.
156. Сиёев, Б. Очерк доир ба таърихи феъли забони адабии тоҷик / Б. Сиёев. – Душанбе: Дониш, 1968. – 163 с.
157. Сиёев, Б. Аз таърихи чамъбандии исмҳо дар забони тоҷикӣ // Масъалаҳои забоншиносии тоҷик. – Душанбе, 1967. – С. 32-61
158. Сиёев, Б. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба хусусияти ҷонишинҳо / Б. Сиёев // Мактаби советӣ, №5, 1966. – С. 8-12.
159. Смирницкий, А. И. К вопросу о слове / А. И Смирницкий. // Проблема «отдельности слова» // Вопросы теории и истории языка. –М., 1952.
160. Смирнов, Г. Н. Этика деловых отношений / Г. Н. Смирнов. – М., 2000. – 178 с.
161. Ссоюз. Ф.де. Курс общей лингвистики // Введение в языкознание: Хрестоматия: учебное пособие для вузов / сост. А. В. Блинов, И.И. Богатырева, В.П. Мурат, Г.И. Рапова. М.: Аспект Пресс, 2001. – С.5-54
162. Сулаймонов, С. Очерки мухтасари сарф (морфологияи)-и забони арабӣ / С. Сулаймонов. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 119с.
163. Тарҷума ва балоғати сухан. Ҷ. 1. Душанбе: Нодир, 2004. – 144с.
164. Тарҷума ва балоғати сухан. Ҷ. 2. Душанбе: Деваштич. – 2005. – 192 с.
165. Вожағони забони адабии ҳозираи тоҷик / К. Тоҳирова. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 86 с.
166. Тоҷиев, Д. Осори мунтахаб. / Д.Тоҷиев. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 484 с.
167. Тӯраев, Б.Б. Таҳқиқи лексикӣ-семантикӣ ва калимасозии микропонимияи водии Яғноб /Б.Б.Тӯраев. – Дис. номз. илм. филологӣ. – Душанбе, 2010. –223 с.

168. Тӯраҳасанов, Қ. Меъёрҳои истилоҳгузинӣ. – Паёми ДМТ №2. – Душанбе, 2004. – С. 19–21.
169. Устод Айнӣ ва асолати забон. //Маҷмуи мақолаҳо. – Душанбе: Деваштиҷ, 2003. – 87 с.
170. Фатҳуллоев, С. Сухане чанд оиди «Истилоҳнома» Душанбе, 1991 // Садои Шарқ, 1991.
171. Фитрат, А. Қоидаҳои забони тоҷикӣ. / А.Фитрат. – Душанбе: Сино, 2009. – 127 с.
172. Ҳалимова, С.Ш. Вожаю истилоҳоти пешаварӣ дар осори Сайидои Насафӣ /С.Ш. Ҳалимова. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 176 с.
173. Ҳакимова, Б.Н. Истилоҳоти ғаллаҷоти забони тоҷикӣ: таҳлили сохторӣ ва маъноӣ. – Душанбе, 2008. – 150 с.
174. Ҳакимова, Б.Н. Луғат ва истилоҳоти марбут ба расму ойин ва пешаҳои кишоварзӣ // Ахбори ДДҲБСТ №1 [62]. 2012.– С. 23-29.
175. Ҳоча Ҳасани Нисорӣ. Чаҳор гулзор – Душанбе: Шарқи озод, 1998. – 116с.
176. Унсуролмаолии Кайковус. Қобуснома. – Душанбе, 2016. – 239 с
177. Ҳочаев, Д. Ташаккул ва таҳаввули илми забоншиносии форсу тоҷик дар асрҳои миёна. / Д.Ҳочаев. – Душанбе: Диловар, 1998. – 152с.
178. Ҳочаев, Д. Андешаҳои Ҳоча Ҳасани Нисорӣ дар боби феъли забони тоҷикӣ (форсӣ) / Д.Ҳочаев. – Душанбе: Адаб, 1993. – С. 3-7.
179. Ҳочаев, Д. Афкори забоншиносии тоҷик дар асрҳои X-XVI / Д.Ҳочаев. –Душанбе, 2013. – 343 с.
180. Ҳалимов, С. Садриддин Айнӣ ва баъзе масъалаҳои инкишофи забони адабии тоҷик. / С. Ҳалимов. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 111с.

181. Ҳалимов, С. Калимасозии исм дар забони адабии тоҷик (аз рӯйи забони «Гулистон»-и Саъдӣ). / С. Ҳалимов // Масъалаҳои забон ва адабиёт. Ҷ. 1/2. – Душанбе, 1975. – С. 283-307.
182. Ҳалимов, С. Таърихи забони адабии тоҷик. / С. Ҳалимов. – Душанбе, 1979. – 95 с.
183. Ҳалимов, С. Калимасозии сифат дар забони адабии тоҷик. // Забон-рукни тоат. (маҷмуаи мақолаҳо) / С. Ҳалимов, Китоби чорум. – Душанбе, 2009. – С.235-247.
184. Ҳалимов С., Шукурова К. Забони ҳозираи тоҷик (ҳиссаҳои номии нутқ) / С. Ҳалимов, К. Шукурова. – Душанбе, 1988. – 100с.
185. Ҳочиев, С. Забони тоҷикӣ дар ибтидои асри XX / С. Ҳочиев. – Душанбе: Дониш, 1967. – 166 с.
186. Ҳусейнов Ҳ., Шукурова К. Луғати терминҳои забоншиносӣ. / Ҳ. Ҳусейнов, К. Шукурова. – Душанбе: Маориф, 1983. – 256 с.
187. Ҳусейнов, Х. Забон ва услуби “Одина”-и устод Айнӣ. / Х. Ҳусейнов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 254 с.
188. Чхеидзе, Т. Д. Именное словообразование в персидском языке / Т. Д. Чхеидзе. – Тбилиси, 1969. – 141 с.
189. Чумаев, М. Навҳои маъмул ва ғайримаъмули феъли солими забони арабӣ / М. Чумбаев. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 95 с.
190. Чумбаев, М. Баъзе масъалаҳои забони матбуот / Чумбаев М. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 164с.
191. Шаропов, Н. А. Пути развития лексики современного таджикского литературного языка / А.Н.Шаропов. – Душанбе: Дониш, 1988. – 134 с.
192. Шанский, Н.М. Очерки по русскому словообразованию / Н.М. Шанский. – М.: Изд. МГУ, 1968. – 312 с.
193. Шоев, Э. Суффиксальное словообразование относительных имен прилагательных в современном таджикском литературном

- языке / на материале суффикса-й,-гй,-вй / Шоев Э. Дис. канд. филол. наук. – Душанбе, 1983. – 201с.
- 194.** Шоев, Э. Суффиксальное словообразование относительных имен прилагательных и современном таджикском литературном языке (на примере суффикса-й/-гй,-вй / Э. Шоев. АКД. – Душанбе, 1984. – 20 с.
- 195.** Шоев, Э. Морфемаи сифати нисбисози-й ва муродифҳои он / Э. Шоев //Актуальные проблемы иранской филологии. – Душанбе: Дониш, 1985. – С. 176-184.
- 196.** Шоев, Э. Суффикси-ор. / Э.Шоев // Рӯзномаи «Газетаи муалимон», 1982, 10 август.
- 197.** Шокиров, Т. Истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломӣ дар забони тоҷикӣ / Т.Шокиров. – Душанбе, 2008 – 147с.
- 198.** Шокиров, Т. Истилоҳоти ҳуқуқшиносӣ дар “Авесто” / Т. Шокиров. –Хучанд: Раҳим Чалил, 2008. –72 с.
- 199.** Шокиров, Т. Истилоҳ, истилоҳшиносӣ ва мушкилоти он дар забони тоҷикӣ / Маҷмӯи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ “Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони тоҷикӣ”. – Душанбе: Ирфон, 2014. – С.30-39.
- 200.** Шукуров, М. Пайванди замонаҳо ва халқҳо: маҷмуаи мақолаҳо. / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1982.
- 201.** Шукуров, М. Ҷар суҳан ҷоеву ҳар нуқта мақоме дорад / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 2005. –399 с.
- 202.** Шукуров, М. Забони мо-ҳастии мост / М. Шукуров – Душанбе: Маориф, 1991. – 232с.
- 203.** Шукуров, М. Инсонгароии омӯзиш бо забони миллий / М.Шукуров – Душанбе: Пайванд, 2002. – 148 с.
- 204.** Шукуров, Г. Таҳаввули забони адабии тоҷик дар даврони истиқлол / Г. Шукуров. – Душанбе: Эр-граф, 2011. – 155 с.

205. Шукуров, Г. Луғати вожаҳои нав / Г. Шукуров. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 55 с
206. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат / Э. Раҳмон. // Китоби 1. – Душанбе: Эр граф, 2016. – 491 с.

Б) Луғатномаҳо

207. Калонтаров Я. И., Капранов В. А. Краткий русско-таджикский словарь лингвистических терминов. – Душанбе, 1974. – 95 с.
208. Баранов Х. К. Арабско – русский словарь-М. Русский язык, 1985.-944 с.
209. Бобомуродов Ш., Муъминов А. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1983. – 230 с.
210. Восканян, Г. А. Русско-персидский словарь. – М., 1986. – 832 с.
211. Деххудо, Алиакбар. Луғатномаи Деххудо ҷ.2. // Алиакбари Деххудо. – Техрон: Донишгоҳи Техрон, 1987. – 128 с.
212. Исмоилов И., Чумаев М. Луғат (руси-тоҷикӣ-арабӣ). Истилоҳоти ҳарбию техникӣ, воҷаномаи ВАО ва иқтисод. – Душанбе, 2010. – 128 с.
213. Калонтаров Я.И., Капранов В.А. Краткий русско-таджикский словарь лингвистических терминов. – Душанбе, 1974. – 95 с.
214. Лингвистический энциклопедический словарь. –М.: Советская энциклопедия, 1982. – 628 с.
215. Мирзоев Я.Н., Цоцова Г.М., Зарифӣ С. Луғати русӣ-тоҷикии истилоҳоти савдо. – Душанбе: Маориф, 1992. – 128 с.
216. Назарзода, С. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти иҷтимоӣ ва сиёсӣ. – Душанбе: Дониш, 2006. – 143 с.
217. Муҳаммад Муин. Фарҳанги Муин /Муин Муҳаммад. Ҷ.1. – Техрон: Китоби роҳи нав, 1381. – 1102 с

218. Назарзода С. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузорӣ (англисӣ-тоҷикӣ-форсӣ). – Душанбе, 2005. – 143 с
219. Фарҳанги забони тоҷикӣ (Дар зери таҳрири М. Ш. Шукуров, В. А. Капранов, Р. Ҳошимов, Н. А. Маъсумӣ).-М.: Советская энциклопедия. Ҷ. 1.-951 с.
220. Фарҳанги мухтасари коргузорӣ. Мураттиб С. Назарзода. – Душанбе, 1993. – 120 с.
221. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.1. – Душанбе, Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёт ба номи Рӯдакӣ, 2008. – 945 с.
222. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.2 – Душанбе, Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёт ба номи Рӯдакӣ, 2008. – 784 с.
223. Юридический словарь Т. 1. – М.: Госюриздат, 1956.-687 с.
224. Юридический словарь Т. 2. – М.: Госюриздат, 1956.-663 с.

В) Сарчашмаҳо

225. Қодиров Б. Коргузорӣ ва дафтардорӣ. – Хучанд, 2000. – 270 с.
226. Оймаҳмадов М., Раҳимов Ш., Раҳматова Г. Фарҳанги истилоҳоти байналмиллалии бонкдорӣ. Душанбе: Техрон, 1999. – 643 с.
227. Одинев Н., Олимова П., Турсунова М. Дастур ва маҷмуи машқҳо оид ба омӯзиши ҳуҷҷатҳои расмӣ. – Душанбе: Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, 2006. – 55 с.
228. Пиров Т., Хонҷонов А., Султон М. Ҳ. Фарҳанги молия ва бонкдорӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2008. – 569 с.
229. Раҳмонзода А.А., Насимов А.Н., Расулов Ғ.Р. Фарҳанги тафсирии иқтисодии русӣ-англисӣ-тоҷикӣ. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 649 с.

230. Раҳимов О.Н., Зиёев С.С., Соҳибназаров Ғ.Х. Фарҳанги истилоҳоти назарияи иқтисодӣ (тарҷума ва тафсир). – Душанбе: Эр-граф, 2014. – 271 с.
231. Хокироев Р. Корҳои мустақили донишҷӯён. – Душанбе: Сино, 2008. – 72 с.
232. Хондҷонов А., Курбонов А. Краткий русско-таджикский словарь экономический терминов. – Душанбе: Шарқи озод, 2014. – 299 с.
233. Хонҷонов, А. Луғати муосири иқтисодӣ. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 224с.
234. Ҳабибов С. Ҳ., Фақеров Ҳ. Н., Чамшедов М. Ҷ. Луғати истилоҳоти иқтисодӣ (русӣ-тоҷикӣ). – Душанбе, 2010.– 323 с.
235. Ҳасани Ёрзод, Муаззами Диловар. Фарҳанги молиёт (русӣ ба англисӣ ва тоҷикӣ). – Душанбе: Деваштич, 2003. – 293 с.
236. Шарипов, Ф. Луғати мухтасари истилоҳоти банкдорӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 381 с.
237. Шобеков М. Луғати тафсирии байналмилалии ҳисоботи молиявӣ (русӣ-англисӣ-тоҷикӣ). – Душанбе, Империл-Групп, 2010. – 141 с.
238. Юсупов А., Азизов Ф.Ҳ., Каримов Ҳ. Луғати мухтасари ибораҳои иқтисодӣ. – Хуҷанд, 2011. – 103 с.

Г) Манобеи электронӣ ҳамчун сарчашма

239. <https://nbt.tj/tj/>
240. https://nbt.tj/tj/payment_system/rushdi-bozori-kort-oi-pardokhtii-bonk.php
241. https://www.andoz.tj/docs/Dasturamalho_2022/1_Hujrai_Shahs_i_tj.pdf Маводи электронӣ.С. 1. Санаи мурочиат: (28.08.22. 11: 43).
242. https://www.andoz.tj/docs/Dasturamalho_2022/3_DasturamalSodda-17_tj.pdf маводи электронӣ С.17Санаи мурочиат: 28.08 22.

243. <https://www.stat.tj/tj/regulations> маводи электронӣ С.6. санаи
мурочиат: С. 13: 45. 28 .08.22.